

■ **ELMÉLETILEG**

**Á VÉDEKEZŐ TÁRSADALOM, AVAGY A CIVILEK HATALMA:
TÖPRENGÉSEK A MAGYAR CIVIL TÁRSADALOM
HELYZETÉRŐL**

– Vitairat a „civiliek hatalmáról”

(Ágh Attila)

■ **KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM**

CIVIL SZERVEZETEK A KÖZOKTATÁSBAN

– Civil programok sikerének néhány tényezője

(Gerencsér Balázs–Oprics Judit–
Tanító Zsófia–Vagyas Fanni)

■ **TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM**

**Á SZEMÉLYI JÖVEDELEMDÓ 1+1 SZÁZALÉKÁNAK
FELAJÁNLÁSA ÉS ANNAK SAJÁTOSÁGA
EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI ALAPJÁN**

(Csongrádi Gyöngyi)

■ **VILÁG-NÉZET**

**FÓKUSZBAN A VAJDSÁGI MAGYAR CIVIL SZFÉRA —
ÖNSZERVEZŐDÉSEK SIKEREI ÉS NEHÉZSÉGEI**

(Ágyas Réka–Gruber Enikő–Kovács Sárkány Hajnalka–
Námesztovszki Zsolt–Szügyi Éva)

■ **VISSZAHATÁS**

ÖNKÉNTESÉG A KELETI VÉGEKEN

– recenzió Fényes Hajnalka: Önkéntesség
és új típusú önkéntesség a felsőoktatási hallgatók
körében c. kötetéről

(Kaszáné Tóth Katalin)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Képszerkesztő/Image Editor	Gönczö Viktor
Online szerkesztő/Online Editor	Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

Fotó/Gönczö Viktor

A VÉDEKEZŐ TÁRSADALOM, AVAGY A CIVILEK HATALMA: TÖPRENGÉSEK A MAGYAR CIVIL TÁRSADALOM HELYZETÉRŐL

– *Vitairat a „civilek hatalmáról”**

Ágh Attila

■ A civil társadalom a politikatudomány állandóan aktuális, megkerülhetetlen témája, de nehezen definiálható területe, mert a természete szerint nincsenek éles kontúrajai, és folytonos változásban van. Definíciója és aktualitása szoros összefüggésben vannak egymással, ezért a civil társadalom új jelenségeinek és aktualitásának a felmutatása elválaszthatatlan egymástól. Ez a vitairat a „civilek hatalmáról” azonban nem a klasszikus definíciók leírásába akar elmerülni, hanem elsősorban a jelenlegi magyar civil társadalom helyzetét és új fejleményeit akarja szemügyre venni. A demokrácia politikai rendszere olyan nyira válságban van Magyarországon, hogy valójában már nem is létezik. A jelenlegi magyar politikai rendszer „bársonyos diktatúrának” minősíthető, amit a magam részéről is már több írásban körüljártam. Ebben a vitairatban azonban nem a politikai rendszer egésze van az elemzés középpontjában, hanem a civil társadalom hatalma, mint a demokrácia válságának hatása a hazai civil társadalomra, illetve az újonnan szerveződő civil társadalom visszahatása, védekezése az autoriter rendszerrel szemben. A közép-kelet-európai régió – és mindenekelőtt ezen belül a magyar – civil társadalom helyzetének bemutatásához és az alulról építkező demokratizálás perspektívájának felvázolásához azonban három elméleti előfeltevés kibontása szükséges, egyrészt a formális és informális intézmények kontrasztjának, másrészt a közép-kelet-európai társadalmak hármas válságának, harmadrészt a részvételi fordulatnak a felvillantása.¹

* Progress Alapítvány

A civil társadalom elméletének új mozzanatai

Az uniós csatlakozás kudarcra: a formális és informális intézmények gyengesége

Ha vetünk egy futó pillantást a civil társadalom hagyományos megközelítéseire, akkor szerintem az alábbi elméleti ívet láthatjuk: a civil társadalom „felfedezése” (1) Locke-tól indul, aki az egyéni emberi jogok – a polgári (civil) és politikai szabadságjogoknak az állammal szembeni védelme – oldaláról vetette fel a kérdést. (2) Montesquieu ezt kiszélesítette a nagy formalizált intézményrendszerek közötti hatalommegosztás elvével, mint olyan rendszerrel, ami intézményes védelmet nyújt a kormányzati önkény ellen. Az amerikai tapasztalat behozta a szubjektív dimenziót, a civil társadalom úgy jelent meg (3) Tocqueville munkásságában, mint a demokrácia iskolája, a szabadságjogok szocializációja, azaz megtanulása, gyakorlása és továbbadása. Ez a szubjektív-kulturális dimenzió tovább gazdagodott (4) Habermas révén a diskurzus, a deliberatív demokrácia, a vitatkozó közvélemény elvével, amelyet tovább bővítettek a transzparencia, a beszámoltathatóság és a participáció elvével. Ugyanakkor a hosszú kutatási tradíció összegeződéséként kialakult (5) Almond politikai kultúra elmélete és önálló diszciplínája a politikatudományon belül, ami középpontba állította az állampolgári kultúra normáit. A politikatudomány egymást követő korszakaiban hol az intézményes, hol a kulturális kutatási irány került előtérbe, de (6) Putnam teóriája a szociális tőkéről és (7) Castells munkássága a (globális) hálózatok területén szerencsésen összefogta ezt a két trendet a civil társadalom vizsgálatában.²

A civil társadalom épületének leírásában fontos egyrészt a funkcionális differenciálás a működés profilja szerint, másrészt a strukturális differenciálás a társadalmi helyzet szerint. Ugyanakkor a civil társadalom maga is megjelenik érdekszervezetek felől, egyrészt gazdasági társadalomként az egyéni és csoportos érdekek, az elsődleges és másodlagos érdekek felől, illetve a nonprofit oldalról, másrészt politikai társadalomként, az állampolgári-közösségi érdekek és/vagy politikai szervezetek felől, illetve a nem-kormányzati (NGO) szervezetek oldaláról, de mindkét esetben a magánjog és közjog közötti terepen. A civil társadalomnak a gazdasággal és a politikával való szembeállítása ugyanakkor a háromszektoros modell felé mutat, azaz a civil társadalomnak harmadik szektorként való megközelítése az egyik alapvető definíciójává vált. Ez a kettősség, a politika és a gazdaság túlhatalmával szembeni védekezés a közép-kelet-európai régióban is alapvető kérdéssé vált, ezt igyekszem a védekező társadalom gyakorlatias elnevezésével kihangsúlyozni (Ágh 2008, 2011).³

A civil társadalom kialakulásának első évszázadaiban az állampolgár szabadságjogainak védelme szorosan kapcsolódott a gazdasági szféra függetlenségi harcához, a szabad piacgazdaság kivívásához a politikai állammal szemben. Amint azonban ez a folyamat sikeresen lezárult, fordulat következett be és mindinkább az állampolgárnak az elszabadult piacgazdaság monstrumával szembeni védelme került előtérbe, éppenséggel az állam, illetve az állam által támogatott vagy akár létrehozott civil társadalmi szerveződések segítségével. Ezt a fordulópontot a társadalomtudományok történetében Polányi

Károly „*A nagy átalakulás*” című munkája képviseli a 20. század közepén, és Polányi elmélete a 21. század elején újra napirendre került a multinacionális vállalatok globális nyomása révén. A civil társadalom embere egyrészt a mozgalmi ember, a társadalmi mozgalmak szereplője, másrészt a szervezeti ember, a civil szervezetek tagja, ahogy a nagy társadalmi változásoknál felerősödik a civil társadalom mozgalmi szektora, ami az egyesületi szektor megerősödésébe vált át. A globális válság szociális válságba, a társadalmi mozgalmak és a civil szervezetek erőteljes mozgósításába torkollott, ami visszahozta és felértékelte Polányi elméletét a piaci liberalizálás és a szociális támogatás (market liberalization and social protection) szükségszerű és történelmileg állandóan megújuló kölcsönviszonyáról (della Porta 2015).⁴

Manapság a civil társadalom elméletének ezt a komplex hagyományát kell „megszüntetve-megőrizni”, mégpedig az informális intézmények elmélete révén, ami a legutóbbi évtizedekben került előtérbe, és különös jelentősége van a közép-kelet-európai régió kortörténetének megértésében. A politikatudomány főáramlatában ugyanis egyre jobban feloldódott az intézmények és a politikai kultúra korábbi éles, jogászi ellentéte. Nevezetesen az intézmények fogalma kiterjesztésre került a jogilag szigorúan szabályozott nagy „formális” intézményekről a különböző szintű, ám mindenképp kisebb „informális” intézmények sokaságára, amelyeket nem annyira a jogilag rögzített, hanem egyre inkább a politikai kultúra által kialakított, rugalmasan intézményesített viselkedési szabályok irányítanak (Rothstein 1998). Ilyenformán az intézmények piramisa írható le a kisszámú formális intézményektől „lefelé”, a minden szinten növekvő számú, de egyre rugalmasabban-lazábban, főleg kulturálisan-informálisan szabályozott intézményekig. A civil társadalom világa úgy jelenik meg ebben a megközelítésben, mint az informális intézmények egymásra épülő szintjeinek a rendszere, amelyben a jogi szabályozás fontos ugyan, de mindinkább döntővé válnak az informális viselkedési szabályok.⁵

Nyugaton az utóbbi évtizedekben egy „részvételi fordulat” (participatory turn) játszódott le, ami valóságos globális szociális robbanásként jelentkezett az utóbbi években (Hooghe–Quintelier 2014; Harrabye–Ejnaes 2015). A részvételi fordulat korábbi társadalmi megahullámának, cunamijának köszönhetően már megjelent az a megkülönböztetés is, hogy vannak jó vagy rossz polgári bázisintézmények, vagyis a civil társadalom spontán (voluntary) szerveződése vagy proteszt mozgalmi nem feltétlenül pozitívak, sőt kifejezetten negatívak is lehetnek, vagyis van „jó” és „rossz” civil társadalom is (good-bad), ismertebb kifejezéssel „nem-civil” civil társadalom („uncivil society”). Mindkét megközelítés, a formális és informális intézmények, valamint a „jó” és „rossz” civil szerveződések és hálózatok megkülönböztetése igen fontossá vált az új tagállamok elemzésében, sőt a rendszerváltás és európai felzárkózás kudarcáról szóló elméletekben egyenesen a magyarázat gerincét adja.⁶

A legteljesebb elemzést ebben a tekintetben Rupnik és Zielonka (2013) átfogó tanulmánya adta a kelet-közép-európai országok negyedszázados történetét értékelő tanulmánykötetben. A szerzők szerint „a politológusok nagy figyelmet fordítottak a régióban az olyan formális intézmények elemzésére, mint a pártok, parlamentek és

Fotó/Gönczö Viktor

bíróságok. Az informális intézmények és gyakorlatok azonban éppolyan fontosak a demokrácia kialakításában – vagy bizonyos esetekben a demokrácia eróziója miatt –, és mégis keveset tudunk róluk.” Ezért az egész intézményrendszerben „egyre nagyobb a szakadék az intézmények formális szerkezete és valóságos politikai gyakorlata között”, és így a fenntartható demokratikus fejlődés sem jött létre. Az új demokráciák kialakításánál és az uniós csatlakozásnál ugyanis nem vették figyelembe, hogy a formális intézmények „különbözőképpen működnek különböző kulturális közegben az eltérő kulturális kódok és szokások miatt”. Rupnik és Zielonka konklúziója tehát az, hogy „Az évek folyamán Közép- és Kelet-Európa kutatói felhalmoztak rengeteg adatot a formális törvényekről és intézményekről, ám az ismereteik az informális szabályokról, döntésekről és hálózatokról nagyon hiányosak.” Pedig a demokrácia válsága a régióban éppen azzal magyarázható, hogy „az informális gyakorlatok és struktúrák különösen erősek Közép- és Kelet-Európában a formális intézmények gyengesége miatt. Az informális gyakorlatok és hálózatok akkor nyernek nagy jelentőséget, amikor az állam gyenge, a politikai intézmények alulfejlettek, és a jogrendszer is tele van joghézagokkal és ellentmondásokkal.” Végezetül az informális intézmények tanulmányozására szólítanak fel a régióban, azzal a keserű megjegyzéssel, hogy az adott helyzetben „a kulturális antropológusok alkalmasabbak a társadalmi hálózatok tanulmányozására, mint a politológusok” (Rupnik–Zielonka 2013).⁷

Régióink válságának analizálásában már számos szerző indult el az informális intézmények hiánya és gyengesége felől. Heather Grabbe ebben a szellemben írt az uniós belépés kapcsán egyfelől „hard policy transfer”, másfelől „soft policy transfer” folyamatokról a formális intézmények és a politikai kultúra átvétele esetében, illetve mutatta ki azok feszültségét (Grabbe 2006). Mindenekelőtt Dimitrova hangsúlyozta már 2010-ben, hogy „ha a formális és informális szabályok különböznek és nincsenek egyeztetve, akkor az intézményesülés nem történik meg”, vagyis a nagy formális intézmények valójában „üres vázok maradnak valódi tartalom nélkül” (Dimitrova 2010). Hasonló szellemben közelíti meg Blokker a formális és informális intézmények különbségét, és átviszi ezt a különbségtételt a jogi és a civil alkotmányosságra, hiszen az utóbbi adja „az alkotmányos demokrácia kialakításának szociológiai-tartalmi dimenzióját”, nevezetesen azt a dimenziót, ami kialakítja „a demokratikus tanulást és megvitatást, akár csak az elköteleződést és részvételt” (Blokker 2013). A közép-kelet-európai informális intézményekről és a civil társadalomról kibontakozó szakirodalomban számunkra különösen fontos Lise Herman tanulmánya a pártok és a társadalom viszonyáról Magyarországon, amelyben határozottan állást foglal a demokrácia „kulturális” megközelítése mellett (Herman 2015). Egészében véve a formális és informális intézmények kontrasztja, a demokrácia kiüresedése témakörében a közép-kelet-európai civil társadalom gyengeségének hagyományos kérdése tér vissza, de most már a civil társadalom új keletű megerősödése, a bársonyos diktatúrával való szembeszállása felől megközelítve. A szerzők fejtegetése innen a negatív informális intézmények, az üzleti-politikai kliens-hálózatok elemzése irányában megy tovább a hanyatló demokrácia és a kiépülő bársonyos diktatúra, avagy a köztük lévő „szürke sáv” (grey zone) elemzésében.⁸

Társadalmi-politikai dimenzió: Kelet-Közép-Európa hármass válsága

Amennyiben a formális és informális intézmények megkülönböztetését állítjuk a közép-kelet-európai és a hazai civil társadalom elemzésének középpontjába, a köztük lévő feszültség okaként az útfüggőség (path dependence) kívánkozik, mint magyarázat. Az útfüggőségnek a közép-kelet-európai társadalmakban óriási irodalma van, bár ezek a feldolgozások ennek a tényezőnek korábban nem feltétlenül tulajdonítottak döntő jelentőséget a rendszerváltás történetében. Az útfüggőség, mint fontos tényező a demokratikus fejlődés és az európai felzárkózás kudarcának magyarázatában valójában csak az utóbbi években került előtérbe. De ez a „hagyományos” megközelítés már csak azért is jogos, mert az új „bársonyos diktatúrákat” támogató, tradicionalizáló narratívák ténylegesen valamennyi országban erőteljesen visszafordulnak a közép-európai típusú konzervatív értékrenden alapuló világvélemény és szóhasználat felé, azaz dübörög a történelmi giccs a hivatalos kormányzati kommunikációban. Ez a hasznos és jogos magyarázat önmagában mégis elégtelen, mert voltaképpen az elmúlt negyedszázad kudarcai – persze, ezen a történelmileg átöröklött alapon – alakították át és formálták tovább a közép-kelet-európai politikai kultúrát és ezzel magát az informális intézményrendszert is.⁹

Az informális intézmények rövid bemutatása után ezért szükséges a hazai civil társadalom elemzéséhez a másik elméleti előfeltevés, a közép-kelet-európai társadalmak hármass válságának összegzése is, ami ugyancsak igen kurrens manapság a régió szakirodalmában az IMF-től a nagy közpolitikai intézetek rangsorolásain (rankings) át az egyes közpolitikai tanulmányok sokaságáig. Korábbi tanulmányaimban (legutóbb Ágh 2015) ezt a jelenséget hármass válságnak (triple crisis) neveztem el, mivel egységes válságfolyamatról, egy olyan hullámvasútról van szó, ami egyrészt egy nemzedéknyi idő alatt, egy nemzedék életében játszódik le, másrészt az új társadalmi-gazdasági és politikai rendszerben egyre brutálisabban nyertesekre és vesztesekre osztja a lakosságot, vagyis fragmentáljadegintegrálja a társadalmat és durván kizárja a fejlődésből a veszteseket. Ennek politikai következményeit látjuk viszont az előretörő populizmusban, a feltörő bársonyos diktatúrákban és a lakosság mélyeséges kiábrándultságában, az „Apátia Párthoz” való csatlakozásában vagy a szélsőjobb növekvő támogatásában, azaz a demokráciából való kiábrándultságban és a politikai intézményekkel szembeni bizalmatlanságban (TÁRKI 2013).

A hármass válság elmélete arról szól, hogy három mély gazdasági-társadalmi válság rázkódtatta meg a kilencvenes évek elejétől a közép-kelet-európai országokat, a maguk komoly politikai és mentalitásbeli következményeivel. Az első a transzformációs válság a kilencvenes években a piacgazdaságra való áttéréssel, a második a csatlakozás utáni válság (post-accession crisis) az uniós belépéssel és az uniós versenyképesség követelményével, a harmadik pedig a globális válság a világméretű versenyképesség berobbanásával. Mindhárom válságnak voltak abszolút (marginalizált és kizárt) és relatív (társadalmilag lecsúszott, deklaszált, bizonytalanságba taszított) vesztesei. Sőt, nagyon erős túlzással az is elmondható, hogy a kilencvenes évek válságának „átmeneti” állapota valójában „véglegesnek” bizonyult, hiszen a közép-kelet-európai társadalmak akkor kialakult kettészakítotttsága csak tovább mélyült és differenciálódott. Egészében véve – bár ez a megközelí-

tés is jó értelmezési keretet (conceptual frame) ad –, a közép-kelet-európai társadalmak nem kettészakadtak, hanem háromfelé. A legfelsőbb réteg a lakosság 5–10 százalékát adja, a rendkívül heterogén középréteg az 55–60 százalékát, végül a szegények vagy marginálisok a 30–35 százalékát fogják át, amit a nyugati társadalmaktól markánsan eltérő „körte modell” pontosan kifejez.¹⁰

Ez a hármás közép-kelet-európai válságfolyamat egyrészt visszaerősítette a korábbi előítéleteket és mentális struktúrákat, másrészt újakat hozott be, amelyeknek inkább nemzetközi, mint nemzeti éle és töltete van, például az EU-ellenességnek. Véleményem szerint ennek a negyedszázados kudarcélménynek, mélységes kiábrándulásnak-kifáradásnak van döntő szerepe az informális intézmények felemás-ellentmondásos kialakulásában, majd megroppanásában, amit általában a civil társadalom gyengeségeként szoktak emlegetni. A lecsupaszított modernizációs elméletnek az a jogias előítélet (legalism) a magja, hogy a nagy formális intézmények átvételével minden eleve eldőlt a demokratikus fejlődésben, mivel ezután a nyugati fejlődési út automatikusan érvényesül a közép-kelet-európai régióban, vagyis elég a modell pontos átvétele (blueprint thinking), hiszen ezzel nemcsak a cél, hanem maga a fejlődés útvonala (Road Map) is adott. Ennek a „nyugatias tévedésnek” (Western fallacy) a szociológiai megfelelője az a közép-kelet-európai álom, hogy a rendszerváltás utáni gazdasági fellendüléssel automatikusan megoldódik a társadalom átrendeződése – a politikai-jogi és gazdasági konszolidáció után és révén a társadalmi konszolidáció is –, mint a középosztály kiszélesedése és a szegénység felszámolása. Ennek az útját-módját többnyire a „leszivárgási elméletben” (trickling down effect) látták, miszerint a magasabb rétegek gazdagodása előbb-utóbb leszivárog az alsóbb társadalmi rétegekbe is, bár ezt a nemzetközi szakirodalom a kezdettől fogva cáfolta a közép-kelet-európai régióban is. Az ellenkezője, az egyenlőtlenség növekedése a közép-kelet-európai régióban azonban manapság már komoly OECD összegezések tárgya, sőt mindennapos vitatéma már a hazai publicisztikában is.¹¹

A „nyugatias tévedés” persze maga is nyugati importból származik, de nagy örömmel vettük át „Keleten”, a közép-kelet-európai régióban, különösen az uniós csatlakozás után, ami megerősítette a gyors felzárkózás illúzióit (convergence dream, Darvas 2015). Pedig több rangos nyugati szerző is óvott attól, hogy evidenciának vagy egyszerű automatizmusnak tekintsük a fejlett civil társadalom kialakulását. Nevezetesen például Gellner erősen bírálja „számos szociológiai elméletnek” azt a feltételezését, hogy „a civil társadalom az emberi létezés természetes jelensége” (Gellner 1996). A mainstream szakirodalom mégis abból a feltevésből indult ki, hogy a felülről-kivülről megindított demokratizálás a fejlett civil társadalom természetes dinamikájával előbb-utóbb alulról-belülről is meggyökerezik. Az Európai Tanulmányok (European Studies) főáramlata hosszú ideig nem volt hajlandó tudomásul venni és megvitatni az ellenkező irányba ható társadalmi-gazdasági folyamatokat, a társadalmi konszolidáció egyre kínzóbb hiányát (Ágh 2004). A vezető közpolitikai intézetek óriási adatbázisa azonban teljes egyértelműséggel mutatja nemcsak a leszakadást, hanem a szociális és regionális szétszakadást is az új tagállamokban. A szakirodalomban megvoltak a fogalmi keretek ennek elemzéséhez, mind a „bonding-bridging” szociális tőke Putnam-féle megkülönböztetésében, mind pedig a

magas nyugati és az alacsony bizalommal rendelkező „keleti” társadalmak (low trust societies) szembeállításában, amit az új keletű felmérések is igazoltak.¹²

A részvételi demokrácia kihívásai: „Semmit rólunk nélkülünk”

A civil társadalom szerveződéseinek, informális intézményeinek két generációja figyelhető meg a régiókban, és ebben a generációváltásban markánsan megjelenik a civil társadalom két típusának különbsége is. Az első időszakban a civil társadalom nyugatias intézményei ugyan fejlődésnek indultak, de a gazdasági rendszerváltás (privatizáció) által letarolt terepen, a kaotikus demokráciában mindjobban előtörték és megszerveződtek az üzleti-politikai klientúrák „keleties” intézményei. A klientúrák kialakulásával és felülke-rekedésével, az állam részleges vagy teljes foglyul ejtését követően azonban a második időszakban megtörtént az új típusú informális intézmények, a védekező társadalom megjelenése is. Az első időszakban a kétezres évek közepéig tehát kialakult a „jó” és „rossz” civil társadalom, de a kétezres évek második felétől az üzleti-politikai klientúra hálózatok mindjobban előtörték az állam foglyul ejtésében és a demokrácia kiüresítésében. A közép-kelet-európai országokat azonos gyermekbetegségek gyötrik, a hanyatló demokrácia ellentmondásai, amelyek aláássák a nagy formális rendszereket és kiüresítik a demokráciát. Nemcsak az állam, hanem az egész demokratikus rendszer foglyul ejtése megy végbe, a demokratikus intézményrendszer paravánná, pusztá homlokzattá válik, ezért terjedt el a bársonyos diktatúrákra a Potyomkin-demokrácia elnevezés. Ezért a roskadozó nagy formális intézmények helyett az informális intézmények védekező társadalmának egyre jobban be kellett lépnie a kialakuló bársonyos diktatúrák elleni fellépésbe. A közép-kelet-európai országokban ez a folyamat, mint sajátos „részvételi fordulat” persze eltérő tempóban és különböző jelleggel játszódott le, de az iránya mindenütt azonos volt, és a közös uniós tagság révén azonos a külső feltételrendszer is.¹³

A demokrácia történelmi dimenziójának felvillantása azért szükséges, mert a rendszerváltás kezdetén Európa már régen túljutott a szűk értelemben vett képviseleti-választási demokrácia fázisán. Sőt már az EU-ban is az állampolgári kezdeményezéssel kísérleteznek, és az emberi, szociális, kulturális jogok állandó kiterjesztése, avagy a politikai jogok egyre szélesebb értelmezése van divatban. A demokrácia fogalma radikálisan átalakult, a képviseleti demokrácia fokozatosan részvételi demokráciává tágult, amelynek manapság oly csodált és irigyelt példái az északi országok demokratikus rendszerei.

Manapság sokan emlékeznek és emlékeztetnek arra, hogy a hatvanas évek végén a részvételi forradalom rázkódtatta meg a nyugati világot. A diáktüntetések lökeshulláma Amerikától Nyugat-Európáig terjedt és alapjában felforgatta a nyugati társadalmakat. A demokráciában felnőtt nemzedék erőteljesen átalakította a második világháború után kialakult demokrácia alapszabályait is. Voltaképpen a „tömegek lázadása” Nyugaton már egy egészen jól működő képviseleti demokrácia ellen irányult, és csak azért konfrontálódott vele, hogy részvétellel megtöltse az intézményeket. Ez a lökeshullám azért kapta a részvételi forradalom nevét, mert az volt a lényege, hogy el kell foglalni és aktív részvé-

tellel kell kitölteni a „köztereket”, a szó fizikai és szimbolikus értelmében egyaránt. Ebben a szakaszban már kitejesedtek a konszolidált demokráciák informális intézményrendszerei, amelyekben a civil szervezetek jelentős része kifejezetten a demokrácia alulról való kiépítésére és a nagy formális rendszerek ellenőrzésére-támogatására irányult. Ezeket nevezhetjük nem pusztán jogvédő, hanem „demokráciatámogató” informális intézményeknek, vagy civil szervezeteknek.¹⁴

A részvételi demokrácia alapelve az, hogy mindenki megszerveződhet és állampolgárként vagy a szervezetein keresztül részt vehet a politikai és/vagy társadalmi-közösségi folyamatban. A részvételi demokrácia egyben azon szervezetek szabadsága, részvételi jogának biztosítása is, amelyeket korábban szociális partnereknek vagy érdekszervezeteknek neveztek. Nyugaton a részvételi demokráciának ez a korai formája egyrészt már teljesen megvalósult, másrészt ezeken a kereteken belül is állandó forrongásban van, mert a klasszikus érdekszervezetek helyére az új típusú szerveződések változatos formái jöttek. Mindenesetre, amint Dryzek (1996) és mások hangsúlyozták, a részvételi demokrácia azt jelenti, hogy az állampolgárok nemcsak egyenként, hanem szervezett csoportjaikban is megjelennek társadalmi és politikai szereplőként. Az ember, mint társas lény már a részvételi demokrácia első szakaszában a szerteágazó szervezetein keresztül lépett be a modern politikába, ezért alaptalan az a tézis, hogy a részvételi demokrácia csupán valamiféle közvetlen demokrácia lenne, szemben a képviseleti demokráciában érvényesülő – egyébként igen távoli – közvetítő mechanizmusokkal.¹⁵

Ám a globális válság hatására végleg rászakadt a nyugati világra a részvételi demokrácia újabb, második kihívása. A „tömegek lázadása” valójában a képviseleti demokrácia tántorgásából adódó válság, mint tiltakozás a nagy formális (párt)szervezetek kizárólagosságára épülő képviseleti demokráciával szemben (Wiersma et al. 2014). Brutális egyszerűséggel szólva a részvételi demokrácia elve manapság az, hogy mindenki beleszólhat mindenbe, nemcsak a saját, közvetlen politikai környezetének építésébe, hanem mindnyájunk közös politikai világának kialakításába is. Az elégedetlenek sokasága megutálta az elfáradt pártokat és a kiüresített állami ceremóniákat, időnként együtt mozuló tömeggé állt ugyan össze, de nem feltétlenül alkotott szoros szervezeteket. Az újabb részvételi forradalomban a legkülönbözőbb tartós szerveződések is színre léptek, de az újdonság az, hogy a felgyorsult világban az állampolgár a modern internetes technika segítségével hálózattá szervezi magát a részvételi joga védelmében. Egyre újabb és újabb közügyek kergetik világszerte őrlötbe a csak saját magukkal társalkodó kormányokat a kommunikációs csatornák óriási mozgósító hatásain keresztül. Az információs társadalom megadja a közvetett demokrácia közvetlenségét. Ez az emberek közvetlen, egyenként való megszólítása és egymáshoz kapcsolódása gyenge kötések formájában, amelyek az elkülönült egyének önként vállalt és aztán szakadékonnyá váló kapcsolatai egy-egy olyan ügyben, amelyek mélyen megérintik az embereket. Köztudott, hogy a modern társadalmakban a gyenge kötések sokasága átfogja az egész társadalmat, mint egy rugalmas fejlődési keret, mert a gyenge kötések együttes ereje egyben a gyorsan változó globális világhoz való alkalmazkodás biztonságát adja társadalmi szinten. Nehezen feltárható, egyre befolyásosabb világ ez, de a politikai harcok új, és egyre fontosabbá váló terepe.

Fotó/Gönczö Viktor

A képviseleti demokrácia tehát több történelmi korszakon keresztül részvételi demokráciává tágult és egyben élesen konfrontálódott vele. A bázisdemokrácia és a posztmodern értékek már „rég dal” Nyugaton, de ébresztőként szolgál a mostanság színre lépő középosztályoknak világszerte, bár a proteszt mozgalmak és pártok korántsem redukálhatóak a középrétegek megmozdulásaira, hanem jóval túlmennek azon. Mindenesetre a modernizáció és urbanizáció mindenütt a részvételi jogok követelését váltja ki a középosztályban, különösen annak legfiatalabb korosztályában, így a felszökő társadalmi mozgalmak főleg ifjúsági mozgalmakként jelentkeznek. Az újabb és újabb belépő mozgalmak és szervezetek hatására a részvételi demokrácia elméletében megjelentek és felértékelődtek a felhatalmazás-megfosztás (empowerment-disempowerment) és a befogadás-kizárás (social integration-social exclusion) fogalmai, ahogy egészében véve a részvételi demokrácia befogadó demokráciaként (inclusive democracy) mutatkozik meg.¹⁶

Hazatérés a magyar civil társadalom problémáihoz

Részvétlen demokrácia és a civil társadalom államosítása Magyarországon

A részvétlen demokrácia és a civil társadalom államosítása Magyarországon megadja számunkra a legrosszabb eset forgatókönyvét a közép-kelet-európai régióban. De a civil társadalom változó világa, az informális intézmények gyengesége és a részvételi fordulat hiánya mindmáig nem rázkódtatta meg igazán a magyar demokratikus közvéleményt. Ellenzéki körökben a hazai vitákat sokszor még mindig a képviseleti demokrácia utáni sóvárgás uralja, amit rendszerint a makropolitika épületének, a fékek és egyensúlyok rendszerének helyreállítása, azaz pusztán a korábbi demokratikus berendezés „tökéletesítése” formájában fogalmazzuk meg. Bár lassan már mindenki egyetért abban, hogy nem elég a 2010 előtti rendszerhez visszamenni, a politikai programokban mégis a képviseleti demokrácia vonala dominál a hatalommegosztás elvének hangsúlyozásával. Ráadásul, a makropolitika épületének tatarozásához, a hatalommegosztás korrekt rendszerének a helyreállításához sokak számára még mindig elegendőnek tűnik a formális intézmények tervrajzát újrarajzoló jogászok bölcsessége. A nyugatias részvételi demokráciáról pedig szerintük végül is nem tudni, hogy voltaképpen micsoda, hiszen mindenképpen továbbvisz a pontos jogias érveléstől a gyanús szociológiai, pszichológiai és a történelmi magyarázatok felé. Így aztán éppen a korszakváltás lényege, a társadalmi konszolidáció feltételrendszere, a részvételi demokrácia hiányzik az érvelésből, vagyis nem tűnik ki igazán, hogy hol tévesztettünk utat az elmúlt negyedszázadban.¹⁷

Egészében véve, a demokrácia fogalma nálunk is radikálisan átalakult, mivel ránk zúdult a részvételi demokrácia legújabb kihívása is, jóllehet még a korábbi formák se alakultak ki és „lettek beüzemelve” rendesen-teljesen. A 2010-ig fennálló rendszert demokráciának becéztük, de még képviseleti demokráciának se volt az igazi. A demokrácia természetét felől tekintve az első húsz év legnagyobb hibája mégis a részvételi demokrácia

hiánya volt. Abban a bizonyos, sokat emlegetett húsz évben ugyanis nyugati importból beszereztük és fölülről felépítettük a demokratikus intézményrendszert, legalábbis kívülről és messziről úgy látszott. De belülről és közelről egészen másképp festett a dolog, mert a formális demokrácia vastraverzei befejezetlenül maradtak a részvételi demokrácia belsőépítészeti nélkül. A sokat emlegetett hasonlattal a demokrácia épületébe nem költöztek be a lakók, és csupán a kiüresedett, tönkre-elitesedett képviseleti demokrácia jutott nekik. Nem csoda persze, hogy ez az állampolgárok nélküli és feletti demokrácia pocsékul működött, márpedig minden közvélemény-kutatás azt tanúsította, hogy az emberek nagyon elégedetlenek voltak az új demokratikus intézményrendszer működésével (Pew Foundation 2009; Pew Survey 2014). A képviseleti demokrácia gyengeségei és a szociális kohézió megroppanása nyomán a kétezres években nem a demokraták tömegei vonultak az utcára több részvételt követelve, hanem a szélsőjobb „negatív-civil” csapatai foglalták el az utcákat, kevesebb demokráciát és több régimódi zsarnokságot követelve. Igazában véve az ígéretek által felizgatott, de cserbenhagyott polgárok többsége belefáradt a gyengécske, rosszul teljesítő demokráciába, és bár nem fordult szembe vele, nem tudta-akarta megvédeni sem. Ezért aztán az elégedetlenek és frusztráltak kisebbsége belevitte-belesodorta az országot abba az autoriter helyzetbe, amit rendszeré emelt az Orbán-kormány.¹⁸

Amíg a demokratikus ellenzék a hatalommegosztás helyreállításának mikéntjén töprengett, addig elszaladt mellette a hazai és az európai történelem. A korábbi „kaotikus demokráciát” a fideszes kormányzásban a feszesen szervezett állami korporatizmus váltotta fel, és a civil társadalom makroszervezeteinek államosítása követte, ami a Nemzeti Együttműködés Rendszerében alattvalóvá alázott le minden állampolgárt. A Fidesz hazug világában megtörtént a társadalmi vita teljes kiiktatása, először csak önálló képviselői indítványok és „nemzeti konzultációk” formájában, amit az Országos Érdekegyeztető Tanács megszüntetése és a kamu-képviseltek kialakítása követett. Ez már az állami korporatizmus „tökéletesen” megszervezett világa, amelyben a társadalmi tagoltság minden területét az állam által felülről létrehozott, szervezett és irányított testületei „képviselik”. Az állami korporatizmus azt jelenti, hogy a fideszes hatalmi elit a lakójain keresztül is csak önmagával társalkodik. Álságos világban élünk, már egyetlen „hivatalos” civil intézmény sem az, aminek látszik, és aminek hirdeti magát. Az állam bábáskodik az újonnan létrehozott szervezetei felett, kinevezi őket civilnek, vagy átkereszteli őket civilnek és álcázza őket civilnek. Elég könnyű feladat lenne a fideszes állami korporatizmus intézményeit sorra számba venni. Nemcsak egy „nagy-lista” van ugyanis, hanem temérdek „kis-lista” is van az államilag szervezett fideszes ál-civil szervezetek kezében a társadalmi élet minden területén a kulturális szervezetektől a sportszövetségekig. A leghírhedtebb ál-civil vagy anti-civil szerveződés persze a Civil Összefogás Fórum, a CÖF, ami valójában a „párt ökle”, hiszen többszörös állami segédlet és irányítás mellett erőszakos fellépéssel fenyeget minden valódi civil megmozdulást, és már Brüsszel felé is rázza az öklét. A CÖF 2009-ben jött létre a 2010-es választáson a Fidesz megtámogatására, és a nyertes választások után a kormány stratégiai megállapodást kötött vele, azaz a CÖF az állami korporatív rendszer központi eleme lett.

A demokratikus rend helyreállítása tehát nem jelentheti a III. Köztársaság romos épületébe való – némi tatarozás utáni – egyszerű visszaköltözést. Nyugaton a képviselői demokrácia csak ott és annyiban működik jól, ahol kiegészül ikertestvérével, a részvételi demokráciával. A demokrácia nem a „magasban” van, felettünk lebegve valahol, hanem bennünk van, mert csak az tarthatja fenn, ha mindennaposan gyakoroljuk. A jogászok dolga az, hogy szép és működőképes közjogi és makropolitikai modelleket tervezzenek a Fidesz-világ utáni időkre, de az is csak felettünk lesz valahol a magasban, ha nem hallgatjuk és értjük meg a bizonytalanok bezárkózását és a tüntetések üzenetét. Az „ebből elég volt” kiáltás a korábbi felettünk lebegő és kaotikus demokráciának is szól, mert az emberek elégedetlenek voltak a kiüresedett képviselői demokráciával. Az már maga is csapdahelyzet, ha a képviselői demokrácia leszűkült nézőpontjából a politikai részvétel kizárólag mint választási részvétel jelenik meg, mint az emberek négyévenkénti bevonása a politikába a választások révén. A jól működő hatalommegosztás helyreállítása, de még a népszavazások gyakorisága sem oldja meg a demokratikus deficitet, a részvétel hiányát, hiszen a választás után hazaküldött emberek az új rendszert sem fogják a magukénak érezni. Ez a modell már többször befuccsolt, bár kétségtelenül sokkal nehezebb az embereket visszahívni a politika teljes világába és a részvételi demokrácia új, befogadó intézményrendszerét kialakítani. A közvetlen demokrácia maga sem elég, mivel a demokrácia „elemi iskolája” az eseményeken és a tüntetéseken keresztül a tartós társadalmi mozgalmak intézményesüléséhez, egyesületi szektorához kell, hogy vezessen. A valódi részvételi demokráciához ugyanis nemcsak a makrodemokrácia szintjeit kell kiteljesíteni, hanem a közép- és mikrodemokrácia horizontális szintjeit ki kell nyitni minden irányban, hogy az emberek minden intézményes szinten elfoglalhassák a közttereket. A „részvétlen társadalom” fideszes modelljének nekifeszülve érvényesül igazán a demokratikus civil szervezetek, mint védekező társadalom stratégiája a részvételi demokrácia kérdésében.

A lakosság szélesebb rétegeiben a részvételi düh váltólázként időnként feltör, de a szervezett tömegtüntetések eufóriája gyorsan el is múlik. A polgári ellenállás új formái felvillantak, de nem intézményesültek. A kérdések kérdése tehát az, hogy miért olyan erős ez az „Apátia Párt” a lakosság mintegy felét maga mögött tudva, bár tudva-tudjuk, hogy nagy a félelem a társadalomban, de ebből fakad az a félelem is, hogy a távolmaradásuk miatt meghosszabbítható lesz a Fidesz-világ a „kisebbség többségének”, azaz a lakosság törpe kisebbségének a választási mozgósításával. Elért tehát bennünket is a részvételi demokrácia mozgalmi lökéshulláma, de a nagy tüntetések szalmalángként ellobbantak, így az ellenzéki magyar média a mozgalmak kérdésében és a bizonytalanok mozgósítása ügyében a kétség és a remény között vergődik. A kormányzó sajtó viszont kétségbe vonja a mozgalmak valódi tömegtámogatását, elvitatva azok legitimitását és idegen érdekek kiszolgálásával vádolva az újonnan színre lépett szervezetek vezetőit.¹⁹

A nyugati progresszív mozgalmak távoli rokonaként a társadalmi mozgalmak dinamikája, mint „a demokratikus hagyományok feltalálása” nálunk is felpörgött, de újra meg újra le is állt. Pedig a részvételi demokrácia nélkül az autokrácia bukása után sem lehetsé-

Fotó/Gönczö Viktor

ges az új demokrácia konszolidációja, de az kétséges, hogy a demokratikus tömegek jelenlegi protestt potenciálja elegendő lesz-e az ál-civil világ legyőzéséhez. A tömegmozdulások megítélését újra meg újra átszínezi a remény, hogy végre valahol komoly fordulat történik a társadalom mélystruktúrájában. Valójában azonban az időnként fellobbanó tömegtüntetéseken nemcsak a kormány álságos politikájával, hanem az egész elmúlt húsz év álságos képviseleti demokráciájával szembeni elégedetlenség robban ki. A protestt mozgalmak egy másik politikai térbe transzponálják magukat, ami a képviseleti demokrácia tagadásaként nálunk még csak egy „buborék” a szélesebb társadalomban, ahol a közvetlen részvétel mindenkinek megadja a döntéshozatal rövid, gyorsan elmúló élményét. Nem mások döntenek helyettük, nem a fejük felett születik róluk a döntés, hanem az együttműködők testületéből szakad ki, aminek közösségteremtő ereje van ebben a szétört társadalomban. A mozgalmak tiltakozásának nagy protestt potenciálja van akkor, amikor feltárul előttük a közösségi szervezés és a társadalmi mozgósítás ereje, hogy a gyülekezési joguk megállítja a hatalmat, mert ez a spontán szerveződés óriási erőforrást állít szembe a hatalommal. Az igazi kérdés tehát az, hogy újra meg újra szét pattan-e ez a buborék, és a résztvevők visszaszocializálódnak-e a fél-diktatúra és féldemokrácia álságos, hazug világába, vagy a frissen megérezett ellenhatalom ereje és a közösség élménye tartóssá válik a társadalom jelentős részében és létrejön a „civilek hatalma” a demokrácia kiteljesedett rendszerében.

A legnehezebb feladat bevonni a fiatalokat és a fiatal felnőtteket a jelenlegi befagyott közéletbe, pedig nélkülük nagyon nehéz lenne bevezetni azokat az új eszméket a közéletbe, amelyek a baloldal megújulásához szükségesek az „elől vagyunk” nyugatias jelszava jegyében. Mindenesetre a fiatalok generációsan már elkötelezték magukat a képviseleti demokráciának a részvételi demokráciával való megújítása mellett, és – ahogy a közvélemény-kutatások mutatják – az egész korábbi elitista pártpolitikára sem vevők. A fideszes részvétlen demokrácia álságos világával szemben a nemzetközi ifjúsági mozgalmak jelszava, a „Semmit rólunk nélkülünk” egyértelműen kijelöli a következő évtizedekre a magyar demokratikus fejlődés fő útvonatát.²⁰

Az informális intézmények két generációja és két típusa Magyarországon

Magyarország a legrosszabb eset forgatókönyvét nyújtotta a közép-kelet-európai régióban, nemcsak a demokrácia válságát illetően általában, hanem egészen konkrétan a civil társadalom tekintetében is, amit a nagy nemzetközi közpolitikai intézmények erőteljesen meg is fogalmaztak: „Magyarországon az Orbán-kormány idején a civil társadalom tekintetében a részvétel és a konzultáció jelentősen romlott.” (Bertelsmann 2015), olyan yira, hogy hazánk a 26. helyre csúszott le a 28 uniós tagország közül a demokratikus intézmények tekintetében. A Human Rights Watch 2015. évi jelentése is megállapítja, hogy „A jogállamiság és az emberi jogok helyzete tovább romlott 2014-ben.” (Human Rights Watch 2015) Igen részletes elemzést ad a hazai helyzetről a Grants Report (2014), ami az első részében a régiót mutatja be, a második részében pedig ország-fejezeteket

tartalmaz. A jelentés a magyar helyzetet erős kritikával jellemzi, miszerint Magyarországon „az *illiberális demokrácia* modellje jelzi azt, hogyan befolyásolja az állami ideológia az NGO szektort” és egyben jelzi, hogy „az NGO szektor ellen indított kormányzati megfélemlítési kampány óriási tiltakozási hullámot váltott ki hazai és nemzetközi körökben egyaránt” (Grants Report 2014).²¹

A Grants Report egyben felvázolja a társadalmi aktivitás (social activism) főbb területeit, amelyet a közép-kelet-európai elemzésben demokráciatámogató funkcióinak neveztünk: (1) a civil szervezetek stratégiai kapacitásának kiépítése, (2) az állampolgári képviselői képességének megtanulása és (3) a civil alapértékek terjesztése a szélesebb társadalomban (Grants Report 2014). Amikor az informális intézmények kialakulása a második fázisba, a védekező társadalom korába lépett, ezek a funkciók – a nemzetközi szakirodalomban „democracy assistance” – különös fontosságot nyertek a civil társadalom egész szervezetrendszerének megújítása és átalakítása szempontjából, mint az új, bársonyos diktatúrában a civil szervezetek menedzselése, a közéletben való eredményes megszólalás képessége és a demokratikus alapértékek megerősítése. Egyrészt a civil társadalom tevékenységének finanszírozása kezdettől fogva óriási gondot jelentett, de különösen az után, hogy a Fidesz-világban az összes állami erőforrást kormányzati ellenőrzés alá vonták, ezért különös jelentőségűvé vált a civil management, beleértve a finanszírozás kérdését, a hazai és nemzetközi kapcsolatok, hálózatok kiépítése révén. Másrészt, hasonlóképpen drasztikusan megromlottak a közéleti tevékenység feltételei, elsősorban a kormány médiahegemóniája révén, ezért a védekező társadalom civil szervezeteinek saját médiavilágot és kommunikációs rendszert kellett kialakítaniuk. Harmadrészt, az antidemokratikus, „illiberális” narratíva dominanciája miatt – a kormányzati ellenőrzés alá vont formális intézmények és a kormányzat által létrehozott „negatív” informális és ál-civil intézmények révén – az európaizációs-demokratizációs narratíva háttérbe szorult, ezért a közpolitikai intézetek (think tank, policy institute) aktivizálódtak vagy újak jöttek létre a demokratikus alternatíva felmutatására és a bársonyos diktatúra kritikai elemzésére.²²

Mindhárom funkció belépését és megújítását erőteljesen befolyásolta a negyedik évszázad alatt bekövetkező fokozatos generációváltás, amelynek következtében mindinkább a – hanyatló és gyengülő – demokráciában felnőtt nemzedék lépett a színre. Ugyanis az új demokráciák minden gyengesége és fokozatos kiüresedése ellenére alapjában véve a politikai rendszer hivatalosan a demokratikus elvek igényével működött és világnyitott volt, mindenekelőtt a nyugati konszolidált demokráciák vonzásában és támogatásával. A fiatal állampolgárok közül sokan már aktivistaként léptek be a közéletbe, így megtapasztalták a civil management szabályait, az internetes világban nőttek fel és vitték tovább a szabad közbeszédet, végül a nagy nyugati közpolitikai intézetek modellje alapján – gyakran ott szerzett, közvetlen tapasztalatokkal – és azokkal együttműködésben alakították ki a hazai demokráciatámogató, jogvédő (advocacy) és elemző intézményeket. A védekező társadalom funkciói ezért szükségképpen szembejöttek velük, annál is inkább, mert a 2010-es kormányváltást követően nagy formális intézmények elfoglalása után a fideszes kormányzás egyre inkább a civil társadalom elfoglalása, a civil szervezetek

és az állampolgári aktivitás gyarmatosítása felé fordult. A civil társadalom elleni szisztematikus, rendszerszerű támadás és az ál-civil társadalom rendszerének kiépítése különösen az utóbbi években, a 2014-es választások után erősödött fel, hiszen az egyéb területek meghódítása lényegében befejeződött.²³

Összefoglalva, a management, média és kutatási funkciók már a civil társadalom kialakulásának első szakaszában megjelentek, de radikálisan komolyabb szerepet játszottak a másodikban, a védekező társadalom szakaszában. A management funkció önvédelemmé szélesedett és mélyült egy nemzetközi kapcsolatrendszerben, a média funkció a második nyilvánosságot szolgált a közbeszéd és diskurzus új fórumaival, és a kutatási funkció az „új jövő” alternatívájának kidolgozása mellett a tömeges mozgósítás eszközeireként is szolgált.²⁴

A fenntartható fejlődés és az alulról építkező demokrácia perspektívája

A felülről építkező, importált és a „nyugatias tévedésen” alapuló első demokratizációs kísérlet a közép-kelet-európai régióban látványos kudarcot vallott. A hagyományos megfogalmazás szerint „valahol utat tévesztettünk”, itt az ideje az újrakezdésnek, itt az ideje az alulról építkező második kísérlet elindításának. A magyar fejlődés egy negyedszázad után újra eljutott a védekező társadalom fázisába, de a társadalmi mozgalmak kitörései egyelőre még csak váltólázként jelentkeznek, felerősödnek, majd elenyésznek. A társadalmi mozgalmak dinamikája még nem csapott át új intézményesülésbe (lásd például Zontea 2015).²⁵

A második kísérlet sikerének alapfeltétele az alulról való demokratikus építkezés, vagyis egy fenntartható, részvételi és inkluzív demokrácia kialakítása. De ez csak akkor lehet eredményes, ha megtörténik a társadalmi konszolidáció/integráció, vagyis a hármasság leküzdése, valamint a közép-kelet-európai régió „új jövőjének”, mint alternatív fejlődési perspektívának a kimunkálása, azaz a fenntartható demokrácia csak a fenntartható társadalmi fejlődésre épülhet. Túlon túl közismertek a fenntarthatóság környezetvédelmi problémái, amelyek kétségtelenül óriási jelentőségűek, de a fenntartható társadalmi fejlődés még ennél is sokkal átfogóbb probléma. A kétezres évtized vége forrongó időszak volt a stratégiai víziók és a társadalomtudományok számára, már jóval a világválság kitörése előtt. 2007-ben az Európai Bizottság, az Európai Parlamenttel karöltve, „Túl a GDP-n” címmel konferenciát tartott, amelyen részt vettek a fontos nemzetközi intézmények, mint az OECD és a Római Klub szakértői is. Ezzel az EU egy fontos közpolitikai és politikai programot indított el, amelynek legismertebb dokumentuma a Stiglitz Bizottság jelentése, a Fitoussi Report 2009-ben.

Az új paradigma a *fenntartható társadalmi fejlődés* elve, ami markánsan összefoglalható a jólét (welfare) fogalmáról a jól-lét (well-being) fogalmára való áttérésben. A változás lényegét jól kifejezi az unió által létrehozott bizottság – Measuring Progress, Well-being and Sustainable Development – neve is, hiszen az új paradigma a társadalmi haladás, a jól-lét és a fenntartható fejlődés fogalmain alapul. A mindenáron való gazdasági

Fotó/Gönczö Viktor

növekedés erőtetése olyan kontraproduktív hatásokat indít be, amelyek nagy kárt okoznak azokban az emberi-társadalmi és a természeti-ökológiai tényezőkben, amelyek éppenséggel az új típusú fejlődés forrásai. Ezért nem véletlen, hogy a GDP centrikus fejlesztési modellek számos országban – így a közép-kelet-európai országokban is – lelassították vagy recesszióba taszították a növekedést, míg a fenntartható társadalmi fejlődésre-fejlesztésre koncentráló országok – mint például a változó kormányok ellenére is makacsul szociáldemokrata értékrendet őrző északi országok – az élenjárók a globális versenyképességben.²⁶

Amíg a jólét (welfare) fogalma a szűken vett gazdasági növekedés nyomán elért, GDP-ben mérhető anyagi gazdaságot jelenti, addig a jól-lét (well-being) fogalma tartalmazza az emberek társadalmi létezésének összes dimenzióját, ezért ez a korszakos változás valóban megragadható a jólétről a jól-létre való áttérésben. Egyszerűen szólva, a jól-létnek három szorosan összefüggő, de markánsan elhatárolható dimenziója van: (1) a gazdasági (a jólét, mint anyagi biztonság), (2) a politikai (a részvételi-állampolgári kultúra) és (3) a társadalmi (az erős kötőszövet, mint társadalmi tőke). A jól-lét tehát magába foglalja az „objektív” és „szubjektív” folyamatokat egyaránt. Tudomásul kell vennünk azonban – némileg paradox módon fogalmazva –, hogy a politikai kultúra normarendszere és az emberek elégedettsége, az intézményekbe vetett és az embertársakban való bizalom maga is „objektív” kategória. Mégpedig abban az értelemben, hogy nem pusztán önkényes felmérések tudósítanak a pillanatnyi állapotáról, hanem a komplex társadalmi életben tartósan és erőteljesen ható tényezőkről van szó. Ennek a komplex helyzetnek az „objektív” felmérésére új statisztikai megközelítés és eszközrendszer jött létre, amelyet a saját régiónk társadalmának felmérése kapcsán szükséges széleskörűen bemutatni. Mindenesetre a globális válság meghozta a fenntartható társadalmi fejlődés, mint új paradigma – és vele a jól-lét centrikus statisztikák – teljes áttörését, ami egyben a baloldali gondolkodás reneszánszához is vezetett, annak hangsúlyozásával, hogy a kohézív és innovatív társadalomé a jövő Európában, ezért a kohézív és innovatív EU a jövő Európája.

A demokrácia jövője tehát csak az „új jövő” lehet a rohanó globalizáció, az uniós integráció és a globális versenyképesség világában. A szűkített társadalmi újratermelés évtizedei után váltani kell a bővített társadalmi újratermelés rendszerére, mert enélkül nincs demokratikus megújulás, alulról építkező demokratikus rendszer sem.²⁷

Irodalom

- ACRN-CRCB, Corruption Research Center Budapest (2015): *From Corruption to State Capture: A New Analytical Framework*. <http://corruptionresearchnetwork.org>
- Amnesty International (2015): Report 2014/15, *The State of the World's Human Rights*. <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/0001/2015/en/>
- Arató Krisztina–Mikecz Dániel (2015): Civil társadalom, szociális partnerek, társadalmi mozgalmak. In: Körösi Andráss (szerk.): *A magyar politikai rendszer negyedszázad után*. Budapest: Osiris-MTA. 307–331.
- Ágh Attila (1989): *Az önszabályozó társadalom*. Budapest: Kossuth.
- Ágh Attila (2004): A rendszerváltás tragikus befejezetlensége. *Egyenlítő*, II., (1), 18–29.

- Ágh Attila (2008): Társadalmi közép és társadalmi kapacitás: A magyar közpolitikai rendszer gyermekbetegségei. *Politikatudományi Szemle*, XVII., (3), 7–33.
- Ágh Attila (2011): A közpolitika változó paradigmái: Az érdekcsoportoktól a többszintű kormányzásig. *Politikatudományi Szemle*, XX., (1), 31–48.
- Ágh, Attila (2015): The Triple Crisis in the New Member States: The Historical Trajectory of NMS-8 in the Past Quarter Century. *Southeastern Europe*, 39., (2), 1–24.
- Ágh, Attila (2016): Redemocratization efforts in Hungary as a second try: Civil society organizations and mass movements. *Social Policy Issues*.
- Bertelsmann Foundation (2015): *Next Generation Democracy*. www.nextgenerationdemocracy.org
<http://www.bti-project.org/next-generation-democracy>
- Blokker, Paul (2013): *New Democracies in Crisis? A Comparative Constitutional Study of the Czech Republic, Hungary, Poland, Romania and Slovakia*. London:Routledge.
- Boris, János-Vári, György (2015): The Road of the Hungarian Solidarity Movement. In: Krasztev, Péter–van Til, Jon (eds.): *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest:CEU Press. 181–206.
- Böcskei Balázs–Sebők Miklós (szerk.) (2015): *50 könyv, amit minden baloldalinak ismernie kell*. Budapest:Noran Libro–Progress Alapítvány.
- Cabada, Ladislav (2014): Parties with No Members? How to Ensure Political Participation in East Central Europe. In: Demetriou, Kyriakos (ed.): *Democracy in Transition: Political Participation in the European Union*. Heidelberg and New York:Springer. 77–94.
- Chambers, Simone–Kopstein, Jeffrey (2001): Bad Civil Society. *Political Theory*, 29., (6), 837–865.
- Chambers, Simone–Kopstein, Jeffrey (2008): Civil Society and State. In: Phillips, Anne–Honig, Bonnie–Dryzek, John (eds.): *Oxford Handbook of Political Theory*. Oxford:Oxford University Press. 363–380.
- Crawshaw, Steve–Jackson, John (2010): *Small acts of resistance: How Courage, Tenacity and Ingenuity Can Change the World*, Union Square Press.
- Darvas, Zsolt (2015): *The convergence dream 25 years on*. <http://www.bruegel.org/nc/blog/detail/article/1528-the-convergence-dream-25-years-on/> (accessed on 1 December 2014).
- Della Porta, Donatella (2015): *Social Movements in Times of Austerity*. Cambridge:Polity.
- Demetriou, Kyriakos (ed.) (2014): *Democracy in Transition: Political Participation in the European Union*. Heidelberg and New York:Springer.
- Dimitrova, Antoaneta (2010): The new member states of the EU in the aftermath of enlargement: do new European rules remain empty shells? *Journal of European Public Policy*, 17, (1), 137–148.
- Dzihic, Vedran (2014): Grey zones between democracy and authoritarianism: Re-thinking the current state of democracy in Eastern and South Eastern Europe. In: Wiersma, Jan Marius–Stetter, Ernst–Schublach, Sebastian (eds.): *Problems of Representative Democracy in Europe*. Amsterdam:Foundation for European Progressive Studies. 21–32.
- Dryzek, John (1996): *Democracy in capitalist times: ideals, limits, and struggles*. New York:Oxford University Press.
- EC, European Commission (2015): *25 years after the fall of the Iron Curtain: The state of integration of East and West in the European Union*.
https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/east-west_integration.pdf
- EIU, The Economist Intelligence Unit (2015): *Democracy Index 2014*.
http://www.eiu.com/public/thankyou_download.aspx?activity=download&campaignid=Democracy0115
- Epstein, Rachel–Jacoby, Wade (2014): Eastern Enlargement Ten Years On: Transcending the East–West Divide? *Journal of Common Market Studies*, 52., (1), 1–16, Special Issue on Eastern Enlargement Ten Years On.
- ESF, European Science Foundation, Forward Look (2012): *Central and Eastern Europe Beyond Transition: Convergence and Divergence in Europe*. Strasbourg:ESF
- Gagyi, Ágnes–Ivancheva, Mariya (2013): *Introduction to Civil society in Central and Eastern Europe: what's left of it*. European Alternatives, www.eualter.com
- Gellner, Ernest (1996): *Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals*. London:Penguin Books.
- Glasius, Maries (2010): Uncivil Society. In: Anheier, Helmut–Toepler, Stefan (eds.): *International Encyclopedia of Civil Society*. New York:Springer Verlag. 494–499.
- Gerő, Márton–Kopper, Ákos (2013): Fake and Dishonest: Pathologies of Differentiation of the Civil and Political Sphere in Hungary. *Journal of Civil Society*, 9., (4.), 361–374.
- Grabbe, Heather (2006): *The EU's Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*. London:Palgrave.

- Grants Report, EEA and Norway Grants Report (2014): *Mid Term Evaluation of the NGO Programmes under the EEA and Norway Grants (2009–2014)*. <http://eeagrants.org>
- Hall, Jon–Rickard, Louise (2013): *People, Progress and Participation*. Bertelsmann Foundation, Global Choices 1/2013, http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-4F316F1B-694A6F0C/bst_engl/xcms_bst_dms_37947_37948_2.pdf
- Harrebye, Silas–Ejnaes, Anders (2015): European patterns of participation. *Comparative European Politics*, 13, (2), 151–174.
- Heidbreder, Eva (2012): *Civil Society Participation in EU Governance*. <http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2012-2/>
- Herman, Lise Esther (2015): Re-evaluating the post-communist success story: party elite loyalty, citizen mobilization and the erosion of Hungarian democracy. *European Political Science Review*, 7, (1), 1–34.
- Hooghe, Marc–Quintelier, Ellen (2014): Political participation in European countries: The effect of authoritarian rule, corruption, lack of good governance and economic downturn. *Comparative European Politics*, 12, (2), 209–232.
- Howard, Marc (2003): *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Human Rights Watch (2015): *World Report 2015, Hungary*. <http://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/european-union>
- IDEA, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (2014): *Constitution-building*. <http://www.idea.int/publications/constitution-building-a-global-review/loader.cfm?csModule=security/getfile&pageid=65189>
- IMF (2014a): *Central, Eastern, and Southeastern Europe*. Regional Economic Issues Update, October 2014. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2014/eur/eng/pdf/erei1014.pdf> (accessed on 17 October 2014).
- IMF (2014b): *25 Years of Transition, Post-Communist Europe and the IMF*. Regional Economic Issues, Special Report, October 2014. http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2014/eur/eng/pdf/erei_sr_102414.pdf (accessed on 19 December 2014).
- Innes, Abby (2014): The Political Economy of State Capture in Central Europe. *Journal of Common Market Studies*, 52., (1), 88–104. Special Issue on Eastern Enlargement Ten Years On.
- Kolosi Tamás–Tóth István György (2008): A rendszerváltás nyertesei és vesztesei. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (eds.): *Társadalmi Riport 2008*. Budapest:TÁRKI. 15–45
- Kolosi Tamás–Keller Tamás (2010): Kikristályosodó társadalomszerkezet. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (eds.): *Társadalmi Riport 2010*. Budapest:TÁRKI. 105–135.
- Kolosi Tamás–Pósch Krisztián (2014): Osztályok és társadalomkép. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (eds.): *Társadalmi Riport 2010*. Budapest:TÁRKI. 139–156.
- Kopecky, Petr–Mudde, Cas (eds.): (2002): *Uncivil Society? Contentious Politics in Post-Communist Europe*. London:Routledge.
- Kövér, Ágnes (2015): Captured by State and Church: Civil Society in Democratic Hungary. In: Krasztev, Péter–van Til, Jon (eds.) (2015): *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest:CEU Press. 81–90.
- Krasztev, Péter (2015): Social Responses to the ‘Hybridization’ of the Political System: The Case of Hungary in the Central and Eastern European Context. In: Krasztev, Péter–van Til, Jon (eds.) (2015): *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest:CEU Press. 167–180.
- Krasztev, Péter–van Til, Jon (2013): Tarka ellenállás: *Kézikönyv Rebelliseknek és Békéseknék*. Budapest:Napvilág.
- Krasztev, Péter–van Til, Jon (eds.) (2015): *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest:CEU Press.
- KSH (2015): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2014. *Statistikai Tükör*, 2015/98. 2015. december 22. http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=98831&p_temakor_kod=KSH&p_session_id=100944399062604&p_lang=HU
- Kuti, Éva–Sebestény, István (2004): Boom and Consolidation: The Nonprofit Sector in Hungary. In: Zimmer, Anette–Priller, Eckhard (eds.): *Future of Civil Society: Making Central European Nonprofit-Organizations Work*. Wiesbaden:Springer. 655–680.
- Lamprianou, Iasonas (2014): Contemporary Political Participation Research: A Critical Assessment. In: Demetriou, Kyriakos (ed.) (2014): *Democracy in Transition: Political Participation in the European Union*. Heidelberg and New York:Springer. 21–42.
- Lessenski, Marin (ed.) (2014): *The Gravity Effect: Findings of the European Catch-Up Index 2014*. European Policies Initiative–Open Society Institute. <http://eup.losi.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0070&g>
- MACI (2015): Hungarian Civil Organizations (HU-CI) Maci-kampány (HU-CI campaign). <http://sziamaci.hu/>

- Markanntonatou, Maria (2014): The Post-Welfare State and Changing Forms of Political Participation. In: Demetriou, Kyriakos (ed.) (2014): *Democracy in Transition: Political Participation in the European Union*. Heidelberg and New York:Springer. 43–60.
- McGann, James (2015): Thinks Tanks and Civil Societies Program. *2014 Global Go To Think Tank Index Report*. University of Pennsylvania, 1-22-2015.
http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1008&context=think_tanks
- Ministry of Future in Sweden (2015): *Sweden's Minister of the Future Explains How to Make Politicians Think Long-Term*. 26 November 2015.
<http://motherboard.vice.com/read/swedens-minister-of-the-future-explains-how-to-make-politicians-think-long-term>
- Morlino, Leonardo (2012): *Changes for Democracy: Actors, Structures, Processes*. Oxford:Oxford University Press.
- Nagy Ádám (2014): A civil társadalom domesztikálása. In: Magyar Bálint (szerk.): *A posztkommunista maffiaállam*. Budapest:Noran Libro. 129–142.
- Newton, Ken (2012): Curing the democratic malaise with democratic innovations. In: Geissel, Brigitte–Newton, Ken (eds.): *Evaluating democratic innovations: curing the democratic malaise?* London and New York:Routledge. 3–20.
- North, Douglass (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge:Cambridge University Press.
- OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights (2014): *Hungary, Parliamentary Elections*, 6. April 2014, Final Report. <http://www.osce.org/odihr/elections/hungary/121098?download=true>
- Ost, David (2011): The decline of civil society after post-communism. In: Liebert, Ulrike–Trenz, Hans-Jörg (eds.): *The New Politics of European Civil Society*, London:Routledge. 163–177.
- Petőcz György (2015): Milla: A Suspended Experiment. In: Krasztev, Péter–van Til, Jon (eds.) (2015): *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest:CEU Press. 207–230.
- Pew Foundation (2009): *End of Communism Cheered but Now with More Reservations*.
<http://pewglobal.org/2009/11/02/end-of-communism-cheered-but-now-with-more-reservations/>
- Pew Survey (2014): *A Fragile Rebound for EU Image on Eve of European Parliamentary Elections, 12 May 2014*.
<http://www.pewglobal.org/2014/05/12/a-fragile-rebound-for-eu-image-on-eve-of-european-parliament-elections/>
- Polányi Károly (1946, 2004): *A nagy átalakulás: Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Budapest:Napvilág Kiadó.
- Pogrebinschi, Thamy (2014): *The Pragmatic Turn of Democracy: Combining Representation and Participation*. Report 2014. Berlin:WZB (Wissenschaft Zentrum Berlin) 55–58.
- Reichardt, Sven (2004): Civil Society: A Concept for Comparative Historical Research. In: Zimmer, Anette–Priller, Eckhard (eds.): *Future of Civil Society: Making Central European Nonprofit-Organizations Work*. Wiesbaden:Springer. 35–56.
- Rothstein, Bo (1998): Political Institutions: An Overview. In: Goodin, Robert–Klingemann, Hans-Dieter (eds.): *A New Handbook of Political Science*. Oxford:Oxford University Press.
- Ryan, Lorna (2014): Scientific Democracy in the European Research Area. *Science and Public Policy*.
<http://era.ideasononeurope.eu/2014/11/03/scientific-democracy-european-research-area/>
- Rupnik, Jacques–Zielonka, Jan (2013): The State of Democracy 20 Years on: Domestic and External Factors. *East European Politics and Societies*, 27, (3), 1–25. Special Issue on The State of Democracy 20 Years On.
- Salgado, Rosa (2014): *Europeanising Civil Society: How the EU Shapes Civil Society Organisations*. New York:Palgrave Macmillan.
- Saurugger, Sabine (2010): The social construction of participatory turn. *European Journal of Political Research*, 49., (5), 471–495.
- Tang, Helena (ed.) (2000): *Winners and Losers of EU Integration: Policy Issues for Central and Eastern Europe*. Washington DC:The World Bank.
- TÁRKI (2013): *Értékek 2013 – Bizalom, normakövetés, az állam szerepéről és a demokráciáról alkotott vélemények alakulása Magyarországon*. Budapest:TÁRKI.
- Transparency International (2014): *Corruption Perception Index 2014*.
<http://www.transparency.org/cpi2014>, <http://www.transparency.org/cpi2014/results>
- Uitz, Renata (2008): Hungary. In: Meseznikov, Grigorij–Gyárfásóvá, Olga–Smilov, Daniel (eds.): *Populist politics and liberal democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava:Institute for Public Affairs. 39–69.
- Varga, Áron (2014): *Kleptocracy Banned: The Hungarian Tax Authority Scandal (24 November 2014), Police raids against Hungarian NGOs (25 September 2014) and Orbán's government in an endless war against "Hungary's enemies" (01 July 2014)*. Heinrich Böll Stiftung. <http://www.boell.de/en/person/aron-varga>

WEF, World Economic Forum (2014): *Global Competitiveness Report 2014–2015*.

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

WEF, World Economic Forum (2015): *Global Competitiveness Report 2015–2016*.

http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

Wiersma, Jan Marius–Stetter, Ernst–Schublach, Sebastian (eds.) (2014): *Problems of Representative Democracy in Europe*. Amsterdam:Foundation for European Progressive Studies.

Zontea, Alexandra (2015): The Hungarian Student Network: A Counter culture in the Making. In: Krasztev, Péter–van Til, Jon (eds.) (2015): *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest:CEU Press. 263–290.

Jegyzetek

- 1 Ennek az írásnak távoli előzménye a civil társadalmat bemutató könyvem (Ágh 1989), közvetlen előzménye pedig egy angol nyelvű tanulmány egy lengyel szociológiai folyóiratban (Ágh 2016). Számomra elég szembetűnő a párhuzam a két történelmi helyzet között a védekező társadalom szerepét illetően.
- 2 A történelmi áttekintést lásd Reichardt (2004). Ezek a megközelítések, a civil társadalom definíciói másképpen is csoportosíthatóak és tovább finomíthatóak, de ez a téma a rövid bevezetés után túllépne a tanulmány keretein. Ebben a tanulmányban a civil társadalom közvetlen témakörére szorítkozom, nem foglalkozom a demokrácia vitákkal, és a független intézményekkel általában (fékek és ellensúlyok rendszere), de még az állampolgári jogok és az önkormányzati rendszer kérdéskörével sem.
- 3 A civilek hatalmát számos könyv és tanulmány is megfogalmazza Nyugaton, például Crawshaw és Jackson (2010) kötete számos esettanulmányt mutat be a civil társadalom erejéről. A téma főleg a részvételi demokrácia elemzésében jelentkezik, Harrebye és Ejnaes (2015), Heibredre (2012), Hooghe és Quintelier (2014) írásaiban és az IDEA Intézet (2014) felméréseiben.
- 4 A politikatudományban önálló kutatási területté vált a „democracy innovations” témaköre, amelyben Morlino (2012) és Newton (2012) munkái jeleskedtek, a think tank témakörben lásd McGann (2015).
- 5 A formális és informális intézmények viszonyáról North (1990:6, lásd 17 is): „Although formal rules may change overnight as a result of political and judicial decision, informal constraints embodied in customs, traditions and codes of conduct are more impervious to deliberate policies.” A szakirodalomban az alapvető kifejezések a KKE-i régióra a „democratic malaise” és a „public distrust”. Az elterjedt megállapítás szerint „The economic crisis in East and South East European societies reflects a crisis of democratic norms and institutions and reveals citizens’ general lack of trust in formal institutions and political elites.” (Dzihic 2014:25).
- 6 A „negatív” civil társadalom vizsgálata Chambers és Kopstein (2001, 2008) sokat idézett tanulmányával indult el, akik főleg a nyugati társadalmakban felerősödő szélsőjobboldali és rasszista szervezetekből és mozgalmakból indultak ki a „bad” civil társadalom témájának felvetésében. Szinte ezzel egy időben jelent meg Kopecky és Mudde szerkesztésében (2002) a több kiadást megért tanulmánykötet az „uncivil” társadalmakról, már az „új demokráciákra” koncentrálva (lásd még Glasius 2010). Ez a két analitikus tradíció azóta is folytatódik és beletorkollik a KKE-i negyedszázados áttekintésbe. A magam részéről a továbbiakban használok egy harmadik terminust is, az ál-civil társadalom (pseudo-civil) kifejezést is, ami úgy látszik, mintha civil lenne, valójában egy felülről szervezett állami korporatizmus intézménye.
- 7 A negatív civil társadalmi intézmények elemzésének vonalát viszi tovább az állam foglyul ejtése (state capture) és az oligarchizálódás bemutatása számos összefoglaló tanulmányban a KKE-i régió negyedszázadában (Epstein–Jacoby 2014; Innes 2014, lásd még Ost 2011).
- 8 A kilencvenes évek elején már volt egy rövid neo-traditionalista hullám, de akkor még visszahanyatlott és búvópatakká vált. Ez a narratíva csak a gondos kimunkálás után tért vissza a kétezres években a fideszes narratívában és táru fel most is a lengyel fordulatban.
- 9 Kövér (2015:81–82, 85–87) egyfelől erőteljesen kritizálja azokat a nyugati elméleteket (például Howard 2003), amelyek a KKE-i civil társadalmak hagyományos gyengeségéből vezetnek le mindent, s igen határozottan utal az állami mulasztásokra és 2010 után még inkább az állami represszióra a civil társadalom állapotának értékelésében, másfelől bemutatja az egyházi intézmények rohamos térnyerését a civil társadalom terepén.
- 10 A nyertesek és vesztesek polarizációjára már a Világbank Jelentése is felhívta a figyelmet (Tang 2000). A társadalmi válságnak a KKE-i demokrácia hanyatlásában való szerepére az ESF (2012) összefoglaló tanulmánya is felhívta a figyelmet. A hazai fejlődés áttekintéséhez elegendő itt a TÁRKI elemzéseire (Kolosi–Tóth 2008; Kolosi–

- 25 Ebben a vitairatban nem kívánom felsorolni a 2015-ös év tömegmozgalmait és azok szervezésére-irányítására létrehozott átmeneti egyesületeket, mivel ez az írás bevezetőként éppen ennek az előtörténetnek a feldolgozására kíván ösztönözni, egy újabb kötetben több részletes feldolgozással az „50 könyv” (Böcskei–Sebők 2015) folytatásaként.
- 26 2014-ben az új szociáldemokrata svéd kormány Kristina Persson vezetésével létrehozta a Jövőügyi Minisztériumot, hogy gondozza a hosszú távú feladatokat. A minisztériumnak három profilja van: (1) a munka világának a jövője, (2) a zöld jövő és a versenyképesség és (3) a globális együttműködés. Az északi országok célja a jövőorientált, innovatív társadalom megteremtése, mint a fenntartható társadalmi fejlődés záloga (Ministry of Future in Sweden 2015).
- 27 Az *50 könyv, amit minden baloldalinak ismernie kell* című kötet (Böcskei–Sebők 2015) több olyan írást tartalmaz, amelyek a fenntartható fejlődés irányába mutatnak és a Progress Alapítvány másik projektje is az „új jövő” kialakítására irányul. Ehhez szántam bevezető gondolatokat, amelyeket itt röviden felidézek, ezek elérhetőek az Alapítvány honlapján (www.progressalapitvany.hu). A két téma – a civilek hatalma és az új jövő kérdése nyilvánvalóan szorosan összekapcsolódik.

Fotó/Gönczö Viktor

CIVIL SZERVEZETEK A KÖZOKTATÁSBAN

– Civil programok sikerének néhány tényezője

Gerencsér Balázs–Oprics Judit–Tanító Zsófia–Vagyas Fanni

Bevezetés

„A civil világban a hátrányos helyzetű gyerekek oktatása, nevelése az az egyik ügy, ami be tud vonzani támogatókat, nemcsak a téma iránti érzékenység, hanem a szakterületen meglévő innováció, innovációs lehetőség okán is.”

A Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány az Open Society Foundations támogatásával 2015 áprilisa és októbere között arra vállalkozott, hogy összegyűjtse és elemezze azokat a civil kezdeményezéseket, amelyek a köznevelés mellett, azt kiegészítve oktató-nevelő programokat valósítanak meg a hátrányos helyzet mérséklése érdekében. Munkánk célja kettős volt: egyrészt létrehozni egy átfogó adatbázist oktatási tevékenységet végző civil szervezetekről, másrészt a civil szervezeti működés oldaláról – tehát nem oktatásszakmai szempontból – megvizsgálni ezen szervezetek működési sajátosságait.

Magyarországon évtizedek óta egyre sürgetőbb az igény arra, hogy a leghátrányosabb helyzetű csoportok problémáit kezeljük. Ez azonban elképzeléseink szerint csakis átfogó és szektorokon átívelő megoldások alkalmazásával érhető el. A civil szervezetek szerepe ebben a munkában kiemelkedő, hiszen a hátrányos, kirekesztett társadalmi csoportok érdekében eredményesen lépnek fel programjaikkal, megoldási javaslataikkal. Hatékonyságuk a civil működés sajátosságaiban rejlik, általában nem központi formában, hanem helyi szinten szerveződnek, és standard megoldások alkalmazása helyett valós

igényekre reagálnak. A civil munkának és sajátosságoknak a szerepe különösképpen jelentős az oktató-nevelő tevékenység területén, amely a hátrányos helyzet mérséklésének, kezelésének kiemelt terepe.

A közoktatás melletti, azt kiegészítő civil oktatási programok kutatása során célunk tehát kettős volt. Egyrészt összegyűjtöttük és tipizáltuk a hátrányos helyzetű, kirekesztett csoportokkal foglalkozó civil szervezetek oktató-nevelő kezdeményezéseit. Másrészt az ezen a területen dolgozó civil szervezetek működését, fenntarthatóságát, szakmai hátterüket és érdekérvényesítő tevékenységüket is elemeztük. Vagyis olyan civil működési modelleket, jó megoldásokat kerestünk, amelyek a kezdeményezések hatékony és sikeres megvalósításához megfelelő háttérrel, keretet adnak. Jelen tanulmányunkban a második kérdéskörrel kapcsolatos elemzésünkéből egy rövid kivonatot közlünk, kiemelve az izgalmas, előremutató eredményeinket. Bízunk benne, hogy a sikeres civil működésre vonatkozó megállapításaink hasznára válhatnak a (nem csak az oktatás területén dolgozó) civil szervezeteknek, a téma kutatóinak, a civil szektor fejlesztésében gondolkodó szakembereknek és támogatóknak egyaránt.

Kutatási kérdések, módszerek

Kutatásunk kiinduló kérdései a következők voltak: Milyen, a közoktatáshoz kapcsolódó, a hátrányos helyzet², a kirekesztettség mérséklését célzó tevékenységeket végeznek a civil szervezetek jelenleg vagy a közelmúltban lezárulva (az elmúlt két évre vonatkozóan)? Milyen jól működő, sikeres modellek, kezdeményezések és kezdeményezés típusok vannak ezen a területen? Azokat mi jellemzi a civil működés, a programok, a külső kapcsolatok, a kommunikáció és a civilekkel való közös tevékenység tekintetében?

Négy hipotézist (ezek meghatározására, kifejtésére a következő fejezetekben kerül sor) állítottunk fel, amelyeket kvantitatív és kvalitatív módszerekkel egyaránt megvizsgáltunk. A kutatási folyamat három lépésből állt össze: a kezdeményezésekre vonatkozó országos szintű alapadatokat begyűjtő kvantitatív kutatás (kérdőíves felmérés és adatbázisszűrés, kódolás, ellenőrzés); háttéranyagok gyűjtése, valamint előzetes interjúk készítése oktatási szakértőkkel; interjúk készítése a célcsoport tagjaival, a civil szervezetek és kezdeményezéseik megismerése, esetelemzések készítése.

A kvantitatív adatgyűjtést nemcsak szervezeti szinten végeztük, hanem a szektorra, a vizsgált szakterületre vonatkozóan is, amely során támaszkodtunk a Központi Statisztikai Hivatal adatsoraira is³. A célcsoport előzetes beazonosítása, becslése alapján 1000 és 5000 közé tettük azon szervezetek számát, amelyek oktatási tevékenységet valósítanak meg az általános és középiskolás korú gyermekek iskolai kudarcainak, a hátrányos helyzet és a kirekesztés hatásainak enyhítése céljával. Elmondhatjuk, hogy megkeresésünkkel még a legmértéktartóbb becslésünk szerint is legalább 10 000 civil munkatársat értünk el. Végeredményben 127 szervezet adatait kaptuk meg kérdőíves lekérdezéssel, további 113 szervezet adatait töltöttük ki beazonosítás, megkeresés vagy internetes kutatás segítségével. Összességben tehát 240 szervezet adataival dolgoztunk.

A kvalitatív adatgyűjtésünk során az interjúalanyok két nagy csoportja a releváns civil szervezeti működési modellel rendelkező projektek, illetve azok a szervezetek, informális, de civilszerűen építkező szerveződések voltak, amelyeknek tevékenységét a szakértőink és a civil szakma igazán sikeresnek ítélt meg. (Ezek beazonosításához előzetesen tizenegy oktatószakértővel készítettünk interjút⁴.) Fontosnak tartottuk, hogy minden, a vizsgálat szempontjából érdekes nagyszámú civil projektet felvonultató szakterületről legyen közöttük példa, továbbá hogy a tipikus civil formák is megjelenítésre kerüljenek. Emellett ügyeltünk arra is, hogy bár a szektor fővárosi túlsúlya ismert jelenség előttünk is, ne legyenek túlreprezentálva a fővárosi és Pest megyei szervezetek kutatásunkban. Összeségében 29 további interjút készítettünk, és végeredményben 20 kezdeményezésről készült esetelemzés a kutatásban. Bár az interjúk szervezése során nem tapasztaltunk bizalmatlanságot a szakemberek részéről, amelyet részben a NIOK elismertségének, szakmai múltjának is tulajdonítottunk, a beszélgetések során sokszor elhangzott, hogy „most kapcsoljátok ki a diktafont”, „ezt most a jegyzőkönyvön kívül mondom”, vagy az „ezt ne használjátok fel” kitételek egy-egy, a kérdezett által kényelmetlenebbnek tartott téma esetén. Különösen, amikor a civil szektor működése, az államigazgatási támogatottság vagy az adott szervezet finanszírozási nehézségei kerültek szóba. Mindemellett általánosságban a nyitottság, a vélemények vállalása volt a jellemző interjúalanyainkra. Általános tapasztalatunk, hogy a civil szakemberek általában örömmel vették, hogy a civil szektor egy része kutatás, vizsgálat alá kerül, fontosnak tartják, hogy munkájuk megalapozottsága ezen az úton is növekedjen, bíztak abban, hogy a kutatási eredmények az ő szakmai munkájukat is segítik majd.

Jelen tanulmányban a kvalitatív kutatási eredményeinket összegezzük. Az interjúk során, ahogy már említettük, az oktatási programok beazonosításán túl arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy egy civil oktatási program mitől lehet sikeres. A következő négy fejezet során a sikeres civil szervezeti modellekre, működésekre vonatkozó hipotéziseink kvalitatív módszerekkel történő vizsgálatát mutatjuk be. Végül összegezzük megállapításainkat és a továbblépés lehetőségeivel is számot vetünk.

Civil szervezeti működés

Első hipotézisünk a civil szervezeti működésre vonatkozott. Feltételeztük, hogy azok a civil szervezetek képesek stabilan oktatási projekteket működtetni, a hátrányos helyzet és a kirekesztés kezelésében hatást elérni, amelyek megfelelő civil működési háttérrel rendelkeznek. Feltételeztük, hogy a civil működési formák változatos módon jelennek meg az oktatás területén is, így differenciáltan kell vizsgálnunk a háttér megfelelőségét a különböző működési formákra vonatkoztatva. A megfelelő civil működési háttér meghatározásához kerestük a releváns ismérveket a működési stabilitásra, a menedzsmentre, a munkamegosztásra, a fenntarthatóságra vonatkozóan. Fő kérdéseink voltak: Mi a siker kulcsa? Mitől tudnak megvalósítani egy projektet professzionális módon a kisebb civil szervezetek is? A sikerek hátterében milyen tényezők vannak?

Fotó/Gönczö Viktor

A civil szervezeti működést a jogi státusz, az irodai és az IT infrastruktúra, a finanszírozás, valamint a humánerőforrás dimenziói mentén vizsgáltuk. Jelen tanulmányban azonban ezek közül csak kettőt, a finanszírozásra és a humánerőforrásra vonatkozó eredményeinket tekintjük át, mivel az interjúk tapasztalatai alapján a jogi státusz, illetve az irodai és IT infrastruktúra szerepe csak csekély mértékben meghatározó a sikeres működés tekintetében.

Finanszírozás

Az elmúlt években a gyakorlati tapasztalatok szerint drasztikusan csökkentek a civil szervezetek addigi forráslehetőségei, jelentős részük a bevételszerkezet átalakítására, ennek következményeként működésének újragondolására is kényszerült. A civil szervezetek a válság és az állami támogatások csökkenésének, a pályázati források beszűkülésének hatására megpróbálják diverzifikálni forrásaikat, megvalósítani a több lábbon állás stratégiáját. A hivatalos statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy sikeresek ezek az erőfeszítések, a trendek, ha lassan is, de jó irányba mozdultak el. Az oktatási szakterületen is hasonló tapasztalatokról tudunk beszámolni. Egy civil szervezeteket támogató szervezet munkatársa röviden így foglalta össze a helyzetet: *„Teljes létbizonytalanságban élnek, mint mindenki a területen.”*

Nincs forrás! Négy kivétellel arról számoltak be interjúalanyaink, szakértőink, hogy a legnagyobb kihívásuk a működtetés során a források előteremtése. Az ágazat és interjúalanyaink korábban jellemzően pályázati pénzekből, szakértői szolgáltatások bevételeiből, állami és önkormányzati támogatásokból, illetve a nagyobb európai uniós és nemzetközi nonprofit forrásokból valósították meg programjaikat. Jelenleg minden említett területen beszűkültek a lehetőségek, sem szakmai, sem működési pályázatok, támogatások nincsenek (a NEA kivételével), különösen nagy a visszaesés az önkormányzati támogatások területén, továbbá néhány nagy támogató (például TÁMOP, OSI, NCTA, Szociális Alap) projektidőszakai kifutottak vagy kifutóban vannak.

Mire kell a pénz? A civil működés sokféle modellje ismert, a szervezetek jelentős része gazdálkodási tevékenységet nem végez, sem bevétele, sem kiadása nincsen, mégis tevékenykedik. Azonban megtalálhatóak a szektorban éves szinten milliárdos bevételt realizáló szervezetek is. Felmerülhet tehát a kérdés az előbbi szervezetek képviselői részéről, hogy mire kellene a civileknek pénz. Hiszen pont arról szól a civilség, hogy megoldjuk támogatásokból, felajánlásokból és mindenekelőtt önkéntes munkával a felmerülő feladatokat. Így van ez az általunk vizsgált szervezetek körében is. Több kizárólag önkéntes alapon működő szervezettel találkoztunk, köztük olyanokkal, akik tudatosan választották ezt a formát, hogy elkerüljék a bevételektől, azok esetlegességétől való függést, így biztosítva a gyerekek folyamatos oktatását-nevelését.

Bizonyos kiadások azonban nem kerülhetőek el, még akkor sem, ha például egy másik szervezet, intézmény biztosítja a munka hátterét akár irodával, akár eszközökkel. Az utazási költségek, az étkezés költségei és kiemelten a fejlesztési, szakértői költségek

megjelennek a programok jelentős részénél, főképpen akkor, ha valamilyen módon előrelépne a szervezet.

Érdekes megfigyelésünk volt, hogy bár az interjúalanyaink többsége komoly veszélyben érzi szervezete létét, fenyegetőnek a megszűnést, azon szakértőink, akik szervezetek megszűnéséről számoltak be, alapvetően nem a forráshiányt említették döntő tényezőnek. Az oktatási szervezetek többsége bár évek óta a szakadék szélén táncol, képes arra, hogy a forráshiányos időszakokat önkéntes munkával és dologi, szolgáltatási támogatásokkal átvészelve, vagy új támogatásokat vonjon be.

Honnan lehetne forrást szerezni? Előre kiemelnénk, és későbbi témáink esetében is felmerül majd, hogy a civil szervezetek számára a források előteremtése és a napi szintű túlélés irreálisan nagy mennyiségű erőforrást köt le. Így van ez a legtöbb vizsgált szervezet esetében is, még azoknál is, akik a finanszírozásról, működtetésről stratégiailag gondolkodnak.

A civil szféra egyik legkézenfekvőbb bevételi forrásai a pályázatok. Pályázati pénzekből oktatási projekteket azonban nem szerencsés működtetni. Hiszen ezen a területen kiemelten fontos lenne a folyamatosság, a hatásmérés lehetősége, és annak a kényszernek az elkerülése, hogy ne egy adott kiíráshoz kelljen igazítani egy adott időszak vállalásait, hanem a forrásokból fenntartani, fejleszteni, előrelépni lehessen. Így írta le a civilek helyzetét egy vidéki komplex programokat megvalósító szervezet vezetője: *„Valószínűleg az oktatással foglalkozó civil szervezetek többsége teljesen kiszolgáltatott a pályázati forrásoknak és éppen ezért nem kontinuus módon működik, ami az oktatásban a programok halálát jelenti. Nem lehet azt, hogy két évig működtetsz egy tanodát, éppen kialakul a szakmai program, kialakul a gyerekek közössége, majd pedig egy évig nem üzemelteted, mert nincs rá támogatási program és akkor szétszélednek.”* Bármennyire is egyetértettek a megkérdezettek abban, hogy az oktatási projektek működését veszélyezteti, ha a civil kezdeményezés, szervezet pályázatokból tartja fent magát, a vizsgált szervezetek egy része mégis pályázatról pályázatra kénytelen életben maradni.

A háttérintézménnyel rendelkező oktatási civil szervezetek a működéshez és a szakmai munkához is kaphatnak folyamatos támogatást például infrastruktúra és szakmai rendezvények formájában.

Az állami és önkormányzati bevételek jórészt eltűntek. Pótlásukról próbálnak gondoskodni a szervezetek, de sokan úgy vélik, a siker kulcsa, ha a szervezet nincs kiszolgáltatva a *„nagy állami örületnek”*. Az olykor bizonytalan és irreális elvárásokat, indikátorokat támasztó támogatásoknak, az utófinanszírozott, majd esetlegesen kifizetett pályázatoknak, a köznevelési keretek rendszeres átszervezésének stb.

Találkoztunk azonban olyan szervezetekkel is vizsgálatunk során, amelyeket jellemzően tartós adományok tartanak el, vagy fedezik bevételeik egy részét. Néhány vizsgált szervezet az alapítók jóvoltából lép túl rendszeres finanszírozási nehézségein, az egyik országos programokat megvalósító alapítvány vezetője erről így nyilatkozott: az alapító *„cégeitől jönnek adományok, tartós adományozás formájában. Mi gyűjtünk magán-személyektől és cégektől is. Az alapítói közreműködés a legjelentősebb a működés finan-*

szírozásában. Szakmai programot csak akkor finanszíroz, ha végképp nem találunk egyéb forrást.” A magánadományok bevonására nem sok pozitív példát találtunk az esetelemzések során.

Kutatásunk alapján kijelenthetjük, hogy szűk lehetőségek vannak saját bevételek generálására, saját szolgáltatások kialakítására, mivel a potenciális célcsoportok (gyerekek, szülők, pedagógusok stb.) csak egy szűk része fizetőképes, a civilek pedig gyakorlatlanok üzleti koncepciók készítésében és megvalósításában. Itt is akadnak azonban jó példák, kivételek, például a fogyatékkal élők célcsoportjával foglalkozó szervezetek tudnak szülői felkészítést értékesíteni a nem rászorulóknak, egy LMFTQ rendezvényen van lehetőség támogató belépőjegyek árusítására. Kísérletek vannak olyan szolgáltatások kialakítására is, ahol annak igénybe vevői nem esnek (teljesen) egybe a hátrányos helyzetű és kirekesztett célcsoportokkal. Egy civil szervezeti vezető a következőképp számolt be szolgáltatásukról: *„mi elindultunk a szolgáltatások irányába, képzéseket akkreditáltunk és mostanában abból próbálunk egy kvázi piaci típusú bevételt szerezni. ... nagyon el tudunk számolni a lelkiismeretünkkel, mert nem csak finanszírozunk ezáltal részben magunkat, hanem hogy azt az ügyet is terjesztjük, amivel foglalkozunk. Pedagógusokat érzékenyítünk a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók problémái iránt vagy segítünk nekik módszertant átadni, így visszük az ügyünket is előre.”* A szakmai tapasztalatok megosztására szolgáló képzések, tudásátadásra alkalmas anyagok értékesítésével is próbálnak szervezetek bevételt generálni. A finanszírozásra, a profit megítélésére vonatkozóan egyik fővárosi intézményben oktató pedagógus interjúalanyunk érdekes ambivalenciára hívja fel a figyelmet: *„Ha nem profitorientáltan csinálod, akkor nem éri meg. A (programnak) van egy üzleti modellje, mert nem akartam kiszolgáltatni sem a kormányzati céloknek, sem egy gyógyszergyárnak ... Jelenleg azt gondolom, hogy ... szörnyű kettősség van. Van egy informatikai mogul, ott van Bill Gates, ő keres naponta 5 millió dollárt, akkor egy nagyon sikeres embernek tartják. Ha valaki csinál egy (civil) programot és keres 1 millió dollárt ezen, akkor az maga az ördög. Valahogy ebben a szférában, amit így tipikusan nonprofitnak gondolunk, ha valaki profitot mer termelni, az iszonyatos. Ellentétben, hogy ha nem segít, hanem öltönyös embereknek szervez tréningeket meg team buildinget, az sikeres ember.”*

Szakembereink több kiutat vázoltak a helyzetből, a külföldi források jelentőségét, az adománygyűjtés lehetőségét, illetve az állami források (KLIK, minisztériumok) újrabevonását felvetve. Általánosan azonban megállapítható, hogy a magán és intézményi támogatók jelenléte nélkül nemhogy fejlesztéseket nem lesz képes az oktatási szektor megvalósítani, jelenleg működő programjai is folyamatosan veszélyben vannak. Néhány szakértőnk azonban azt is kiemelte, hogy a támogatói modelleket is újra kell gondolni, hiszen megfelelően, reálisan kialakított eredménymutatók nélkül is éveken keresztül lehetett támogatást kapni, se szeri, se száma nem volt az újabb és újabb kísérleteknek. Így nem csoda, hogy az oktatási szervezetekre, módszertanokra fordított *„iszonyú pénzek”* felhasználásából *„nem látszik eredmény, alacsony a hatékonysága”*; fogalmazott egyik oktatásfejlesztő szakértőnk.

Humánerőforrás

A humánerőforrás biztosítása, minősége kiemelkedő jelentőségű az oktatási programok megvalósításában is, ideális esetben az elkötelezett vezető mellett felkészült civil menedzserek, pedagógusok, gyógypedagógusok, fejlesztők, érintettek, aktivisták, képzett önkéntesek csapata dolgozik. A gyakorlatban ezeknek a humánerőforrás-feltételeknek a biztosítása több ponton is nehézségbe ütközik. Interjúalanyaink jellemzően alacsony foglalkoztatásról számoltak be, a vizsgált szervezetek között jellemző az 1-2 fő, illetve a néhány (legfeljebb 4) fő foglalkoztatása, a legnagyobb vizsgált szervezetünk 13 fős stábbal dolgozik. A további feladatok ellátását külső (szerződéses vagy önkéntes) szakértőkkel, illetve önkéntesekkel oldják meg. A megkérdezettek rendre jelezték, hogy több emberre lenne szükség, csak képtelenek kigazdálkodni a béreket.

A szakemberhiányról az egyik megkérdezett civil szervezet vezetője – aki több szervezet működtetésében is érintett – így nyilatkozott: *„Az ... Egyesületben mivel pályázatokból tartja fent magát, ezért mindig az adott programnál van valamilyen szakértő megfizetve, de nincs alkalmazott igazából. Ilyen szempontból nagyon minimumon működünk – nagyon jó lenne, ha tudna lenni ott is alkalmazott, folyamatosan, vagy itt is tudnánk bővíteni a létszámot, de most jelenleg ezek a lehetőségek.”* Kutatási kérdésünk jelen esetben tehát az volt, hogy kik azok, akiknek meghatározó, elengedhetetlen a szerepe a sikeres megvalósításban?

A karizmatikus vezető *„Nagyon fontos egy vagy több karizmatikus személy egy ilyen civil szerveződésnek a kialakításánál és a fenntartásánál. Sokszor látom azt, hogy vannak jól működő programok, és ha más át akarja venni és nincs meg az a karizmatikus vezető, akkor az ott már nem működik valamiért. Mindig kell, hogy motorja legyen egy ilyen civil programnak.”* Ezt az egyik egyesületi vezető, civil szakember által megfogalmazott véleményt interjúalanyaink mindegyike osztotta. Volt olyan egyesületi vezető, aki önironikus módon fogalmazta meg ugyanezt: *„Fenntarthatóság kulcsa: legyen egy őrült, akinek ez az élete. ... Ez egy ilyen 0–24-es történet.”* A karizmatikus vezető magával hozhatja a munkatársak elköteleződését. Emellett személyéből következik a „nem adom fel” hozzáállás. A kitartás, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy végigdolgozzák azt a körülbelül 3–5 évet, amely a megkérdezettek szerint szükséges a programok, az adekvát válaszok kikísérletezéséhez.

Ugyanakkor a karizmatikus vezető ilyen mértékű jelentősége egy civil szervezet életében problémákat is felvet. Egy egyesület vezetője következőképp fogalmazta meg ezt a dilemmát: *„Az egész magyar civil világ működése milyen mértékben esetleges és személyfüggő, az nagyon drámai. Ha az az egy ember kiesik valamiért, akkor onnantól kérdés, hogy az a szervezet, hogy működik tovább. ... Mindig vannak megszállottak, de hogy megszállottakon múlik egy civil szervezet működése, az a nagy baj.”* Az egy embernek való kiszolgáltatottság problémáján túl másik jelentős kihívás, hogy a vezető lendülete, a benne munkáló szakmai tudás és szándék átvitele a munkatársaira sokszor nem megoldható, hiszen nehezen leoszthatóvá teszi a feladatokat, a munkafolyamatok menedzselését. Az elhivatott karizmatikus vezetőre épülő módszerek még abban az esetben is,

ha jól kidolgozottak, nehezen tekinthetők modellnek, kérdéses, hogy a vezető nélkül működőképesek-e, adaptálhatóak-e.

A szaktudás és a gyakorlati munka együttese A vizsgált civil szervezeti kezdeményezések esetében – és ezt nemcsak a komplex megoldásokra alapuló, hanem az egy fókuszú projektekre is ki lehet mondani – ritkán találkozunk előre kidolgozott módszertannal. Többéves kísérletezés, közös szakmai munka, ötletelés eredményeképpen alakulnak ki azok a módszerek, eszközök, amelyek segítségével elérik kitűzött céljaikat. Ez a folyamat alapvetően a programban részt vevő szakemberek elméleti és gyakorlati tudásbevonásán és a folyamatos tapasztalatcserén alapul.

Véleményünk szerint a szaktudás a civil munkában ugyanolyan alapfeltétel, mint bármely más ágazatban, munkahelyen, nyilván fejleszhető és az adott projekt, vezető elvárásaihoz igazítható. Speciális kutatási területeink, a hátrányos helyzet és a kirekesztés, kiegészítve az oktatással olyan szakterületek, ahol a gyakorlati tudás (szakértőink véleménye szerint) 5–10 év gyakorlati munka nyomán alakul ki. Ideális esetben ez a gyakorlati tapasztalat elméleti felkészültségre alapozódik, és együtt hozzák meg a szakmai sikert. A gyakorlatban az oktatási civil szervezetek közül csak nagyon kevesen tudnak megfelelni ennek az alapelvárásnak.

A szervezeteket vizsgálva ritkán találoztunk olyan csapatokkal, ahol az elméleti tudás és a gyakorlati tapasztalat egyszerre és kellő mértékben volt jelen. Az egyik, kutatással is foglalkozó alapítvány szakértői például nagyon sarkos véleményt fogalmaztak meg saját tapasztalataik alapján: *„A szakmai tudás nem feltétele a sikernek. Nincs olyan példa előttünk, amelyben sikerült volna ténylegesen több szakterületről komoly szakmai tudást összehozni. Valós hatást a szakember és a lelkes laikusok is el tudnak érni, de a szaktudáshiány elköteleződés nélkül katasztrófális következményekkel járhat. Viszont akik nagyon elkötelezettek és szeretettel mennek a gyerekek közé, sikeresek lesznek.”* Véleményünk szerint tehát sokkal nagyobb jelentősége van a szakmai tudásnál a lelkesedésnek, az elhivatottságnak. Ezt az álláspontot más interjúalanyok is osztották. Többen is említették, hogy amikor társakat választanak céljaikhoz, a szakmai tudás szempontjait háttérbe szorítják és inkább elkötelezett, megbízható embereket keresnek, akik annyira motiváltak a vállalt feladat ellátásában, hogy akár önkéntes munka keretében is hajlandóak segíteni a megvalósítást. Kevés jó példát találtunk arra, ahol a szaktudás és a gyakorlati tapasztalat együttesen jelen voltak. Az egyik alapítvány vezetője, ahol ezt sikeresen tudták megvalósítani, a következőképpen fogalmazott: *„Mi azért lettünk ebben sikeresek, mert egyszerre tudunk gyakorlati munkát végezni, kvázi csúnya szóval terepen lenni, meg egyszerre tudjuk ezt valamilyen szinten absztrakt módon kezelni és egy szakértői vagy kutatói attitűddel, szempontból is képviselni. Sok az olyan civil szervezet, ami jó terepmunkát végez, elkötelezetten dolgozik, de azt nem tudja bemutatni, nem tudja disszeminálni, láthatóvá tenni, és vannak olyan szervezetek, akik nagyon jól kommunikálnak, jó kutatásokat végeznek, de mondjuk nincs mögöttük az a hitelesítő tényező, hogy rendszeresen, hosszan tartó módon, profin gyerekekkel foglalkoznak. Nekünk szerintem ez a kettősség hozza meg a viszonylagos érdekérvényesítési sikert. Átjárásaink vannak szférák között, mert egyrészt civilek vagyunk, másrészt többen egyetemi dolgozók*

Fotó/Gönczö Viktor

vagyunk, tehát az akadémiai szférában is vannak erős kapcsolataink, harmadrészt meg szakértő szerepben is vagyunk, és szakértői szerepben politikusokkal, döntéshozókkal, városvezetőkkel rendszeresen kommunikálunk.”

Mindemellett azt is megfigyeltük, hogy az elméleti és a gyakorlati tudás együttese sem elegendő a sikerhez, ennek fő oka, hogy tapasztalataink szerint a munkatársak, általában kiemelten a vezető, egyik legtöbb energiabefektetést igénylő feladata a forrásszerzés. Ahogy az egyik országos egyesület vezetője fogalmazott: *„Azt gondolom, hogy ha vannak olyan szervezetek (és nem olyan sok van), akik itt több évtizedes munkájukkal bebizonyították, hogy tudnak valamit, akkor azért helyzetbe kéne hozni legalább ezeket a szervezeteket. Nyilván mindenkit helyzetbe kéne hozni, de legalább aki már valamit letett az asztalra és igazolható, hogy hatékony az a befektetés, a társadalmi hasznosság, akár a szegények, a hátrányos helyzetűek segítségével, akkor, könyörgöm, legalább nekik az értékes idejüket ne arra kelljen fordítani, hogy miből működjenek. ... Sokkal többet tudnánk csinálni mi is ... égető szakmai feladatokkal foglalkozni, de helyette azzal kell foglalkozni, hogy a villanyszámla ki legyen fizetve.”* Az adománygyűjtés és részben a pályázatírás, a támogatókkal, a vállalatokkal való tárgyalás jelentősége akkora a szervezet működése szempontjából, hogy a feladat szervezeten belüli kiadása vagy kiszervezése túl kockázatos.

Az önkéntes tevékenységre alapozott kezdeményezések (a vizsgált szervezeti körben) még fiatalok, nem tudták bizonyítani idő hiányában, hogy a kezdeti lendület kitart-e hosszú távon, fenn lehet-e hosszabb távon tartani ezt a modellt. Kérdés az is, hogy az önkéntesek a szakmai tudás forrásaiként jelennek-e meg, tevékenységük, szakértelmük gazdagítja-e a projektet, vagy az önkéntesek bevonásának oka a pénz hiánya, a szervezet egyetlen esélye a működtetésre. De lehetnek előnyei is ennek a modellnek, például egyetemista (tehát gyakorlatlan, de szakképzett és elkötelezett) fiatalok bevonása nemcsak a szakmai frissesség megőrzésének, hanem a jó hírnév erősítésének is kiváló eszköze lehet.

Az önkéntesek megtalálása és menedzselése önálló szakmává kezdi kinőni magát Magyarországon is, csakúgy, mint a szervezeteknek annyira hiányzó adományszervezés. Napi nehézséget okoz az önkéntesekre alapozott munkánál, hogy az adott önkéntes vállalása *„nagyon nagy részt függ attól, hogy kinek milyen éppen a magánélete, a munkája. Tehát van aktív tagunk ezer éve, de 3 évig kivonult, mert ő valami olyan munkát kapott, hogy nagyon sokat kell utaznia. ... És ezekkel mindig számolni kell. Így humánerőforrás jellegű problémáink vannak állandóan. ... Vannak munkák, amiket vissza kell mondani, ... fontos, hogy felmérjük a saját határainkat. ... Időről-időre magunkon is tapasztaljuk, hogy egy-egy tagunk egy picit eltávolodik. Ez végül is teljesen oké, hogy ha van oda-vissza, tehát, ha valaki picit távolodik, akkor van helyette más, nagyobb energiákkal.”* (civil szervezeti vezető) Karakteresen más véleményt fogalmazott meg ezzel kapcsolatban az egyik tanoda vezetője: *„Önkéntesekkel olyan helyen lehet együtt dolgozni, ahol a közelben van egyetem. A Tanodában kell lennie magyar, matematika és nyelvszakos tanárnak. ... Ha meg akarom tartani a tanárokat, akkor meg kell fizetnem őket. Ötvenéves szakember nem jön cigány gyerekeket ingyen korrepetálni. Otthon pénzért korrepetálhat. De ha jön is, a szakmaisága nem vállalható. Az iskolai jó pedagógus otthon tanít, a nem olyan jó pedagógus meg lehet, hogy jobb, ha nem is jön. Maradjunk a reali-*

tás talaján: fizessük meg a szakembert, másképp nem tudunk minőségi szolgáltatást nyújtani.”

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a civil és az oktatási szakmában egyszerre jelen lévő forrásszűkét és szakemberhiányt a vizsgált civil szervezetek a vezetők további terhelésével és/vagy széles körű önkéntes bevonással oldották meg. Egyre terjedő, jó trend az önkéntesek tudatos alkalmazása, menedzselése, mely korábban nem szerepelt megfelelő súllyal a szervezetek eszköztárában. Jeleznünk kell azonban, hogy a szakmai munka nem pótolható az önkéntesek lelkesedésével, a szaktudás hiánya okozhatja a szolgáltatások romló színvonalát is, emellett a munkatársakat és önkénteseket is motiválatlanná, sikertelenné teheti.

Komplexitás

Második hipotézisünk szerint a közoktatás mellett működő civil kezdeményezések, projektek sikerének egyik tényezője lehet, ha egy-egy kezdeményezést nem magában, hanem komplex megoldások részeként valósítanak meg. Több programelemet egymásra építve fejlesztenek és próbálnak ki, építenek be tevékenységükbe, összetett módon próbálják kezelni az adott problémát, a hátrányos helyzet, a kirekesztés hatásainak mérséklését. Ez a komplexitás lehet több oktatási-nevelő projekt együttes alkalmazása (például tanoda, mentorálás, művészeti oktatás, tehetséggondozás), vagy az oktatási projekttel párhuzamosan megvalósított szociális, egészségügyi, közösségfejlesztő programok, ezeken a területeken is kezelve a célcsoport és környezete problémáit.

A második hipotézist a kutatás tapasztalatai alátámasztották. A vizsgált szervezetek szinte mindegyike (egy-két szervezetet leszámítva) komplex probléma kezelésére vállalkozott. Nem meglepő módon, hiszen a hátrányos helyzet és az ebből következő jelenségek, például a lemorzsolódás, a tanulási nehézségek nem egydimenziós jelenségek, hanem több egymással összefüggő probléma következményei, tünetei. Így azok a civil szervezetek, akik célként tűzték maguk elé, hogy ezekben a dimenziókban vállalnak feladatot, nem tehetnek mást, mint keresik azt a legjobb komplex módszert, amivel egyszerre tudják sikeresen kezelni az egymással szoros összefüggésben lévő problémákat. Jó példaként szolgálhatnak itt a klasszikus tanodaprojektek is, hiszen saját bevallásuk szerint akkor működnek jól, ha többféle fejlesztést egyszerre valósítanak meg. Az egyik tanoda vezetője erről így nyilatkozott: *„A mi víziónk a hátránykompenzálás a tanodában, az tulajdonképpen az, hogy minél több élményhez és lehetőséghez juttassuk a gyerekeket. Azokat a lehetőségeket kaphassák meg a szegény vagy mélyszegénységben élő gyerekek is, amiket a középosztálybeli társaik megkaphatnak. Akár különórát, akár szakkört vagy egy korrepetálást, ha gyengék valamiből. Vagy pedig szabadidős programokat.”*

Egyértelműen visszaigazolták a kapott eredményeink, hogy az oktatás területén akkor lehet igazán hatást elérni akár a gyerekeket, akár a pedagógusokat, akár a szülőket célzó fejlesztésről van szó, ha több tevékenység kombinációját valósítják meg, rugalmasan reagálnak célcsoportjuk igényeire. A több szakterületre kiterjedő programok szükségé-

gességét is visszaigazolták a kutatásban tapasztaltak. Az oktatást kiegészítő szociális, egészségügyi és közösségfejlesztő programelemek együttes alkalmazása a siker kulcsa lehet.

Itt is, mint ahogy azt már többször említettük, további nehézséget jelent a programok finanszírozása. Sok civil szervezet feladatvállalási lehetőségei a forráslehetőségek által erősen korlátozottak, a csillagok együttállása ritkán olyan szerencsés, hogy a támogató vagy több támogató minden célt elismer és támogat, hiába van mögötte a civilek szakmai meggyőződése, hogy komplex módon kell továbblépni. A fejlesztések civil tudásból fakadó egymásra épülését nehéz más és más támogatóval jó ritmusban megoldani.

Speciális programcsoportot képviselnek az egyfókuszú civil kezdeményezések. (Például egy adott tanulási hátrány kezelésére alkalmas pedagógiai módszer kidolgozása és fejlesztése.) Ilyen esetekben a komplexitás kisebb jelentőségű.

Külső kapcsolatok

Harmadik hipotézisünk során feltételeztük, hogy egy kezdeményezésnek annál nagyobb az esélye a sikerre, minél több ponton kapcsolódik környezetéhez. Három külső kapcsolati tényezőnek, a társadalmi támogatottságnak, a köznevelési és más állami intézményekkel való kapcsolatnak és a szervezeti kommunikációnak a sikeres projektek hátterében meglátásunk szerint meghatározó szerepe van. Ideális esetben a civileknek törekednie kellene a minél szélesebb körű bevonásra, külső együttműködésre, a minél közérthetőbb és átláthatóbb kommunikációra annak érdekében, hogy elérje az érintetteket, a partnereit és potenciális támogatóit. Kutatásunk során azonban azt láttuk, hogy a gyakorlatban ezen a területen számos probléma merül fel.

Társadalmi beágyazottság

A társadalmi beágyazottság alatt szűkebb értelemben véve a célcsoporti körrel és környezetével (például szülőkkel, gyerekekkel, pedagógusokkal) való kapcsolatot értjük. Tágabb értelemben azt a hozott tudást is, mely a civil szervezet tevékenységének, dolgozóinak múltjából eredeztethető, és amely biztosítja, hogy a céljához, tevékenységéhez szükséges tapasztalatok, tudások birtokában is legyen. Előzetesen is úgy véltük és tapasztalataink is megerősítették, hogy ez az a tényező, amelynek hiányában nehezen képzelhető el sikeres működés. A tanárok egyletének például nem sok értelme lenne dolgozni anélkül, hogy a pedagógusok követnék eredményeiket, egy roma tehetség-program sem vezetne sehova a bevont gyermekek szüleinek támogatása nélkül, oktatáskutatók sem dolgozhatnak örökké az íróasztalnak, bár láttunk rá példát a gyakorlatban, nem sok értelme van olyan pedagógiai programoknak, amelyekre nem kíváncsi, és amelyeket nem is alkalmaz senki. A legtöbb helyi szintű projekt, amelyet vizsgáltunk, tisztában van ennek szükségességével, bizonyos mértékig beágyazottan szeretne működni, a helyi közösséggel, a szülőkkel, az érintettekkel próbál intenzív kapcsolatot kialakítani. „Azok

működőképesek ezen a területen, akik tesznek arról, hogy a célcsoport beleszólhasson a megvalósított tevékenységekbe, bevonó, közös tervezés előzze meg a megvalósítást, majd a megvalósítás is közösen történjen (például asszonyokkal együtt kitalált képességfejlesztés, gyerekekkel együtt megvalósított játszótér létrehozás). ... Akkor is igaz, ha az érintetti, célcsoporti kör nem tudja megfogalmazni az igényeit, elképzeléseit, hanem kipróbálni, használni tudja, ez is a bevonás egy módja.” (szakértői vélemény) Ez lehetne az ideális út, de nyilván ez egy lassú folyamat, tele buktatókkal, és több kudarcról hallottunk, mint sikerről. Sok nem helyben született szervezetnek nincsen stabil kapcsolatrendszere a helyi társadalomhoz, keveset tud a szülőkről, keveset dolgozik az iskolákban dolgozó tanárokkal, a helyi vállalkozókat nem ismerik, nem reagálnak, mert nem is élnek együtt a helyi problémákkal, nem írnak a helyi lapban, nincsenek jelen a helyi tévében.

A program hatékonyságának mérésében is fontos szerepe van a szülői, közösségi kontrollnak. A környezetből jövő visszacsatolások a továbbfejlesztésre, továbbgondolásra fontos alapot adhatnak. *„Próbáljuk a szülőket, gyerekeket behívni. A gyerekek esetében ott tartunk, hogy most mondjuk egy foglalkozáson belül már meg tudják fogalmazni, hogy mit szeretnének csinálni. Sokszor van sokféle ötletük arra, hogy mit játszunk, vagy mit csinálunk. A szülőket ... megkérdeztük, hogy milyen ötletük van. Első körben nem volt ötletük, azt mondták, hogy minden jó, minden szép, úgy csináljuk tovább, ahogy eddig csináltuk. Később a kritikáikkal, meg a pletykáikkal fogalmaztak meg dolgokat, mire vágyának, amit próbálunk beépíteni. Nélkülük nem megy, tehát ha ők nem akarják, hogy tanuljunk a gyerekekkel, akkor nem fogunk tudni tanulni a gyerekekkel.”* (programvezetői helyzetleírás)

A társadalmi beágyazottság fogalmát értelmezhetjük azonban még ennél is tágabban, a sajtóban, a közvéleményben, a társadalmi és gazdasági környezetben meglévő ismertségre vonatkozóan. A programok fenntarthatóságának növelésében kulcselem lehet a társadalmi beágyazottság növelése ilyen szélesebb körben is, hiszen a vállalati és egyéni támogatók elérése, megszólítása és bevonása a siker egyik feltétele, ha nem is feltétlenül szakmai értelemben, de működtetési szempontból mindenképpen.

Intézményi kapcsolatok

Köznevelési intézményekkel való kapcsolat *„Civilek nem értik, hogyan működnek az iskolák, az iskolák sem értik, hogyan működnek a civilek.”* (civil szervezeti munkatársak) *„Lehetőleg minél többféle szereplőt, civileket, állami szereplőket, egyházakat, egyetemi világból jövőket egy asztalhoz ültetni és megbeszélni egy-egy problémát. Iskolákkal nagyon nehezen tudunk együttműködni, nehezen tudjuk őket rávenni, hogy kommunikáljunk. A KLIK rendszer nagyon elrontotta ezt az egyébként is gyenge folyamatot. Egyszerűen olyan erős a központosítás és az az érzet az iskolákban, hogy nem dönthetnek egyedül, nem mozdulhatnak előre egyedül. ... A nyitás hiánya miatt nem tudunk igazán jó partnerségeket kialakítani.”* (oktatási szakértő)

A két idézet tömören foglalja össze a köznevelési intézményekkel való kapcsolat lényeges elemeit. A kutatásban vizsgált tevékenységi körök egy része a törvényi meghatározások szerint az iskolák feladata lenne. Amikor a civil szervezet egy megoldási lehető-

séget kínál, ott az iskola feladatellátásában valószínűleg (például túlterheltség, képesség- vagy forráshiány miatt) hiátus van. Ideális természetesen az lenne, ha az intézményvezetők maguk ismernék fel a hiányt és jelentkeznének a civil támogatásért, de ez ritkán, és a trendeket figyelve egyre ritkábban van így.

Az iskolák, a pedagógusok együttműködése szükséges lehet abban az esetben is, ha civilek külsős alvállalkozóként vállalják, végzik bizonyos feladatok megoldását. Ezen a téren több jó példával is találkoztunk. Kutatásunk alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy az együttműködések kialakításában az intézményesülésnek, formalizálásnak kisebb szerepe van a személyes hozzáállás fontosságával szemben. Az iskolák, a pedagógusok jóakarátán, ambícióján, a szakmájuk iránti elkötelezettségen múlik, hogy együttműködnek-e a civilekkel, és persze azon, egyetértenek-e az adott civil szervezet programjával, tudnak-e szakmailag azonosulni a tevékenységével. Hiszen arról sem feledkezhetünk meg, hogy a civil és az iskolai módszerek, oktató-nevelő tevékenységei alapjaiban térhetnek el egymástól, szakmai kétségek, egyet nem értések is akadályozhatják az együttműködést.

Azokban az esetekben azonban, amikor civilek olyan programokat visznek az iskolákba, amelyekhez nem szükséges a rendszeres együttműködés, az interjúalanyaink tapasztalatai szerint a partnerség kialakítása sokkal könnyebb.

Állami szervekkel, intézményekkel való kapcsolat Kutatásunk megerősítette az állami szervekkel, intézményekkel való kapcsolat fontosságát is. Minden tanulmányozott program szakembergárdája felismerte, hogy az érintett állami intézményekkel (szociális ellátórendszer szervezeteivel, önkormányzattal vagy minisztériumokkal, különböző hivatalokkal) való együttműködés növeli a megvalósíthatóság esélyét, segíti a fejlesztést és forrásbevonási lehetőségként is megjelenik. Ezért többségében törekednek arra, hogy állami partnereik pozitív hozzáállását elérjék, a velük való szakmai együttműködést elősegítsék.

Az állami szereplők viselkedése, attitűdje a civilek felé kutatási tapasztalataink szerint helyi és országos szinten eltérő. A teljes elutasítástól a támogatásig mindenféle hozzáállást tapasztalhatunk. Kiemelten az önkormányzatok együttműködésére azoknak a szervezeteknek van szükségük, akiknek programjai helyi kötődésűek, földrajzi értelemben is körülhatárolható célcsoporttal, érintetti körrel dolgoznak. Azonban az interjúink alapján az is egyértelműen látszik, hogy olyan civil szervezetekben, amik elhivatottan és sikeresen indulnak el az adott közösségben projektjeikkel, a felelős hozzáállású, értő szakemberek idővel meglátják a partnert. Rövid távon, és ha a civil szervezet vezetője nem keresi intenzíven a kapcsolatot, akkor sok konfliktus kialakulhat.

Kommunikáció jelentősége

Kommunikációs szakértőnk sarkos véleménye összefoglalja a helyzetet: „A civil szervezetek nem kommunikálnak. Ez egy blue ocean. Azaz az a civil, aki kommunikálni akar, versenytársak nélkül teszi.”

Hipotézisünkben feltételeztük, hogy a külső kapcsolatok erősítése érdekében végzett PR és sajtótevékenység, a brandépítés, az események szervezése és a belső kommunikáció mind olyan tényezők, amelyek a sikeres projektek hátterében állnak. A forrásbevonást könnyebben valósítják meg a jól kommunikáló, környezetüket hatékonyan elérő civil szervezetek. A kommunikációval járó ismertség kiemelkedő jelentőségű a támogatók elérésében. A forráshiányos civilek közötti versenyhelyzetben az ismertség védelmet ad helyben és országos szinten is a projektek számára, szakmai és anyagi téren egyaránt. Hipotézisünk ezen részét, miszerint a jó kommunikáció sikerre vihet kezdeményezéseket, és a gyengén kommunikáló szervezetek esélye erre a sikerre sokkal kisebb, nem igazolták vissza esetelemzéseink, olyan alacsony kommunikációs aktivitást tapasztaltunk a szervezetek részéről, hogy nem volt mérhető a tényező hatása. Ennek ellenére, mivel a kommunikáció szerepét a sikeres működésben fontosnak tartjuk, megfigyeléseinket röviden összefoglaljuk.

Belülről mi civilek úgy érezzük, sokszor mindent megpróbálunk, mégsem vagyunk érdekesek a sajtó számára, mert a sajtót nem érdeklik a komoly témák és a civilek nem elég szenzációsak ahhoz, hogy sajtóhír legyen belőlük. A kutatás során folyamatosan figyeltük a sajtómegjelenéseket az oktatás és az oktatásban jelen lévő civilek témájában. Alapvetően pozitív tapasztalataink voltak. A sajtó rendszeresen foglalkozik az alap- és középfokú oktatás témakörével. A média az aktualitásokat keresi olyan területeken, amely a célközönséget érinti, érdekli. Véleményünk szerint a civil szektoron belül az oktatási terület az, amely megfelel a két ismérvnek: mindig aktuális és mindenki ért hozzá. Akit most éppen nem érint, nyilván vannak tapasztalatai a témában és/vagy hamarosan érintetté válik. Megítélésünk szerint a kommunikációs lehetőség adott, és nem eléggé kihasznált, hiszen szemben más civil szakterületekkel, az oktatási témával, a hátrányos helyzet vagy a kirekesztés problémájával a vizsgált területen dolgozók számára nyitva állnak a kommunikációs lehetőségek, jól elhelyezett üzenetekkel számíthatnak az emberek érdeklődésére, támogatására. Ehhez azonban a civileknek el kell sajátítaniuk azokat a készségeket, hogyan találjanak rájuk az újságírók, hogyan adjanak ki közölhető sajtóanyagokat, izgalmas interjúkat, hogyan hirdessék rendezvényeiket és mit, mikor írjanak a Facebook oldalukra. Az online kommunikáció jelentősége nemcsak gyorsasága, hanem alacsony költségei miatt is kiemelkedő. Kutatásaink arra mutattak rá, hogy a honlap kisebb szereppel bír a kommunikációban, mint korábban. Az általunk vizsgált helyi szinten tevékenykedő kisebb civil szervezetek nem is tulajdonítanak nagy fontosságot neki. Az országos, nemzetközi szintű tevékenységet végzők esetében azonban a brand része, a támogatók információs szükségleteit szolgálja ki, szakmai céljaik, elveik bemutatásának fontos terepe.

A gyermekek elérésének, a velük való kommunikációnak viszont legfontosabb terepe a „social media”. A Facebook kiválóan alkalmas eszköz arra is, hogy kontrollálja a szervezet, hol tart a kapcsolatépítésben, célcsoportjának, partnereinek vagy támogatóinak elérésében. Egy kisebb településen megvalósított program vezetője így írja le a Facebook szerepét: a helyszínen *„ott van a helyi kapcsolattartónk. ... Ezen kívül nyilván ott vannak a saját kollégái, akik picit szorosabban követik az eseményeket, meg ezt a Facebookon*

is látom, hogy lájkolgatják a dolgainkat (például közösségi ház vezetője, polgármester felesége)."

A civil szektorban és a pedagógus szakmában is régi hagyományai vannak a nagyobb szabású rendezvényeknek, ahol a szakmai tudásmegosztás mellett kiemelt szerepe van a személyes találkozóknak, tapasztalatcserének. Azonban már csak néhány szervezet számolt be arról, hogy munkájának része maradt a konferenciák szervezése. Legtöbb interjúalanyunk még azt is megfontolja, hogy elmenjen-e a mások által szervezett rendezvényekre. *„Mi tartunk konferenciákat, de nem szoktunk részt venni csak előadóként. Most sokkal kevesebb van.”* (civil szervezeti vezető) Minden megkérdezett a kisebb körben folytatott, személyesebb tapasztalatcserét viszont egyértelműen pozitívan ítélte meg. A helyi közösség tagjainak eléréséhez pedig egyértelműen a személyes kommunikációt ítélik legfontosabbnak a megkérdezettek. Erről az egyik alapítványi program vezetője így mesélt: *„... kiplakátoljuk, kiírjuk a közösségi házban, a boltban, a polgármesteri hivatalban. Próbálkoztam azzal, hogy a Facebookon kitenni dolgokat, mert van egy saját Facebook csoportunk, de szerintem azt nagyon kevesen nézik vagy nem azok, akikkel egyébként mi együtt dolgozunk. Azt gondolom, hogy többet ér a szájról szájra terjedő dolog.”* A szervezetek belső kommunikációja mára teljesen megoldott, e téren senki sem jelzett problémát, még nagyobb tömegű önkéntes, több helyszínen párhuzamosan folyó munka koordinációja sem okoz gondot ma már.

Civil összefogás

Negyedik hipotézisünk szerint a civil összefogás, az érdekképviselő alacsony szintjének egyik oka a civil szervezetek gyenge erőforrás-ellátottsága és a támogatói környezet hiánya. Véleményünk szerint a civil összefogás, a tudásmegosztás, az érdekképviselő elengedhetetlenek a túlélés, a szakmai fejlődés és a működés szempontjaiból. Komoly, nélkülözhetetlen támogatásokat kaphatnának civil szervezetek szakmai programjaik megvalósításában és civil működési problémáik megoldásában a többiektől. Mégis alig akad példa erre a szektorban. Összefogásra, különösen tartós hálózati munkára csak erős szervezetek képesek, sajnos ezekből nem sokat találunk a szektorban, pedig a megkérdezett interjúalanyaink és szakértőink egyaránt elismerik, hogy kiemelten fontos lenne ez a saját szervezetük és ügyük szempontjából.

Tudásmegosztás

Szakértőink egy jelentős része sarkosan fogalmaz, a gyakorlatban minimális tudásmegosztást tapasztal, és ennek okát a civilek hozzáállásában és a társadalomban meglévő ellentétekben látja. Pontosan összefoglalja a probléma lényegét a sektort jól ismerő egyik szakértő: *„Döbbenetes módon még az információcsere sem olyan evidens, de kellene, azt gondolom. Ebből adódik, hogy a tudásmegosztás még kevésbé evidencia. Én azt látom, hogy leginkább ilyen akcióegységek vannak. Még mindig ott tartunk, hogy egy ügyre, egy projektre, egy pályázatra vannak inkább együttműködések, de ezzel*

Fotó/Gönczö Viktor

együtt az is jellemző, hogy ha valakik már többször működtek együtt és sikerült a dolog, azok hajlamosak legközelebb is keresni egymást. Én leginkább azt látom, hogy messze vagyunk a hálózatosodástól, meg hasonlótól, pedig ez lenne a cél. Most már legalább hajlamosak egyre többször keresni egymást bizonyos helyzetekben szervezetek. De egyre kevesebb szervezet marad porondon, hisz vagy megszűnnek, vagy kevésbé aktívak. Eleve most már egyre inkább a tényleg működők, a tényleg megmaradók, a tényleg aktívak és a tenni képesek (szakmailag, anyagilag) lesznek azok, akik meg kell, hogy találják egymást. Az a baj, hogy mindenkinek annyi baja van. ... Az, hogy ő még plusz együttműködjön mással, lehet, hogy szeretné, de nem biztos, hogy meg tudja tenni, mert nincs elég aktív embere, már nem bírja idővel, energiával, pénzzel. Én azt látom, hogy ez a dolog nem könnyebb lett, hanem nehezebb.” A civil együttműködés hiányának hátterében azonban nem csak a forráshiány áll. Sokszor hiányzik a kölcsönösség, vannak, akik állandóan csak beletesznek ezekbe a partnerségekbe, mások meg leginkább csak kivesznek. „Nincsenek egybefonódva a szálak. Kifulladás okai egyrészt, hogy politikai lövészárk az ország (politikai érdekkellentétek vannak mindenhol). Másrészt a civil világ kettészakadása, amelyben az együttműködés feltétele, hogy ki milyen párthoz, ideológiához tartozik; harmadrészt a társadalomban kialakult az előítélet-rendszer.” (civil szervezeti vezető)

A tudásmegosztásnak akkor van igazán haszna a szervezet szakmai életében, ha sikerül megtalálni azokat a partnereket, akik nyitottak erre az együttműködésre, kölcsönös érdekük fűződik hozzá. Mindemellett tény, hogy kevés olyan civil szervezet van, amelyek rendelkeznek olyan minőségű (szakmailag kielélt és a gyakorlatban is bizonyított) módszertannal, tudással, amit készek átadni és érdemesnek találnak átvenni. Kérdéses, hogy a meglévő jó tapasztalatok terjesztése tud-e valaha versenyezni a támogatók által keresett innovációval. Interjúink során azt tapasztaltuk, hogy a szervezetek a gyakorlatban tapasztalják ki, melyek a jó módszerek, sokszor kezdenek rosszakkal, amelyeket később cserélnek, módosítanak, vagyis saját kárukon tanulnak. Az azonos szakmai feladatokra szerveződött szervezetek közötti tudásmegosztás mindenképp enyhítene ezen a problémán. Amíg azonban a civil szervezetek maguk nem kezdik meg a tudásmegosztást, nem sokat lehet kívülről tenni, hiszen az alapot jelentő bizalmat lehetetlen kintről kialakítani.

Hálózatosodás

Az utóbbi évek mindegyik hálózati kezdeményezése mögött támogatói szándék állt. Majd a támogató kilépésével a hálózat fennmaradása bizonytalanná, tevékenységi körei korlátozottá váltak. A hálózatok működésének alapfeltétele lenne a résztvevők közötti kölcsönös bizalom és a közös érdekek mentén való együttműködés. A tudás közös használata például csak addig működhet, míg minden szereplőnek érdeke a tudásátadás. Feltételezésünk szerint stabil működési háttérrel rendelkező szervezetek között alakulhat ki igazán bizalom, amelyre alapozva elhiszik a résztvevők, hogy egy adott tudás, erőforrás behelyezése az együttműködésbe nekik is érdekük egy későbbi tudás, erőforrás reményében. Fontos, hogy elhiggyék, az átadott tudás, erőforrás jó kezekbe kerül, bízzanak abban, hogy azt az ő szervezeti céljaik és érdekeik tiszteletben tartásával használják. Lát-

jük azonban, hogy a hálózatosodás érdemi feltételei az oktatási civil ágazatban sem adóttak. Mindezek ellenére az oktatási szakterületen több hálózatot említettek interjúalanyaink, alapvetően pozitív megítéléssel. *„Négy-öt olyan hálózatot tudnék említeni, ami részben átfedéssel áll egymással, de különböző fórumokon tudunk civil partnerekkel kapcsolatot tartani. Van olyan hálózat, amely 8–10 szervezetet tartalmaz és van, ami huszon-, harminc vagy még többet.”* (civil szervezeti vezető)

Eltérőek a hálózatosodásra a lehetőségek a földrajzi és szakmai dimenziót tekintve. Az országos szintű ügyek azok, amelyek megmozgatják a civil szervezeteket, helyi hálózatra kutatásunk során nem találtunk példát. *„Összefogásra, ha a ... kerületi civilekre gondolok, akkor annyira nagyon nem látok esélyt. Mindenkinek más a profilja, de nem láttam olyat sem, hogy hasonló profilúak összefognának egy közös cél érdekében. Ez olyan szomorú, hogy nem csak itt, de országosan is mindenki szépen elevickél a saját vizében, dagonyázik a sárban, nem fognak össze”* – mutatott rá egy fővárosi tanoda vezetője.

Ágazatokon belül viszont jellemzőbb a hálózatosodás egy speciális módjára, az ernyőszervezetek létrehozására való szándék, törekvés. Jó példákat találtunk a LMBTQ, a fogyatékkal élők, a drogkezeléssel foglalkozó szervezetek esetében is, amelyek körében egyértelműen megfigyelhető a tudás- és szolgáltatás-megosztásra, továbbá a közös fellépésre épülő érdekközösségek kiépítése. A jó példák ellenére azonban a bizalomra és a releváns tudásmegosztásra épülő kapcsolatfelvételeknél alapvető hiányosságokat is tapasztaltunk.

Érdekképviselő

„Egy szakmai szervezet a mi felfogásunk szerint – ha komolyan veszi magát – akkor szakmapolitikai kérdésekben muszáj, hogy állást foglaljon. Nemzeti alaptanterv, kerettanterv, érettségi vizsgarendszer, hisz nem mindegy, mi van ezekben. Nem mindegy a gyerekeknek, a diákoknak, nem mindegy a kollégáinknak, a szülőknek és a társadalomnak sem.” Csak egyetérteni tudunk az egyik egyesületi vezető által megfogalmazottakkal, és más interjúalanyaink sem fogalmaztak meg ezzel gyökeresen ellentétes álláspontot. Kérdés az, hogyan lehet érdemi érdekképviselőt megvalósítani a jelenlegi feltételek között.

A közigazgatás, a köznevelési intézményrendszer rendkívül negatívan áll ahhoz, hogy a civil vélemények eljuthassanak a döntések befolyásolásához. Jellemző, hogy már az is siker, ha valakiről tudnak a döntéshozó szerveknél, számba veszik, felhívják vagy meghívják valahova. Vannak azonban itt is kivételek, olyan szervezetek, szakértők, akiknek munkáját vagy kiemelt sajtófigyelem kíséri, vagy olyan valódi tömeg áll mögötte (sok intézmény, szakember vagy civil szervezet) mely miatt nehezen megkerülhetővé válnak. A döntéshozói testületek munkája nem nyitott, például az EMMI tanácsadó testülete az OKNT egyre kiüresedettebb jogkörökkel és egyre kevesebb civil szervezeti taggal végzi munkáját, azon kevés alkalommal, amikor ülészik. Az egyik civil szervezet vezetője így fogalmaz a jelenséggel kapcsolatban: *„Napi kapcsolatban vagyunk az EMMI felelős vezetőivel: napi szinten ráznak le minket.”* Az országos szövetségek, ernyőszervezetek a bizalom tekintetében jobban állnak ezen a területen, még ha folyamatosan gyengülnek is,

jobban kialakultak az érdekképviselő csatornái, és ezért egyértelműen több értelmét látják az ez irányú munkájuknak. De hogy ez valóban aktívabb eszközzé váljon, ahhoz több pozitív példa és a sikerekből táplálkozó hit kellene.

Kutatásunk során azt láttuk, hogy kevés olyan civil szervezet van, amely képes érdemi egyeztetéseket vállalni, eléggé felkészült és informált ehhez. Nemcsak a szektorok közötti (például állam, önkormányzat és civil) bizalom hiányzik ehhez, hanem sokszor az érdelemi kapcsolat tere is beszűkült. Enélkül pedig lehetetlen egyeztetésbe fogni, a részvétel eszközei, csatornái korlátozottá válnak. Az egyik hátrányos helyzetű térségben megvalósított program vezetője így foglalja össze a leírtakat: *„Azt látom már jó néhány éve, hogy az aláírásgyűjtéseknek meg tüntetéseknek nincs túl sok haszna, eredménye. Helyi szinten van értelme a döntéshozókkal kapcsolatban lenni, egyeztetni, ... és nem is tudjuk megkerülni a polgármestert, értelme sem lenne. Akkor tud működni a program, ha mi beszélő viszonyban vagyunk. Nyilván vannak helyek, ahol ez nem valósul meg. Országos szinten ezt nem látom. Amikor kifejezetten olyan törvények születnek, amik kifejezetten cigány gyerek ellenesek, akkor én nem tudom, hogy mit érne a szavam, vagy bárkinek a szava jelenleg. Én egy közös szakmai egyeztetésben benne lennék, sok mindent megteszek azért, hogy ez legyen, de a programmal kapcsolatban nekem mindig az az érzésem, hogy egy alternatív társadalmat építke a meglévő társadalmon belül, ami ad esélyt arra, hogy valahogy éljünk ebben az egyre élhetetlenebb környezetben.”*

Megállapításaink: A civil siker kulcsa, jó megoldások a siker mögött

Kiindulásként azt az álláspontot fogalmazzuk meg, hogy az a program, ami működik, azaz képes fennmaradni és a kívánt hatást gyakorolni a környezetére, az már sikeres. Akik fejlődni és hosszú távon tervezni is képesek, azok rendkívül sikeresnek számítanak nemcsak az oktatási ágazatban, hanem a hazai civil szektorban is. Ezt vettük alapul, amikor azt elemeztük, milyen jó megoldások vannak, melyek azok, amik segíthetik a sikeres működést.

Komplex problémakezelés A vizsgált szervezetek szinte mindegyike komplex probléma kezelésére vállalkozott, hiszen a hátrányok csökkentésére nem elég egy-egy módszer vagy program rövid távú megvalósítása. A konkrét tevékenység megkezdése szinte azonnal felveti újabb és újabb fejlesztések, hátránykompenzáló megoldások hosszú távú segítségének, megvalósításának igényét, amelyre mindenképp kell reagálnia a szervezetnek, ha valóban változást akar. Lépésről lépésre, egymásra építve alakul egy szervezet programjainak komplexitása, folyamatosan visszacsatolva a sikereket, kudarcokat, eredményeket és becsatolva az újabb és újabb felmerülő elvárásokat. A támogató pályázati rendszerek azonban, ha értékelik is a komplexitást, azok fenntartására, működtetésére már nem biztosítanak forrást. A sikeres megoldások továbbvitelére pedig az állammal kialakított együttműködés adhatna lehetőséget. A szervezetek így csak újabb és újabb innovációval rúghatnak labdába, ami gátolja a kiérlelt megoldások kialakítását. Az oktatási területen több programelemet használó és a több szakterületre (oktatás mellett

Fotó/Gönczö Viktor

a szociális, egészségügyi és közösségfejlesztő szakterületekre) kiterjedő helyi programok szükségességét is visszaigazolták a kutatásban tapasztaltak. Mind a programokat megvalósító civil szervezeteknek, mind a támogatóknak fontos lehet az a megállapításunk, hogy a komplexitásra való törekvés ideális esetben nem elaprózza egy szervezet kapacitásait, hanem jól működtetve és megfelelő finanszírozási háttérrel a sikeres működés, a hatékony problémakezelés alapja lehet. Azonban ilyen programot csak nagyon felkészült, jól szervezett, már-már kivételes tulajdonsággal bíró szervezetek és vezetők képesek koordinálni, ami kérdésessé teszi az ilyen modell elterjeszhetőségét a civil szférában.

Szakmai felkészültség A siker, a profi segítségnyújtás és az erőforrások optimális felhasználásának alapfeltétele a felkészült és felkészített munkatársak megléte. A szakmájában elismert vezető enyhítheti a szakemberek hiányát a civil területen, de megoldani nem tudja. Az elhivatott vezetőknek is szükségük van olyan csapatra, amelynek tagjai minden érintett szakterületen tudják hozni a szakmai tudást. Programok működhethetnek enélkül is, de hosszú távú, adaptálható, komplex programok, modellértékű megoldások nem jöhetnek létre.

Szakmai műhely adta stabilitás A magas szintű szakmai felkészültség megteremtése és fenntartása egy adott program megvalósításában megoldhatatlan feladat volt a legtöbb vizsgált szervezet esetében. Kivételt azok jelentettek, ahol tudományos szervezeti (leginkább egyetemi, egyéb köznevelési, hivatali vagy esetleg forprofit) háttér biztosította a folyamatos szakmai felkészültséget. Jó példaként szolgálhat erre az egyetemi beágyazottság. Az egyetemi oktató, oktatócsapatok vezető szerepe a programok megvalósításában biztosíték lehet a stabil működésre ezzel enyhítve a kisebb kiszolgáltatottságot a források elérésében, a projektkényszert, és jobb lehetőséget adhat arra, hogy a szakmai csapat koncepciója és a gyakorlati tapasztalatok irányítsák a tevékenységet. Nem utolsósorban az egyetemi háttér egyben felkészült önkénteseket is jelenthet, akiknek motiválása és utánpótlása is jól megoldott. Egy olyan szervezetben is létrejöhet erős szakmai műhely, ahol az alapító erre vonatkozóan követelményeket fogalmaz meg és adományaival biztosítja az anyagi feltételeket is.

Elhivatott vezető A szakmailag felkészült és minden akadályt leküzdő vezető megléte alapfeltétele ma a kirekesztés, a hátrányos helyzet enyhítésére szolgáló programok sikerének. Ez pedig – amellet, hogy a kivételes képességekkel rendelkező emberek a legnagyobb tiszteletünket érdemlik – mutatja, hogy szinte reménytelen széles körben sikert elérni megfelelő, de nem kiugró programmal, „szürke”, de megbízható teljesítménnyel alig lehet támogatókat találni, hosszabb távon csökkenteni a hátrányokat.

Önkéntes munkára alapozás A szakmai siker egyik kulcsa, egyben a folyamatos működés egyik megoldása lehet a táborkok, klubok, korrepetálások stb. esetén a lelkes, jól motivált, tartósan rendelkezésre álló önkéntes csapat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egy kezdeményezést elhivatott önkéntesek folyamatos motiválásával, bevonásával lehet ma a legkönnyebben elindítani. Ezek akkor is sikeresek tudnak lenni, ha forrásaik szűkösebbek, vagy időről időre elapadnak. Az így elérhető alacsonyabb költségvetés segít abban is, hogy ne legyenek kitétek a támogatói szándékoknak, pályázati lehetőségeknek.

Jól beágyazott program A helyi, a szakmabeli, az érintetti, a társadalmi, az intézményi és a támogatói körökben való beágyazottság egyértelműen mind-mind növelik az esélyt a program sikerére. Tapasztalataink szerint ehhez szakmailag eredményes program, jó kommunikáció és sok személyes kapcsolat szükséges. Minél szélesebb a beágyazottság, minél több szereplő bevonása történik meg sikerrel, annál biztosabban lehet fenntartani és fejleszteni egy programot mind szakmai, mind civil működési értelemben. „*Fontos egy jó, működőképes kapcsolatrendszer kiépítése. Egyfelé húzzanak az emberek – polgármesteri hivatal, iskola, alapítvány, családsegítő központ, kisebbségi önkormányzat. Így lehet sikert elérni.*” (egyesületi vezető)

Továbblépési lehetőségek

Interjúink során megkérdeztük szakértőinket és a civil programok munkatársait vajon hol látják a fejlesztési pontokat, a továbblépés lehetőségeit. Mit lehetne tenni azért, hogy a hátrányos helyzet és kirekesztés mérsékléséért tevékenykedő civilek oktatási programjai megerősödjenek, hatékonyabbak, eredményesebbek legyenek? Hogyan lehet növelni a sikeres kezdeményezések számát ezen a területen? Tanulmányunk zárásaként a kutatás során felmerült lehetséges továbblépési módokat vesszük számba.

Adománygyűjtő képesség erősítése További források bevonása, független programok megvalósítását lehetővé tévő finanszírozási megoldások megtalálása a túlélés kulcsa ebben a civil ágazatban is. Emellett megállapítottuk, hogy szakértőink véleménye egyezik a tekintetben is, hogy a kirekesztett és hátrányos helyzetű gyermekek oktatása olyan terület, amellyel megszólíthatók a támogatók, a társadalom és a gazdasági szektor tagjai. Komoly hiányosságokat tapasztaltunk azonban az adományok gyűjtése területén. A szervezetek többsége a korábban meglévő pályázati források és állami támogatások megritkulása után nem váltott fenntarthatósági stratégiát, nem támaszkodik a magánadományok bevonására. Sem komolyabb fundraising elképzelése, sem jelentősebb társadalmi bázisa nincsen, amire ezt a tevékenységet alapozhatná. Minden adott azonban ahhoz, hogy külső támogatás (az attitűd alakítása, a készségek és képességek fejlesztése) eredményeképpen a vizsgált szervezeti kör eredményes adománygyűjtési kampányokat indítson a közeljövőben, és ezzel biztosabb alapokra helyezze a tevékenységét és a programjait.

Szolgáltatások kialakítása, saját bevételek generálása A civilek forrásainak bővítése, ismertségük növelése és az információcsere erősítése mind olyan problémás területek, ahol megoldást nyújthatna, ha sikerülne olyan szolgáltatásokat kialakítani a szervezetnek, amely a tevékenységéhez illeszkedik, és képes bevételt termelni. A szektor üzleti tapasztalatai és tudása rendkívül hiányos, előrelépést csak a fejlesztések segítségével lehet elérni ezen a területen is.

Kommunikáció erősítése A társadalmi és szakmai beágyazottság hiányosságairól szintén sok szó esett a korábbi oldalakon. Ahogy már többször említettük az oktatás, a hátrányos helyzet és a kirekesztés fogalmaival jól kommunikálható üzeneteket lehet létre-

hozni a szervezetek konkrét tevékenységéhez, céljaihoz kapcsolódóan. Azt is megállapítottuk, hogy ez a terület blue ocean, teljesen nyitott a civil szervezetek számára, a jól kommunikáló szervezetek komoly sikerben bízhatnak. Ez esetben is hiányzik azonban a nyitottság, az akarat és a szakmai (PR és kommunikációs) tudás, készségek a szervezeteknél. A kommunikációra önálló munkatárs és szakértő alkalmazása irreális a legtöbb szervezet esetében. A szervezeti munkatársak, önkéntesek viszont jól felkészíthetők a feladatra. Ezen a területen fontos lenne az előrelépés, hiszen véleményünk szerint azok a szervezetek, ahol ezek a képességek és az erre való szándék megvan, komoly sikereket, szakmai és társadalmi ismertséget érhetnek el.

Beágyazottság növelése A fundraising tevékenység hatékonyságának növelése, a kommunikáció megerősítése a szervezetek és munkájuk társadalmi beágyazottságát is növelik. Kulcstényező lenne nemcsak a szervezetek szintjén, hanem a szektor, az ágazat szintjén is a társadalmi elismertség növelése. Olyan programokat kellene tervezni, megvalósítani, amelynek része a bevonás, kiemelten a pedagógusok, az egyetemisták, a téma iránt már elkötelezett aktív lakosok megszólítása, elérése érdekében.

Meglévő civil összefogások támogatása A civil tudásmegosztás, hálózatosodás, érdekképviselő területén néhány biztató kivételtől eltekintve alacsony aktivitást, kevésbé sikeres próbálkozásokat találtunk. Azokban a szerveződésekben, összefogásokban látunk perspektívát, amelyek a szervezetek önálló kezdeményezésére, a bizalomra és az érdekközösségre alapulva jöttek létre, és hosszú idő alatt bizonyították, hogy a tagok valóban igénylik és képesek is a közös cselekvésre. Ezek támogatása, szakmai és anyagi segítése eredményeket hozhat a civil összefogás megerősítésében.

Jól működő, bizonyított módszerek terjesztése Szakterületenként változik, melyek a jól működő módszerek és melyek azok, amik adaptálhatóak. Fontos azonban, hogy a módszerek modellekké tudjanak válni, az induló alulról jövő kezdeményezések előtt ismertek legyenek, a már meglévő jól bevált módszerek támogatást kapjanak arra, hogy ezeket alkalmazni tudják.

Megtisztelő és izgalmas volt együtt dolgozni, gondolkodni azokkal a civil szervezetekkel, akik a hátrányos helyzetű és kirekesztett gyermekek oktatásával, annak támogatásával foglalkoznak. Rendkívüli nyitottságot és segítőkészséget tapasztaltunk a megkeresett szakemberek részéről.

A civilek feladatvállalása nélkül a területen jelentkező igények, hiányok egy része ellátatlan maradna, a civil szakemberek szaktudása nélkül az érintettek támogatása szűkebb körű lenne. A helyzetet elemezve látható az is, még sokkal több civil szervezet munkájára volna szükség a területen, sok iskolában lenne szükség a pedagógusokkal és a civilekkel közösen létrehozott programokra, fejlesztésekre. A két szektor egymást támogatva, motiválva tudna tartós hatásokat elérni. Reményeink szerint kutatási eredményeink mindehhez a munkához további segítséget nyújthatnak.

Irodalom

- Fehérvári Anikó (szerk.) (2008): *Szakképzés és lemorzsolódás*. Budapest: Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet.
https://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/283_fehervari_szakkepzes_es_lemorzsolodas_0.pdf
- Fejes József Balázs–Szűcs Norbert (2013): *Pedagógusképzés és hátránykompenzálás*.
http://www.staff.u-szeged.hu/~fejjes/pdf/Fejes-Szucs_2013_Pedkepzes-hatranykomp.pdf 171–188.
- Forray R. Katalin (2005): A multikulturális/interkulturális nevelésről. In: Lukács Péter–Nagy Péter Tibor (szerk.): *Oktatáspolitikai*. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet – Új Mandátum. 134–144.
http://epa.oszk.hu/00000/00011/00072/pdf/iskolakultura_EPA00011_2003_06_07_018-026.pdf
- Gyarmathy Éva–Kunné Szörényi Katalin (2004): Alulteljesítő tehetségesek alternatív oktatása. *Educatio*, (1), 27–38.
<http://www.grassrootseurope.org/?page=showcat&id=3>
- Kozák András (én): *Társadalmi kirekesztés elleni küzdelem az oktatásban*.
http://fupi.hu/feltoltes/tarsadalmi_kirekesztes.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal (2014): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2013. *Statisztikai Tükör*, 142.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit13.pdf>
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2013*. Budapest: KSH. www.ksh.hu
- Kuti Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
<http://www.nonprofitkutas.hu/letolendo/hivjuk.pdf>
- Márton Sára–Venter György (én): *Hátránykompenzáló gyakorlat*.
http://www.nyf.hu/bgtyk/sites/www.nyf.hu.bgtyk/files/docs/04_hatranykompenzalo_gyak.pdf
- Mayer József (én): Iskolaelhagyók. *Tani-tani Online*, http://www.tani-tani.info/081_mayer
- Péterfi Ferenc (2014): *Közbizalom 2014*. <http://www.nonprofit.hu/uploads/K%C3%B6zbizalom-2014.pdf>
- Radics Imre (szerk.) (2008): *A magyar oktatás fejlesztése. UNESCO nemzeti jelentés Magyarország 2005–2007*. Budapest: Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet.
file:///C:/Users/Judit/Downloads/OktatasRasdacsorszagjelentés_01_03_3.pdf
- Radó Péter (2015): Közoktatás: előre a lejtőn. *HVG*, 2015. szeptember 5.
http://hvg.hu/hvgfriss/2015.06.201536_kozoktatás_előre_a_lejtőn
- Réthy Endréné (2002): A speciális szükségletű gyermekek nevelése, oktatása Európában. Az integráció és inklúzió elméleti és gyakorlati kérdései. *Magyar Pedagógia*, 102., (3), 281–300.
- Sebestény István (1997): Oktatási szervezetek a magyar nonprofit szektorban. *Új Pedagógiai Szemle*, február, 80–82.
- Sen, Amartya (2003): Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat I. *Esély*, (6), 3–22.
http://www.esely.org/kiadvanyok/2003_6/SEN.pdf
- Statisztikai tájékoztató – Oktatási évkönyv 2013–2014*. (2015): Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma.
http://www.kormany.hu/download/c/48/50000/Oktat%C3%A1si_%C3%89vk%C3%B6nyv_2013_2014.pdf
- Szalai Júlia (2002): A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, (4.), 34–50.
- The 2014 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia*. (2015): United States Agency for International Development Bureau for Europe and Eurasia.
<http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/CSOSI-Report-FINAL-7-2-15.pdf>
- Tomasz Gábor (2004): A felzárkóztató oktatás. *Educatio*, (1), 39–54.
- Vargáné Mező Lilla (2006): *Inkluzív nevelés – Az integrált oktatás jogi háttere. Kézikönyv a pedagógusképző intézmények számára*. Budapest: SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

A kutatás során felhasznált törvényi háttér

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV
2011. évi CX. törvény a nemzeti köznevelésről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV
2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100175.TV
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300005.TV

Jegyzetek

- 1 Idézet egy, a szektort kutató alapítvány vezetőjével készült interjúból.
- 2 Kutatásunk során a hátrányos helyzet és az ehhez kapcsolódó fogalmak (például SNI, BTM, HHH) meghatározásakor a törvényi szabályozást vettük alapul. Lásd. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 4. §.
- 3 Nonprofit szervezetek Magyarországon, Központi Statisztikai Hivatal, 2013. A célcsoport meghatározásához és nagyságának becsléséhez alapvetően két adatforrást tudtunk használni, egyrészt a KSH hivatalos adatsorát, amelyből látszik, hogy 2013-ban 8682 szervezet működött az oktatási területen. Ezek jelentős része azonban nem a jelen kutatásban vizsgált szakterületen. A gyermekoktatás területén 4869 szervezet tevékenykedett 2013-ban, ez fontos kiindulási alap volt munkánk során. Másrészt kutatásunkba bevontuk az Adhat Adatbázist. Ez ma a civil szervezetekről elérhető legnagyobb nyilvános adatbázis, mely több mint 15 éve folyamatosan gyűjti és frissíti az adatokat. Rendelkezésre áll a támogatóknak, adományozóknak, és nem utolsósorban civileknek, hogy tájékozódni tudjanak egy-egy civil szervezetről. A kutatásban az adatbázist annak tulajdonosaként többféle adat megkereséséhez és összefüggések megállapításához tudtuk használni. Az adatbázisban összesen 1950 oktatási főtevékenységet megjelölő szervezet volt. A szervezetek által önkéntesen megadott adatok alapján átszűrve az adatbázist, végeredményben 5745 olyan szervezetet találtunk, amelyek lehet, hogy végeznek oktató-nevelő tevékenységet a hátrányos helyzetű és kirekesztett gyermekek segítése érdekében.
- 4 Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani interjúalanyainknak, akik végig nyitottan és segítőkészen támogatták munkánkat, valamint jelezni, hogy a tanulmány során megőriztük interjúalanyaink anonimitását.

Fotó/Gönczö Viktor

A SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓ 1+1 SZÁZALÉKÁNAK FELAJÁNLÁSA ÉS ANNAK SAJÁTOSÁGAI EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI ALAPJÁN

Csongrádi Gyöngyi

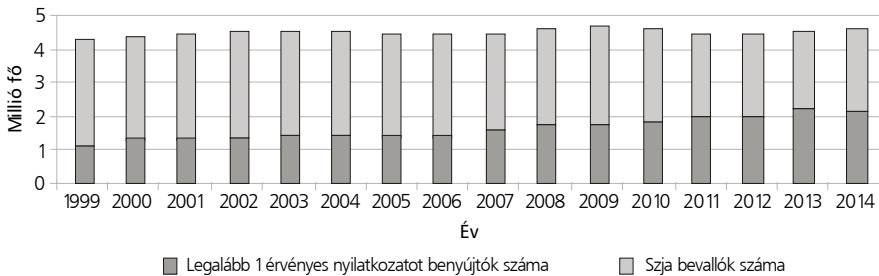
Bevezetés

■ A nonprofit szektor támogatásának, népszerűsítésének egyik módja az úgynevezett százalékos adományozás, mely arra ad lehetőséget az adófizető állampolgároknak, hogy személyi jövedelemadójuk meghatározott részét ne a közös állami kasszába, hanem egy általuk megjelölt nonprofit szervezet számára juttassák el. Ez a rendszer országonként más és más mértéket enged meg az adományozásra, és a keretei is különbözőek.

A százalékos adományozás először Nyugat-Európában jelent meg, ezen belül is Spanyolország és Olaszország voltak azok az államok, amelyek elsőként alkalmazták a katolikus egyház finanszírozására. Spanyolországban – ahol a lakosság 99 százaléka katolikus – a személyi adó 0,5 százalékát lehetett az egyháznak vagy egy kijelölt kormányzati program céljára adományozni. Az adatok szerint a spanyolok mindössze fele élt ezzel a lehetőséggel az egyház javára. Olaszországban az adható mérték magasabb, 0,8 százalék. Itt viszont az adófizetők arra szavazhatnak, hogy jövedelemadójuk 8 ezrelékét (otto per mille) melyik kijelölt egyháznak vagy az államnak adják-e. A katolikus egyház részére adományozók aránya itt meghaladta a spanyol mértéket, és több évben is elérte a 89 százalékot (National Catholic Reporter 1999). 2006-tól azonban Olaszországban is lehetővé tették a nonprofit szervezeteknek történő adóátengedést: cinque per mille – azaz a jövedelemadó további 5 ezrelékének mértékéig. A kezdeti lépések után Európa több országában is – több-kevesebb változtatással – elkezdtek alkalmazni a módszert (Bullain 2004).

Magyarországon először 1996-ban tette lehetővé a törvény a százalékos adományozást, melyet olasz mintára vezettek be a civil szféra támogatására. Ám ekkor még csak a személyi jövedelemadó 1 százaléka felett lehetett rendelkezni, azaz a személyi jövedelemadó fizetésére kötelezettek nyilatkozhattak arról, hogy a fizetendő adójuk 1 százalékát melyik civil szervezetnek szeretnék adni. Csak egy év múlva vált a rendszer 1+1 százalékoská: az egyik egy százalékot egy választott, a törvényi feltételeknek eleget tevő nonprofit szervezetnek lehet felajánlani, a másik százalékot pedig egy választott egyháznak vagy egy kormányzati programra lehet adni. Így a két nyilatkozattal egymástól függetlenül, két különböző szervezetnek, programnak lehet pénzt juttatni.

1. ábra. Érvényes nyilatkozatok számának alakulása az adófizetők számának függvényében

Forrás: NAV

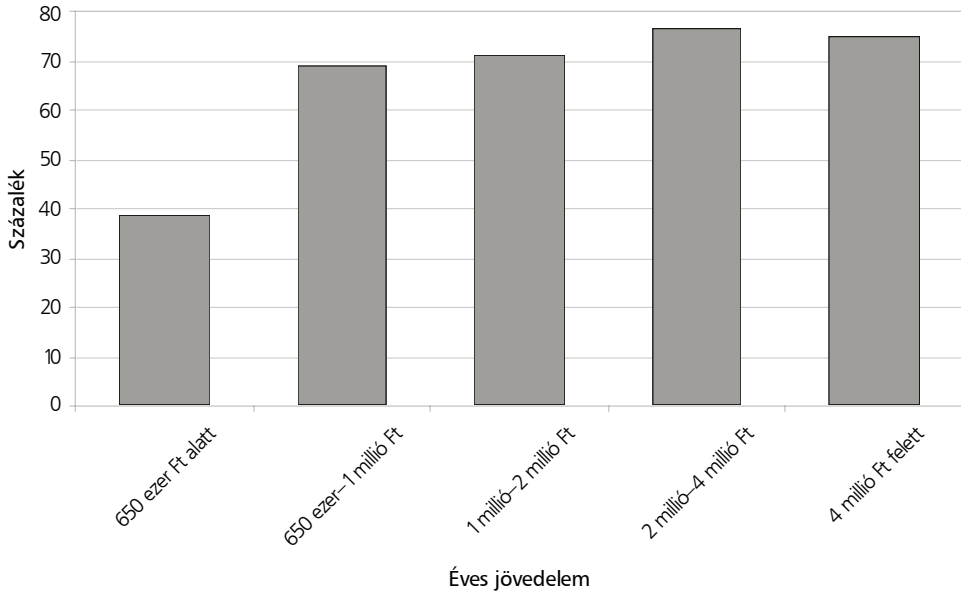
Az éves nyilatkozatok számának alakulása az első évtől kezdve emelkedő tendenciát mutat egészen 2013-ig – az első évben azért is alacsonyabb, mert akkor még nem lehetett egyházakat, illetve kormányprogramokat támogatni. A nyilatkozók számának emelkedését segítette a nonprofit szervezetek egyre feltűnőbb marketingtevékenysége, az állami szervezetek népszerűsítő kampányai, valamint hozzájárult a nyilatkozat kitöltésének egyszerűsítése is. Sajnos azonban mind a mai napig vannak olyan adófizetők, akik nem foglalkoznak a dologgal, melynek okát Gerencsér (2005) is kutatja, de az állami kommunikációba is csúsznak hibák, mint például a meghirdetett kormányzati programok számának és céljának állandó változtatása.

Általános trendek

A NAV statisztikái között található táblázat alapján érdemes megnézni, hogyan alakul a felajánlások aránya a különböző jövedelmi kategóriákban.

A 2. ábrából látható, hogy a legkevesebbet keresők között legalacsonyabb a kitöltött érvényes nyilatkozatok aránya (kevesebb, mint 40 százalék), míg az ezt követő csoportokban ez az arány 69 és 75 százalék közé esik. Viszont majdnem mindegyik kategóriában megfigyelhető a hozzájárulások arányának lassú (évi 1-2 százalékos) növekedése.

2. ábra. A civil szervezetek javára érvényesen rendelkező magánszemélyek aránya jövedelemcsoportok szerint 2010-ben

Forrás: NAV.

Ugyanakkor a személyijövedelemadó-bevallás során érdemes lehet megkülönböztetni a nyilatkozókat a bevallás készítésének módja szerint. Mint az az 1. táblázatból egyértelműen látszik, a munkáltatói elszámolás alapján beérkező bevallásokhoz kapcsolódóan az adófizetők kisebb arányban nyilatkoznak, mint azok, akik magát az adóbevallást is „kézhez” veszik akár egyszerűsített formában is. A két bevallói csoport közötti rés a jövedelem növekedésével egyre nagyobb, de mindkét bevallási típusnál emelkedő tendenciát mutat. Tehát elmondható, hogy az összeg nagyságának is jelentősége van. Ezt a képet azonban tovább ronthatja az adóhatóság által készített egyszerűsített bevallás bevezetése is, amelyet szintén nem a magánszemély tölt ki, hanem elfogadás esetén a bevallónak nincs teendője. Így kevésbé ösztönző a rendelkező nyilatkozat kitöltése.

1. táblázat. Az adóbevallást készítők és a munkáltatói elszámolást választó adóbevallók közti különbség az 1 százalékos felajánlások terén jövedelemkategóriák szerint 2010-ben

Jövedelem (Ft)	0–650 ezer	650 ezer–1 millió	1 millió–2 millió	2 millió–4 millió	4 millió felett
Szja bevallás	38,39%	75,16%	78,57%	83,93%	83,33%
Munkáltatói elszámolás	34,74%	47,37%	50,00%	52,17%	50,00%

Forrás: NAV.

Pelosa és Steel (2005) az adomány költségének és nagyságának összefüggéseit tárják fel. Esetünkben ez a költség pénzben talán nem is mérhető, de a már korábban elkülönített két csoport esetében magyarázatul szolgálhat. Azok határköltsége ugyanis, akik saját maguk töltik ki a jövedelemadó-bevallásukat, sokkal kisebb, mint azoké, akik erre a munkáltatót hatalmazzák fel. Hiszen ha valaki hozzákezd a bevallásához, akkor ott fekszik előtte a kitöltendő nyilatkozat, míg munkáltatói bevallás esetén külön procedúrát jelent a nyilatkozatok megszerzése, kitöltése, borítékolása és aláírása. A könyvelők által kitöltött adóbevallások esetében pedig a kitöltő személyétől függ, hogy veszi-e a fáradságot, hogy rákérdezzen a döntésre.

Ezen a téren jelentős előrelépés, hogy az Abev rendszerben egy csomagba tették az 1 százalékos nyilatkozatokat az adóbevallással, és a program figyelmeztet, ha esetleg nem töltöttük azt ki. A munkáltatói elszámolást választók esetében pedig az erősítene a rendelkezői hajlandóságot, ha egyidejűleg kellene nyilatkozniuk a bevallás módjáról és az 1 százalékokról.

A kérdőíves felmérés célja

Bekkers és Wiepking (2011) elméleti összegző tanulmányukban meghatározták, hogy mely társadalmi csoportok hajlamosabbak inkább az adakozásra. Ezek körülhatárolását az alábbi tulajdonságok alapján végezhetjük el, melyek közül az első négyre a későbbiekben is kitérek:

- vallásosság;
- életkor;
- iskolai végzettség;
- jövedelem és jólét;
- saját ingatlan;
- jobb pénzügyi helyzet (szubjektív);
- családi állapot;
- gyerekszám;
- meglévő munkahely;
- egyéb.

Az általam készített empirikus elemzés célja is az, hogy ezeket a csoportokat azonosíthassuk, és megnézzük, hogy Magyarországon érvényesek-e a szakirodalomban eddig elfogadott elvek. Továbbá szeretnék az okok feltárásával lehetőséget nyújtani a civil szervezeteknek arra, hogy célirányosabban tudják fókuszálni az 1 százalékos felajánlásokat gyűjtő kampányukat. Hiszen az ebből a forrásból megszerzett összeg sokszor elengedhetetlen e szervezetek működéséhez. A kitöltött kérdőívek elemzése lehetőséget ad annak feltárására, melyek azok a – nem, jövedelem, életkor alapján képezhető – csoportok, amelyeket el kellene érniük a civil szervezeteknek, ha bővíteni szeretnék adományozóik körét.

A kérdőívben az előre megadott válaszokat korábbi tanulmányok és személyes interjúk tanulságai alapján fogalmaztuk meg.

A kérdőív felépítése

A kérdőív első kérdéseire adott válaszokból a kitöltők általános jellemzői körvonalazódnak, melyek alapján a klasztereket fel lehet építeni. Ezek a legfontosabb jellemzők feltehetően befolyásolják az adományozást. A kitöltő neme rávilágít arra a kérdésre, hogy az 1 százalékos adományozás esetében is igaz-e azon hipotézis, mely szerint a nők nagyobb része hajlandó erőfeszítéseket tenni mások megsegítéséért. Ezt a feltevést mára már megdönteni látszanak a legújabb kutatások (Czike 2006), melyek szerint az önkéntes munka terén a férfiak vették át a vezető szerepet. Mellesleg a kutatások azt is feltárták, hogy a nonprofit szervezetek aránytalanul sok nőt alkalmaznak. Statisztikák szerint az USA-ban ez az arány eléri a 75 százalékot is. Ugyanakkor nem is biztos, hogy ez probléma. Themudo (2009) arra világít rá, hogy a nők jobban tudják képviselni a civil szervezetek érdekeit, azaz minél több nő dolgozik a szektorban, annál jobb eredményeket lehet segítségükkel és vezetésük alatt elérni.

A családi állapot hatása az adományozásra szintén a sokat kutatott szociológiai témák közt szerepel. Amerikai adatok alapján a házas emberek adományozási kedve nagyobb, mint az egyedülállóké. Ezt a korábban említett tanulmány is alátámasztja, azzal az érdekességgel, hogy az önkéntes munka terén a házasok és az egyedülállók aránya közt nincs jelentős eltérés. Az 1 százalékok tekintetében tehát várhatóan az élettársi/házastársi viszonyban élők nyilatkoznak nagyobb mértékben.

A különböző jövedelemsávok szerinti csoportosítás a társadalomban elfoglalt státuszon kívül az adomány nagyságára is rávilágít, hiszen minél nagyobb valakinek a havi bruttó jövedelme, annál több személyi jövedelemadó befizetésére van kötelezve¹ (kivéve ez alól a nagycsaládosokat), és annak 1 százaléka értelemszerűen nagyobb lesz. Ugyanakkor a kis jövedelmű adófizetők között jelentősebbnek tűnik azok aránya, akik a kis összegre hivatkozva még a nyilatkozat kitöltésével sem támogatnak sem civil szervezeteket, sem pedig egyházakat.

Az életkor tekintetében Czike és Kuti (2006) tanulmánya szerint a kezdeti alacsonyabb arány körülbelül ötvenéves korig emelkedik, majd csökkenni kezd. Vizsgálataink alapján érdekes megfigyelni, hogy miként alakul az adófizetés iskolai végzettség és életkor szerint. Az elhúzódoó oktatás miatt vannak olyan „késői huszonévesek”, akik életük során még soha nem szereztek bevallandó jövedelmet. Ezzel egyidejűleg megfigyelhetőek olyanok is, akik viszonylag idős korukban is rendelkeznek összevonás alá eső – és így szja-fizetési kötelezettséggel járó – jövedelemmel, ezért az 1 százalékot is lehetőségük van felajánlani.

A legmagasabb iskolai végzettség is szignifikáns tényezőnek bizonyult a korábbi tanulmányokban, ezért ez is szerepel az általános adatok között. Míg azonban a kilencvenes években az alacsonyabb végzettségűek körében volt nagyobb arányú az önkén-

tesség, addig a 21. századra a diplomások sorában emelkedett magasabbra az önkéntes adományozás és munka aránya (Czike–Kuti 2006).

A vallás és az egyházak egymástól nem elválasztható kategóriákként feltételezik, hogy a hívő emberek, ezen belül is a rendszeres vallásgyakorlók körében magasabb lesz az 1 százalékos felajánlók száma, mivel őket a vallási szervezetek közvetlenül elérik, így hatásuk nagyobb lesz. Sőt az is előfordul, hogy a civil szervezeteknek felajánlható százalékos is a vallási közösség munkáját támogatja a második százalék mellett.

Az 1 százalékos adományozásra vonatkozó részben elsősorban az adományozás, illetve az annak elmaradása körüli problémák kerülnek a központba. Ennek során a korábbi évek adatai alapján azt mérjük fel, hogy a korábban már felajánló adófizetők folytatják-e ezt a tevékenységet, vagy a civil szervezeteknek évről évre ugyanakkora energiát kell-e fordítaniuk az adófizetők meggyőzésére. A civil kedvezményezettek számára hasznos lehet annak ismerete, hogy a különböző életkorban, jövedelmi csoportban stb. lévő emberek melyik szervezetet támogatják elsősorban. Ez nagyban segítheti munkájukat, hiszen a célcsoportot körülhatárolva a marketingstratégiájuk sokkal hatékonyabb lehet. Azon okok felderítése pedig, hogy miért is maradt el az adófizető nyilatkozata, szintén nagy jelentőséggel bírhat a későbbi munkára, kampányokra.

A kormányzati programok és az egyházak közti választást is jelentősen befolyásolhatja a vallásosság. A kérdés itt az, hogy ezeknek a felajánlásoknak a száma miért marad el az első 1 százalékos felajánlásokétól. Természetesen az is felmerül, hogy célja-e az államnak egy meghatározott célra gyűjteni a felajánlásokat, vagy csak azért képeznek ilyen alapokat, hogy a nem vallásos emberek ne érezzék magukat kirekesztettnek a folyamatból. Persze azért az is előfordul, hogy a nem hívő adófizetők is az egyháznak ajánlanak fel, ha például nem tudnak az éppen aktuális költségvetési irányzatról, vagy valamiféle pozitív tapasztalatuk miatt méltónak tartanak vallási szervezeteket az adományra.

Itt érdemes megemlíteni, hogy a korábbi több költségvetési előirányzat helyett az elmúlt években már csak egyről lehetett nyilatkozni, és ha valaki nem értett vele egyet, mert nem tartozott az érdeklődési körébe, akkor az indíttatása ellenére is inkább felhagyott az adományozással. Ugyanakkor a célok gyakori változtatása is csökkentheti az állami pénzalapba érkező forintokat. Ha ugyanis valaki korábban a sportra szánta ezt az összeget, nem biztos, hogy ugyanúgy vonzónak érezte a parlagrafű-mentesítést. Vagy az allergiások, akik felüldülésként élnék meg a gyomnövény eltűnését, nem biztos, hogy a lehetőségeket kívánják támogatni, ha nincs iskoláskorú gyermekük. Ez a változtatás ugyanakkor a hibásan kitöltött nyilatkozatok számát is emeli, hiszen egy korábbi technikai szám megszűnése a papír alapú kitöltéskor nem jelentkezik hibaként (de egy rosszul beállított számítógépes rendszer miatt is sok-sok pénz kerülhet más helyre, mint azt a rendelkezők szánták).

A kérdőív végén szereplő kérdések célja annak felmérése, hogy a nyilatkozók mekkora hányada ellenőrizi pénzének felhasználását, vagy igényelne-e személyre szóló visszajelzést arról, mire is fordították a pénzét. Sokszor ugyanis az merül fel az adófizetőkben (nem is biztos, hogy alaptalanul), hogy nem az általa megjelölt célra fordították az adományát. Itt azonban meg kell érteni a civil szervezeteket is: fenntartásuk is jelentős költségeket kíván, azaz – mondjuk – a könyvelőnek kifizetett összeg nem függ ugyan szorosan össze az alaptervekenységgel, például a beteg gyerekek gyógyításával, de az alapcél teljesítéséhez elengedhetetlen.

Az adatgyűjtés menete

A kérdőívet összesen mintegy 2500-an töltötték ki. A kérdőívezés három év során, három szakaszban történt. Az 1. szakaszban, 2009-ben a kérdőívet online formában lehetett kitölteni. Ennek során valamivel több mint 400 válasz érkezett, és az itt jellemző alacsony kitöltési arány miatt vettem el a későbbiekben az adatgyűjtésnek ezt a típusú kényelmes és olcsó módját.

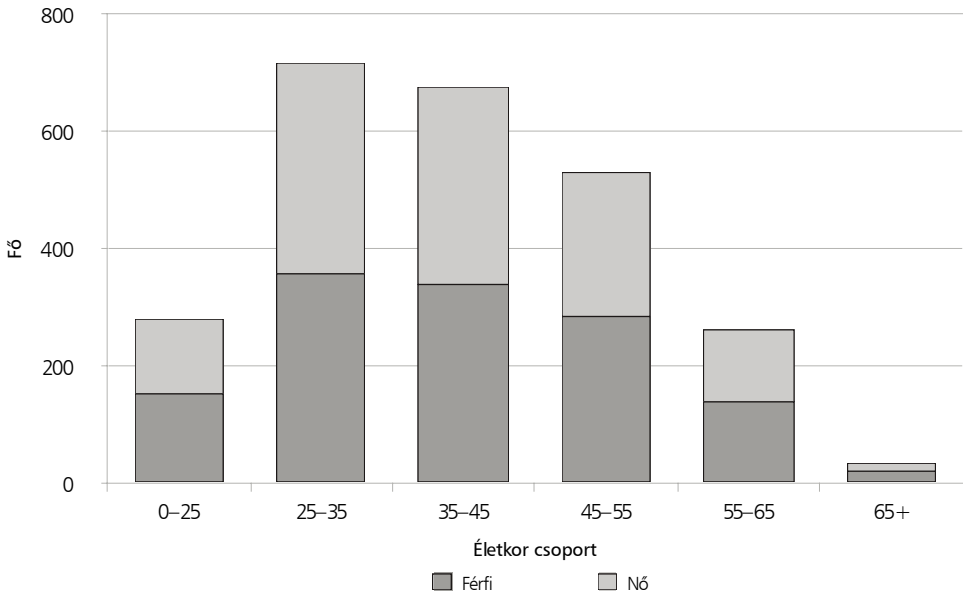
A 2. és 3. szakaszban személyes megkérdezések folytak az ország több területének (elsősorban Békés, Győr-Moson-Sopron, Csongrád valamint Baranya megye és Budapest) bevonásával, amit vidéki hallgatók segítségével oldottam meg. Mivel azonban a kérdőívben nem szerepel arra vonatkozóan adat, hogy milyen területi megoszlást mutatnak a válaszadók, ezért a felmérés reprezentativitása ezen szempont alapján nem vizsgálható. A kérdőívezés során elsősorban a munkaképes korú népességet céloztuk meg, hiszen ők azok, akik személyi jövedelemadót fizetnek, és így jogosultak 1 százalékos felajánlás megtételére.

A felmérés eredményei

A kitöltött kérdőívek feldolgozása után a következő eredményeket kapjuk. Mint ahogyan az sejthető volt, a személyes megkérdezések növelték a válaszadók számát, akiknek végül a nemek szerinti megoszlása 50 százalék körüli lett, ami a népesség 48–52 százalékos férfi-nő arányához viszonylag közel áll.

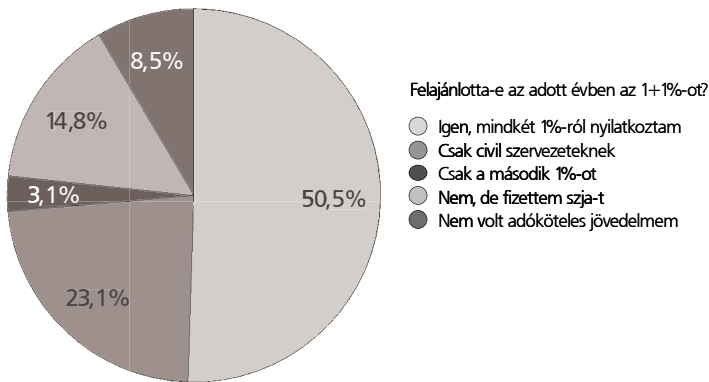
A kérdőív célcsoportját tekintve a munkaképes korúak szerepelnek a megkérdezettek közt, mint azt a 3. ábra is mutatja, ezen belül elsősorban a fiatal felnőtt korosztály válaszolt nagyobb számban.

3. ábra. A válaszadók nem és életkor szerinti megoszlása

Forrás: Saját kutatás.

4. ábra. A válaszadók megoszlása az 1 százalékos felajánlások tekintetében

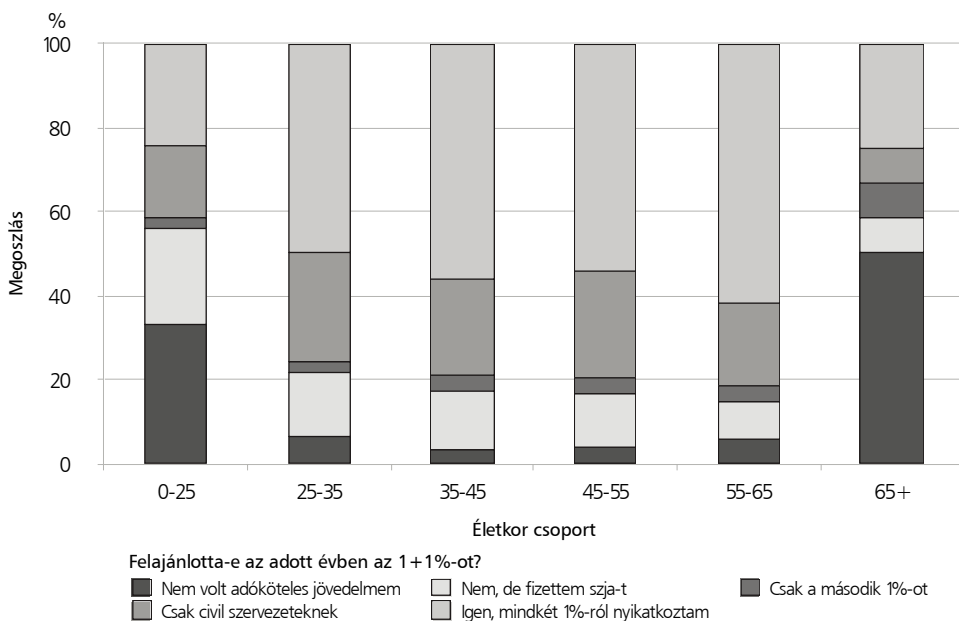
Forrás: Saját kutatás.

A 4. ábrán látható, hogy a három vizsgált évben összesen a válaszadók kicsivel több, mint fele nyilatkozott úgy, hogy mindkét lehetséges esetben felajánlotta személyi jövedelemadójának 1 százalékát. Ez több mint a NAV-statisztikákban szereplő adat, de a kérdőíves felmérés során nem vizsgáltuk, hogy kinek sikerült érvényes nyilatkozatot leadnia. (Meg persze lehet, hogy az adakozóbb szelleműek inkább hajlottak a kérdőív kitöltésére, mint a fukarabbak.) Az eltérés oka lehet továbbá az is, hogy a felmérést inkább városokban, nagyobb településeken végeztük. Ugyanakkor az is látszik, hogy a civil szervezetek-

nek adható részről többen nyilatkoztak, mint az egyházi/kormányzati 1 százalékról. A válaszadók kevesebb, mint 15 százaléka mondta azt, hogy egyáltalán nem nyilatkozott adója ezen részéről, aminek az okát később elemezzük. A válaszadók 8,5 százaléka pedig nem rendelkezett adóköteles jövedelemmel, aminek oka, hogy inaktív (még tanuló vagy már nyugdíjas), illetve munkanélküli volt a megkérdezés előtti évben, de akadtak külföldi munkavállalók is. (Ők elsősorban az online kérdőívre válaszoltak.)

Az 5. ábrán látszik, hogy – amint az várható volt – a legfiatalabb és a legidősebb korosztályban fordultak elő legnagyobb arányban olyanok, akik nem rendelkeztek adóköteles jövedelemmel. Ugyanakkor látszik, hogy legnagyobb arányban az 55–65 év közötti korosztály az, amelynek tagjai vagy egyik, vagy másik, vagy mindkét célra nyilatkozatot tettek. A fiatalabb korosztályokban pedig fokozatosan ugyan, de csökkent a hozzájárulók aránya. Ez pedig azt jelenti, hogy érdemes lenne a civil szervezeteknek a fiatalokat megcélozniuk kampányaikkal. Ezzel ugyanis akár hosszú távra is tudnának forrásokat biztosítani, hiszen ha egy nonprofit szervezet „megszerez” magának egy támogatót, akkor az illető, ha nem csalódik a szervezetben, akkor nagyobb eséllyel adja a pénzét mindig ugyanoda, mint egy teljesen új, ismeretlen szervezet számára. Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy a fiatalabb korosztály alacsonyabb jövedelemmel rendelkezik, azaz a civil szervezetek bevételeinek növekedése e stratégiát követve nem lesz ugrásszerű. Ugyanakkor a felmérés azt mutatta, hogy az átlagjövedelem a különböző korosztályok közt nem tér el jelentősen, sőt a fiatal felnőttek által bevallott átlagos jövedelem meghaladja a megkérdezett középkorúakét.

5. ábra. A felajánlások megoszlása életkorcsoportok szerint

Forrás: Saját kutatás.

A vizsgálat tárgya szempontjából érdekes még azt is megnézni, hogy a korábbi felajánlások mennyiben magyarázzák az adott évi felajánlások számát, mennyiségét. Az erre vonatkozó adatokat a 2. táblázat tartalmazza. Ebből jól látszik, hogy a válaszadók majdnem fele abba a csoportba tartozik, amelynek tagjai visszatérően rendelkeznek a felajánlható összegről, és az adott évben is tettek nyilatkozatot. Az újonnan felajánlók száma pedig a megkérdezetteknek 2,2 százaléka (a 2. táblázatban csillagozott számok összege), ami azt mutatja, hogy a civilek csak lassú ütemben tudtak új felajánlásokat szervezni. Pedig hosszú távon inkább az lenne a jövedelmezőbb, ha ezen a területen tudnának előrelépni a forrásszerzésben, nem pedig a már meglévő bázis újraelosztásán versenyeznének. Hiszen ha egy másik civil szervezettől csoportosul át a támogatás, annak eredménye könnyen az lehet, hogy a kisebb, gyenge szervezetek felől a nagy és erős szervezetek felé áramlik a pénz. Ennek a támogatási formának viszont éppen az lehetne az előnye, hogy így olyan nonprofitok is részesülnek támogatásban, amelyek méretüknél fogva nem képesek önállóan megfelelő mennyiségű bevételhez jutni. Ugyanakkor helyi kapcsolati hálójukon keresztül lehetőségük nyílik arra, hogy bevételeiket ezen támogatási forma által megnövelve, alaptevékenységüket bővítve elinduljanak egy fenntarthatóbb működés felé.

A táblázatból az is kiderül, hogy viszonylag jelentős azok köre is, akik lemorzsolódnak (a 2. táblázatban aláhúzott számok összege). Ők azoknak több mint felét adják, akik adott évben fizettek személyi jövedelemadót, de az adott évben nem ajánlottak fel 1 százalékot. Közöttük jelentős az alkalmankénti nyilatkozók száma (5,3 százalék). Ugyanakkor a válaszadók 7,2 százaléka sem az adott, sem pedig korábbi években nem ajánlott fel senkinek 1 százalékot, pedig lehetősége lett volna rá, azaz volt adóköteles jövedelme. A kérdőívben megadott válaszok alapján az első 1 százalék felajánlása azért maradt el, mert az adófizető nem talált megfelelő szervezetet. Ez azonban a civil szektor kudarcának is tekinthető, hiszen ebben az esetben feltételezhető, hogy a potenciális adományozókhoz nem jutott el megfelelő információ.

2. táblázat. A felajánlások százalékos megoszlása és tendenciája

A megkérdezettek százaléka	Felajánlotta-e a korábbi években az 1+1%-ot?				
	Igen, többször is, mindkettőt	Igen, de csak egyet	Volt már rá példa	Nem	Összesen
Felajánlotta-e az adott évben az 1+1%-ot?					
Igen, mindkét 1%-ról nyilatkoztam	43,0	2,1	4,3	1,0*	50,4
Csak civil szervezeteknek	2,3	14,5	5,3	1,0*	23,1
Csak a 2. 1%-ot	0,6	1,4	1,0	0,2*	3,2
Nem, de fizettem szja-t	<u>1,1</u>	<u>1,2</u>	<u>5,3</u>	7,2	14,8
Nem volt adóköteles jövedelmem	0,9	0,7	1,5	5,4	8,5
Összesen	47,9	19,9	17,4	14,8	100

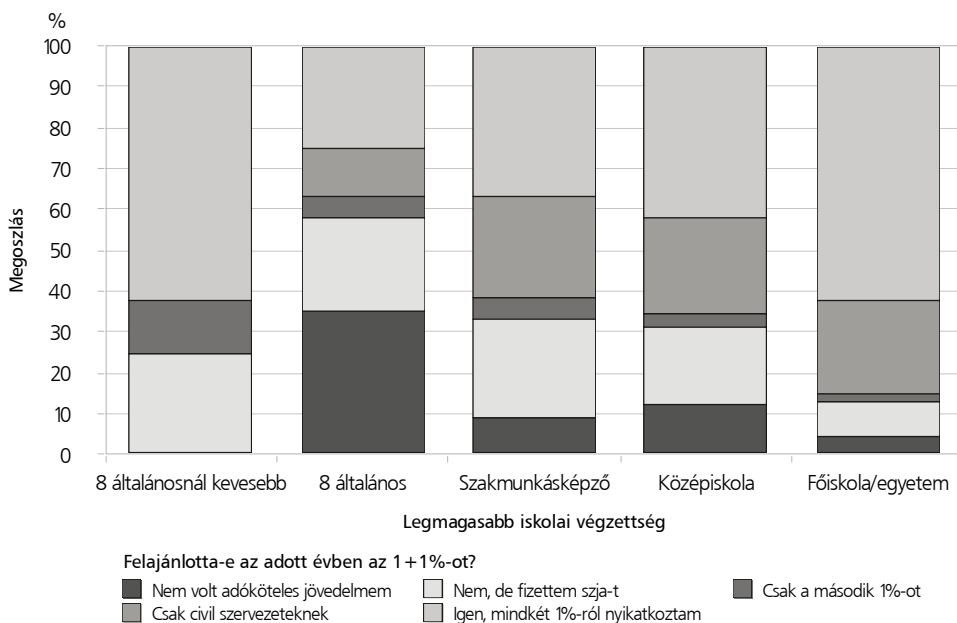
Forrás: Saját kutatás.

Ezen kívül a kérdőívekből kiderül, hogy az egyházi százalékot nem megjelölők, de az elsőt felajánlók között jellemző, hogy nem találtak kedvükre való célt. 143 válaszadó pedig egyszerűen azért nem jelölt meg semmit, mert nem volt információja arról, hogy kormányprogramra is lehetne adni, ha vallási szervezetet nem kíván támogatni. De olyan válasz is előfordult, hogy ezt a lehetőséget is inkább a civileknek adnák.

Ha azokat nézzük, akik egyáltalán nem ajánlottak fel ezen az úton pénzt, akkor feltűnően nagy azoknak az aránya, akik nem bíznak benne, hogy ez az összeg eljut a rászorulókhoz. Őket is megelőzi azonban azok száma, akik egyszerűen elfelejtik kitölteni a rendelkező nyilatkozatot. Ez is megerősíti annak szükségességét, hogy az információ időben eljusson a potenciális nyilatkozókhöz.

Milyen csoportokat érdemes megcélozniuk a szervezeteknek az információkkal azért, hogy még több támogatót szerezhessenek? Erre próbálhatunk meg következtetni a további ábrák alapján. A 6. ábra például megmutatja, hogy legnagyobb arányban a legfeljebb 8 általánost és szakmunkásképzőt végzettek azok, akik nem nyilatkoznak a felajánlható összegről. De mivel e réteg létszáma elmarad a középiskolát végzettek számától, érdemi emelkedést inkább a középfokú iskolát végzettek körében lehetne elérni. Ennek módja azonban nem elsősorban az adófizetők tájékoztatása lehet, hiszen ők általában a munkáltatójukkal készítetik el bevallásukat. Azaz itt a munkáltatókat, a munkáltatók által megbízott könyvelőket kellene ösztönözni arra, hogy ezek a lehetőségek ne vesszenek el a civilek és az egyházak számára.

6. ábra. Felajánlások az iskolai végzettség alapján

Forrás: Saját kutatás.

A 3. táblázat alapján látható, hogy a 8 általánosnál kevesebbet végzetek csak nagyon alacsony arányban válaszoltak a kérdőívre, ezért jelentősen torzulhatott csoportjukban a válaszok megoszlása. De a többi csoportban a válaszadók száma már jelentősebb, és látható, hogy a felsőfokú végzettségűek és a középfokú végzettséggel rendelkezők összesen hasonló arányban képviseltetik magukat. A magyar népesség 2011-es megoszlásához képest a középfokú végzettségűek mintabeli aránya hasonló, a felsőfokú végzettségűek a felmérés során felülreprezentáltak, míg a 8 általánost végzetek aránya jóval kisebb (3 százalék), mint az a való életben (25,5 százalék).

3. táblázat. A válaszadók iskolai végzettség szerinti megoszlása a különböző években (%)

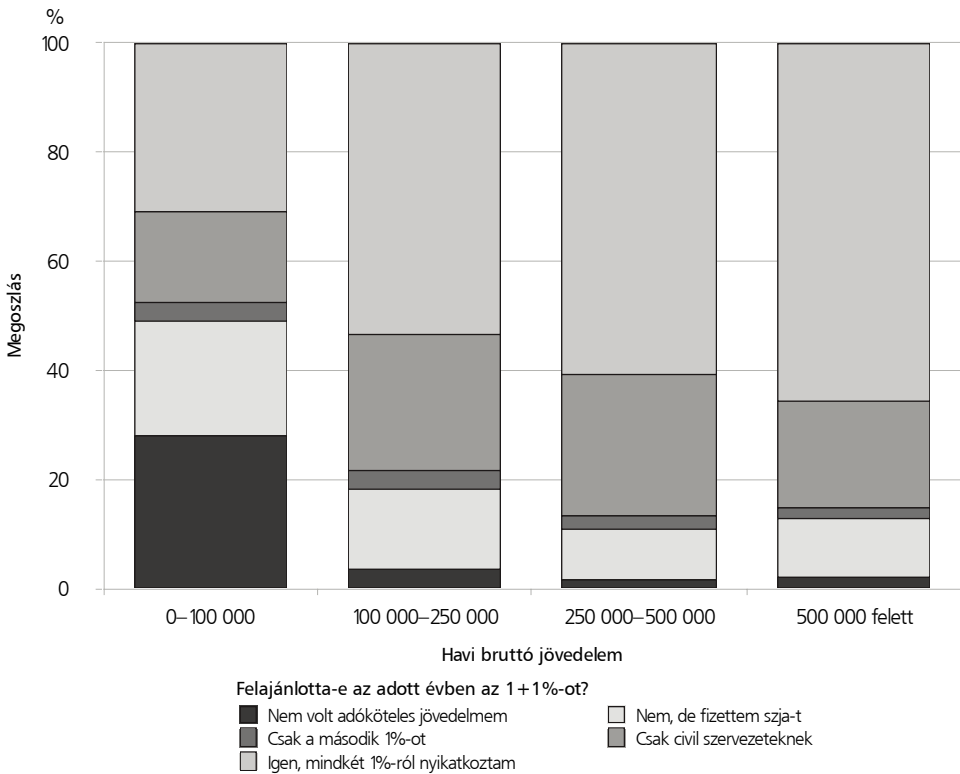
		Év			
		2009	2011	2012	Összesen
Legmagasabb iskolai végzettség	8 általánosnál kevesebb	0,0%	0,4%	0,5%	0,4%
	legfeljebb általános	1,0%	4,4%	3,2%	3,3%
	szakmunkásképző	5,7%	17,8%	18,4%	16,1%
	középiskola	26,1%	33,3%	33,2%	32,1%
	főiskola/egyetem	67,2%	44,1%	44,7%	48,1%
Összesen		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: Saját kutatás.

Az adóhivatal által megadott jövedelemkategóriák aránytalansága miatt (a 650 000 forintos éves jövedelem alattiak száma tízszer annyi, mint a többi jövedelemkategóriába esők száma, melynek oka lehet a bejelentett bér valótlansága, illetve a minimálbért keresők nagy aránya) a kérdőívben alacsonyabb havi bruttó jövedelmi kategóriákat állítottam fel. Ezek alapján elmondható, hogy a válaszadók nagyjából fele a 100–250 ezres csoportba esik. Az eggyel kisebb és nagyobb jövedelmi szegmensből nagyjából hasonló (500 körüli) számú válasz érkezett, és a legmagasabb jövedelmi kategóriából került ki a válaszadók 6 százaléka. A felajánlásra vonatkozó válaszokat nézve látható, hogy a jövedelem növekedésével a mindkét 1 százalékos felajánlók aránya növekszik. Összességében azonban a 250–500 ezer forintot keresők azok, akik legnagyobb arányban nyilatkoznak, de körükben jellemző leginkább, hogy a vallási célra adható részt kihagyják. A 100–250 ezer forintot keresők körében legmagasabb azok aránya, akik csak a vallási/kormányzati célra adható részről nyilatkoznak, és nem jelölnék meg civil kedvezményezettet.

Az adományozás célja szerint érdekesnek találtam a nemek közötti különbséget. Ha összességében nézzük, akkor nincs szignifikáns különbség az adományozás célja és a nem szerint. De részleteiben vizsgálva az adatokat, látható, hogy a környezet- és állatvédelem, valamint az egészségügy inkább a nők, míg a tudományos kutatás és oktatás inkább a férfiak közt volt népszerűbb. De a sorrendiség a két nem között nem változott, azaz az adományok elsősorban az egészségügyi ellátás és az oktatás területén tevékenkedő nonprofitokhoz jutnak el. Ennek oka valószínűleg az, hogy ezekkel a szervezetekkel tartanak fent rendszeresebb, akár napi kapcsolatot is az adófizetők, ezáltal ezek a legfontosabbak számukra.

7. ábra. A rendelkezési hajlandóság a különböző jövedelmi kategóriákban

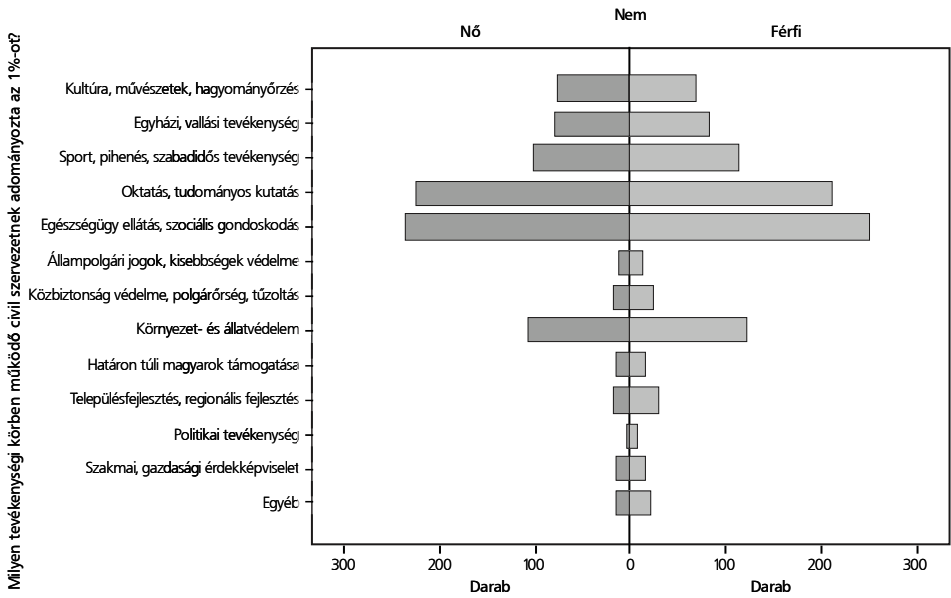

Forrás: Saját kutatás.

Természetesen az okok közt az is szerepelhet, hogy mivel ez a két terület a nagy állami elosztórendszer része, az egyének ezen a rendszeren keresztül is próbálják finanszírozni a saját igényeikhez az állam által garantált ingyenes ellátásoknál jobban illeszkedő szolgáltatásokat. Ilyen lehet például az iskolai és óvodai alapítványok támogatása, illetve az egyes betegségekkel, kórházakkal kapcsolatos szervezetek segítése. Ennek eredményeként jelennek meg ezekben az intézményekben új eszközök, korszerűbb épületek stb.

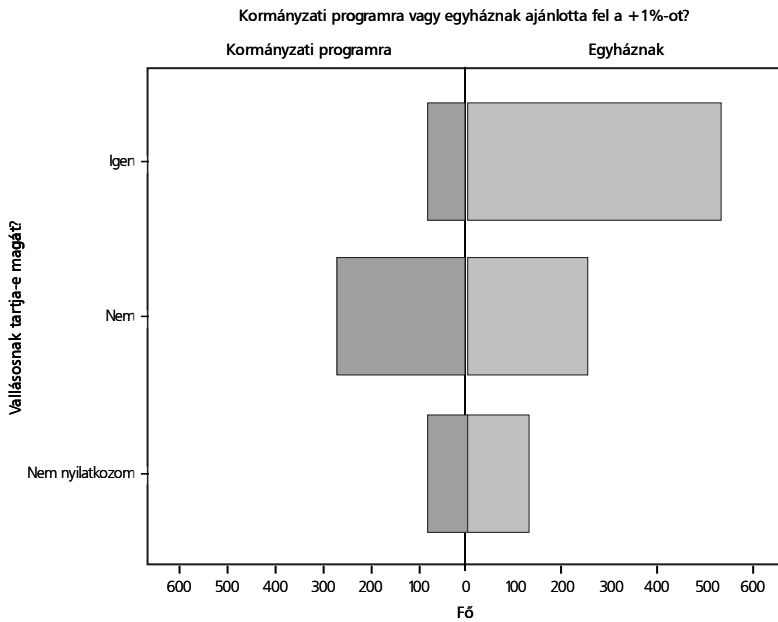
Az adományozást vizsgáló tanulmányukban Czike Klára és Kuti Éva (2006) arra jutottak, hogy az önkéntes adományok legnagyobb részben (38,2 százalék) egyházi, vallási tevékenységet támogattak. Az itt vizsgált 1 százalékok tekintetében ez a 2011-es évig nem volt kiemelkedő, de az adott évre elérte a 11 százalékot. Ez az arány jelentősen elmarad a korábbi felmérés eredményéhez képest, viszont az első 1 százalékok felajánlásának vizsgálatakor figyelembe kell azt is venni, hogy a második nyilatkozaton elsősorban az egyházak szerepelnek kedvezményezettként. Így jelentősen csökken azok száma, akik mindkét helyen vallási szervezetet jelölnek meg.

8. ábra. A felajánlások megoszlása nem és cél szerint

Forrás: Saját kutatás.

9. ábra. Az egyházi és kormányzati programok közti választás vallásosság szempontjából

Forrás: Saját kutatás.

A környezet- és állatvédelem támogatása mindössze 3 százalékos arányt képviselt 2004-ben, de az általunk megkérdezettek körében sokkal nagyobb arányt ért el: 11 százalék körüli az utóbbi két felmérés során.

4. táblázat. Egyéb adományozási hajlandóság az 1 százalékos adományozás tükrében

1 + 1%-on kívül szokott-e adományozni?					
Felajánlotta-e az adott évben az 1 + 1%-ot	Igen, de csak személyesen a rászorulóknak	Igen, civil szervezeteken keresztül	Nem, inkább önkéntes munkát végzek	Nem, inkább a természetbeni juttatásokat részesítem előnyben	Nem szoktam adakozni
	Megoszlás a sorösszeg százalékában				
Igen, mindkét 1%-ról nyilatkoztam	26,0	22,1	7,5	10,2	34,3
Csak civil szervezeteknek	18,3	19,7	6,1	10,6	45,2
Csak a 2. 1%-ot	24,7	15,6	9,1	11,7	39,0
Nem, de fizettem szája-t	19,0	10,2	5,5	11,3	53,8
Nem volt adóköteles jövedelmem	6,7	13,8	7,9	10,8	50,7

Forrás: Saját kutatás.

Czike és Kuti (2006) állításával összhangban, miszerint az 1 százalékos felajánlók lényegesen jobb adományozók és önkéntes segítők, a mi kutatásunk is azt mutatja, hogy azok, akik felajánlották személyi jövedelemadójuk legalább egyik 1 százalékát, inkább adományoznak ezen felajánláson kívül is. Ugyanakkor érdekes megfigyelni, hogy azok körében, akik csak az első 1 százalékos ajánlották fel, a civil szervezetek iránti bizalom erősebb, ugyanakkor ebben az adományozói csoportban a legnagyobb a hajlandóság arra, hogy az 1 százalékon kívül ne adakozzanak.

A kizárólag a második 1 százalékos felajánlók között pedig megfigyelhető, hogy mind az önkéntes munkában, mind pedig a természetbeni adományok terén jobban képviselik magukat, mint a pénzbeli adományok esetében.

Azok pedig, akiknek nincs adóköteles jövedelmük, rendszerint kevésbé hajlandók pénzt vagy munkát áldozni, máshol azonban nem maradnak el a többi csoporttól.

5. táblázat. Az önkéntes adományok megoszlása nemek szerint (%)

1 + 1%-on kívül szokott-e adományozni?	Nem	
	Nő	Férfi
Igen, de csak személyesen a rászorulóknak	22,1	22,6
Igen, civil szervezeteken keresztül	17,9	19,6
Nem, inkább önkéntes munkát végzek	7,2	7,0
Nem, inkább a természetbeni juttatásokat részesítem előnyben	9,9	11,0
Nem szoktam adakozni	42,9	39,8

Forrás: Saját kutatás.

Az eredmények az egyéb adományozás tekintetében viszont ellentmondanak Czike Klára és Kuti Éva korábbi tanulmányának a nemek adományozási szokásait illetően. Szerintük ugyanis a nők sokkal jobb adományozók a férfiaknál. Az itt bemutatott kérdőíves felmérés eredményei viszont azt mutatják, hogy a nők 42,9 százaléka nem szokott adományozni míg a férfiaknál ez az arány 39,8 százalék. Ugyanakkor az önkéntes munka tekintetében itt a nők vezetnek, bár nem meggyőző fölényrel, míg a 2004-es felmérés adatai alapján azt a következtetést vonták le, hogy az önkéntes munka terén a férfiak a nyerők.

Ugyanakkor az adófizetők megoszlása pénzadományozói és 1 százalékos felajánlásokkal kapcsolatos magatartásuk szerint megfelel a 2004-es kutatás eredményeinek (Czike–Kuti 2005), bár ott mindkét csoportnál (akik felajánlottak 1 százalékot, és akik nem) sokkal magasabb volt az egyéb pénzadományokat adók aránya (66,4, illetve 83,4 százalék). Az eltérés nagysága lehet fogalmi okokra visszavezethető, illetve szerepet játszhat benne a törvényi szabályozás változása és a gazdasági válság is (Kákai 2011).

6. táblázat. A pénzt adományozók megoszlása az 1 százalékos felajánlásban való részvétel szerint

	Adományozott pénzt	Nem adományozott pénzt
Nem ajánlott fel 1%-ot	29,68	70,32
Ajánlott fel 1%-ot	42,47	57,53

Forrás: Saját kutatás.

Értékelés, javaslatok

Összességében tehát érdemes lenne a civil szervezeteknek és az egyházaknak is átgondolni jelenlegi stratégiájukat. Azaz immáron több mint 15 év távlatából esedékes lenne nem a már meglévő támogatók ismételt meggyőzésére helyezni a hangsúlyt, ha céljuk az 1 százalékos bevételek növelése, hanem az itt megjelölt azon csoportok felé fordítani a figyelmüket, amelyek tagjai eddig még nem, vagy csak alkalmasszerűen adtak ilyen típusú támogatást.

Ugyanakkor a kormányzati stratégiát is jó lenne átgondolni. A 2011-ben felajánlott összeg 15,96 milliárd forint², amely a költségvetés bevételeihez képest elenyésző. A kérdés itt az, hogy a jelenlegi rendszer fenntartása a cél, vagy van-e valami terv a megváltoztatásra. Alternatív megoldás lehet, ha a kormány a személyijövedelemadó-bevétel egy előre meghatározott részét osztja fel a rendelkező nyilatkozatok illetve a felajánlások összegének arányában. Azonban ebben az esetben már nem azért kellene kampányolniuk a szervezeteknek, hogy legyenek nyilatkozatok, hanem azért, hogy őket jelöljék meg, válasszák ki az adott évben, mint kedvezményezett. Ez javíthatna mind a felhasználás hatékonyságán, mind pedig a kommunikáción. Másik előnye lehetne, hogy az állam számára kiszámíthatóbb a felajánlások összege, bár kétségtelenül nagyobb összegről lenne szó, ha maradna az 1 százalékos arány. Viszont nem maradna a rendszerben olyan pénz, amellyel korábban nem számolhattak, de mégis a költségvetéshez kerül, mert nem rendelkeznek róla az adófizetők. Ugyanakkor a jelenlegi rendszer fennmaradása mellett célszerűbb lehetne az újabb és újabb adományozók bevonása a rendszerbe, ami a jelenleg felajánlott összeg majdnem dupláját is elérhetné (2011-ben például 27,52 milliárd forint lehetett volna). Mindamellett azonban erősíteni kellene a visszajelzéseket is az adományok felhasználásáról, ami megalapozná a bizalmat a kétkedőknél és erősítené a már adakozókban.

Hogyan is lehetne ezt megtenni? Maguk a civil szervezetek is megpróbálhatnák elérni azon csoportokat, amelyek körében a hozzájárulási arány alacsonyabb. A kérdőív tanulsága szerint ez a csoport a fiatal felnőttek korosztálya és a középfokú végzettséggel rendelkezők köre. Számukra olyan stratégiát érdemes kidolgozni, amely továbbra is abba a már megkezdett irányba vezet, hogy rendelkező nyilatkozataik kitöltése ne okozzon nehézséget, és ne kelljen olyan formai követelményeknek megfelelniük, amelyek hiánya könnyen érvénytelenné teheti a nyilatkozatot.

Ugyanakkor lehetne az 1 százalékos nyomtatványokat csatolni azon nyilatkozatokhoz, amelyen a munkavállaló a munkáltatót kéri meg, hogy készítse el adóbevallását, így elérhető az, hogy egyszerre adja le ezeket a papírokat, és ne kelljen a felajánlások miatt még egyszer adatlapokat kitölteni, borítékolni és aláírni. Hasonló módon kellene eljárni az adóhatóság által megállapított személyi jövedelemadó esetében is. Mindenesetre elmondható, hogy a felajánlások folyamatos növekedése bizonyítékként szolgál arra, hogy a rendszer működképes, és az általa nyújtott pénzügyi támogatás nagy segítség a nonprofit szervezetek számára. Csak azért viszont, hogy 1 százalékra jogosult legyen valaki, nem érdemes nonprofit vállalkozásba fogni, azaz csak a működképes szervezetek (más bevételi forrással is rendelkezők) azok, amelyek valóban ki tudják használni ezt a lehetőséget.

Irodalom

Bekkers, René–Wiepking, Pamala (2011): Who gives? A literature review of predictors of charitable giving. *Voluntary Sector Review*, 2, 337–365. and 3, 217–245.

- Bullain, N (2004): Explaining Percentage Philanthropy: Legal Nature, Rationales, Impacts. *The International Journal of Not-for-Profit Law*, 7, (1)
- Czike Klára–Kuti Éva (2005): *Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek*. Budapest:Önkéntes Központ Alapítvány – Nonprofit Kutatócsoport.
- Czike Klára–Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció*. Nonprofit kutatások. Budapest:Non-profit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány.
- Gerencsér Balázs (2005): Ezt az 1-et akartuk?, *Civil Szemle*, II., (1), 102–110.
- Kákai László (2011): A civil szektor a gazdasági válság után... valami változik? *Civil Szemle*, VIII., (1–2), 5–20.
- Pelozo, John–Steel, Piers (2005): The Price Elasticities of Charitable Contributions: A Meta-Analysis. *Journal of Public Policy & Marketing*, 24., (2.), 260–272.
- Themudo, Nuno S. (2009): Gender and the Nonprofit Sector. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38., (4.), 663–683.

Internetes hivatkozások

A 15–74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként (1998–)

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf015.html

Az Szja 1+1% főbb adatai 1997-től 2011. rendelkező évig

http://nav.gov.hu/data/cms226615/2_melleklet_OGY_2011.pdf

<http://szjaegyszazalek.blog.hu/>

Kimutatás a 2011. évi lehetséges nyilatkozók és az érvényesen rendelkező magánszemélyek számáról a nyilatkozatok származási helye és a jövedelemsáv szerint – http://nav.gov.hu/data/cms226615/5_melleklet_OGY_2011.pdf

National Catholic Reporter (1999): http://www.natcath.com/NCR_Online/archives/012999/012999f.htm, January 29,

Jegyzetek

- 1 Célserű azonban itt megjegyezni, hogy a vizsgált időszak során a személyi jövedelemadó számításának módszere jelentősen megváltozott; 2011-től a korábbi progresszív adóztatást a lineáris váltotta fel, valamint az adóalap számításának módja is megváltozott.
- 2 A legutóbbi években 13 Mrd Ft körül alakult a felajánlott összeg, 2014-ben 12,51 Mrd Ft, 2015-ben pedig 13,46 Mrd Ft került így különböző civil szervezetekhez, illetve egyházi szereplőkhöz (www.adó1.hu) (*kiegészítés a szerkesztőtől*).

FÓKUSZBAN A VAJDASÁGI MAGYAR CIVIL SZFÉRA — ÖNSZERVEZŐDÉSEK SIKEREI ÉS NEHÉZSÉGEI

Ágyas Réka, Gruber Enikő, Kovács Sárkány Hajnalka,
Námesztovszki Zsolt, Szügyi Éva

Bevezető – A civil szféra társadalomban betöltött szerepe

■ A civil szervezet megjelenése minden esetben válasz egy adott társadalmi szükségletre, illetve problémára. A civil szervezethez a polgárok önkéntesen csatlakoznak, munkájában önként vesznek részt érdekeik és értékeik megjelenítése és védelme érdekében. A társadalom legkülönbözőbb igényeit hivatott megjeleníteni és kezelni, olyan mechanizmusokat működtet, amelyek által a kormányzat és a piac a közösség által ellenőrizhető és felelősségre vonható. Közvetít az állam és a polgárok között, valamint a polgárok és a gazdasági hatalom között. Működésük az államtól független. Előmozdítják a pluralizmust és a változatosságot. A civil szervezetben a döntéshozatal tükrözi a közös akaratot, melyet közös mérlegelés, kompromisszumkötés előz meg, mely során megszűrik az egyéni véleményeket. Ezáltal elképzelhető, hogy a végső döntés a csoport számára ideális, viszont nem egyezik meg teljes egészében egyetlen egyéni érdekekkel sem.

Az első nonprofit szervezetek létrejöttét olyan szükségletek kielégítése generálta, melyek sem a magánszektor, sem az állam számára nem jártak nyereséggel, ezáltal nem állt érdekükben foglalkozni vele. Ilyen szervezetek voltak a szegényházak, árvaházak, öngégyező, önképző szervezetek. A történelem folyamán a civil szervezetek nem csupán a szociális helyzet javítására irányultak, hasznosnak bizonyultak például a háborús mozgósítás terén is.

Legfontosabb jellemzőik: az önkéntesség, az önkormányzatiság, a függetlenség, az intézményesültség és a profitelosztás tilalma. A civil szervezetek nem függhetnek az államtól, mivel ez megkérdőjelezi a demokráciát, nem zárja viszont ki annak lehetőségét, hogy közfeladatokat lássanak el, vagy állami támogatásból tartsák fenn magukat. Jogi személyiséggel rendelkeznek, intézményesült szervezetek, szerkezetük és működésük feltételei dokumentumban vannak rögzítve. Munkájukat a közhasznúság és a közjó szolgálata jellemzi, hozzájárul a társadalom kiegyensúlyozott, egészséges működéséhez. Megvalósíthat nyereséget, de azt nem oszthatják szét az alapítók és a tagok.

A civil szervezetek esetében különösen fontos kérdés a fenntarthatóság, vagyis a működéshez szükséges források biztosításának módja. A civil szervezetek az önfinanszírozás megvalósítására törekuszenek, vagyis a lehető legnagyobb anyagi függetlenséget próbálják elérni. Ezen igyekezetük a civil szervezetek egy részét új, piaci alapú megoldások alkalmazására ösztönzi, vagyis direkt profitra irányuló tevékenység végzésére készíteti őket, ami által figyelmük a nyereség megvalósítására összpontosul.

A szerbiai civil társadalom megjelenési formái és jellemzői

A civil társadalomnak Szerbiában még ha nem is folytonos, de hosszú tradíciója van. Történelmileg a késői XIX., korai XX. századtól tudjuk nyomon követni a fejlődését. A korai civil társadalmat leginkább a szolidaritás tradicionális formái jellemezték, különösen a falusi közösségekben a családi és földműves szövetkezeteken keresztül, de erős hatást gyakorolt a szerb ortodox egyház is. Kezdetben vallásfelekezeti és foglalkozási alapon szerveződtek, majd egyre erősebben nemzeti alapon. Azonban 1945 után, a kommunizmus megjelenésével minden magánvállalkozást, alapítványt és alapot államosítottak és a nonprofit szervezetek működése korlátozva volt. Ezzel együtt viszont megnőtt a sport-, rekreatív, szakmai és hobbi szervezetek bejegyeztetése, valamint a polgári társulások és az úgynevezett társadalmi vállalatok száma. Azon polgári társulások, melyeknek nem volt semmilyen politikai alapja, sem politikai célja, hivatalos állami szervezatként is működhettek és ezek közül egyesek mind a mai napig léteznek, mint például a Szerb Orvos Szövetség, vagy az Ügyvédi kamara. Ebben az időszakban az jelentett problémát, ha a polgárok független ökológiai szervezetet, az emberi jogok biztosításával, a szabadság és a béke védelmével foglalkozó csoportosulást akartak létrehozni. Ekkor az állam azonnal közbelépett és megakadályozta a megvalósítást.

Az ötvenes–hatvanas évek Jugoszláviájában már szinte minden településen kiépültek a közösségi művelődés színterei – művelődési házak, szövetkezeti otthonok (VMCS 2012).

A civil társadalom a nyolcvanas évek második felétől, a többpártrendszer bevezetésével láthatóan fejlődésnek indult, megnőtt a civil szervezetek és kezdeményezések száma, amelyeknek egy része később politikai párttá alakult át. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság széthullásával és a politikai pluralizmus megjelenésével kezdődött el a korszerű civil társadalom kialakulása független értelmiségiek kezdeményezésére. Ezek a civil kezdeményezések az uralkodó hatalom megdöntését tűzték ki célul. A kilencvenes évek

elején jelentősen megnőtt a számuk, azonban e pozitív folyamatok ellenére ezt az időszakot drámai események jellemezték – fegyveres konfliktusok, a menekültek beáramlása, a lakosság elvándorlása és az életszínvonal rohamos esése. Ebben az időben azzal a céllal hoztak létre polgári csoportosulásokat és egyesületeket, hogy megakadályozzák a gyűlöletbeszédeket, megállítsák a háborút és az erőszakot, segítsék az áldozatokat és védjék az alapvető emberi jogokat. A civil társadalom akkori résztvevői két irányzathoz tartozhattak: a nacionlista – romboló, vagy a demokratikus – konstruktív irányzathoz. Végül a civil szervezeteknek jelentős szerep jutott 2000 októberében az autoritárius hatalom megdöntésében.

Szerbia európai uniós irányultsága többek közt azt eredményezte, hogy az utóbbi években a szerbiai kisebbségi létben a civil szervezetek jelentősége felértékelődött, mivel az alapításukhoz mindössze három személy elegendő (amelyek közül legalább egynek a Szerb Köztársaság területén lakóhellyel vagy székhellyel kell rendelkeznie). A bejegyzés folyamata néhány héten belül megtörténik és az ilyen alulról építkező kezdeményezések különböző rendezvények és programok megszervezését teszik lehetővé. Jelentőségük abban is megnyilvánul, hogy lehetőséget és jogi alapot nyújtanak a különböző tartományi, köztársasági, anyaországi és uniós forrásokra történő pályázásra.

A Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának adatai szerint 2012-ben Szerbiában 19 753 bejegyzett civil szervezet létezett. A civil szervezetek száma az utóbbi két évben évente mintegy 10 százalékkal, azaz 2000 újonnan bejegyzett civil szervezettel bővült. Ez arra enged következtetni, hogy a szerbiai civil szféra folyamatos bővülésével az érdekképviselés is erősödik. Ez alól az egészségügyi és szociális védelemmel foglalkozó civil szervezetek száma kivételt képez, az ő számuk az utóbbi években szinte nem változott. A szerbiai civil szervezetek számát, valamint az alkalmazotti létszámuk és a tevékenységi területük jellemzőit az 1. táblázat ismerteti.

1. táblázat. A szerbiai civil szervezetek száma, valamint az alkalmazotti létszámuk és a tevékenységi területük jellemzői

	2012	2013	2014
A civil szervezetek száma összesen (db)	19 753	21 899	24 454
Szolgáltatási tevékenységet végző civil szervezet (db)	19 487	21 667	24 218
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységet folytató civil szervezet (db)	79	48	50
Egészségügygel és szociális védelemmel foglalkozó civil szervezet (db)	187	184	186
Alkalmazottak száma (fő)	6 230	6 781	7 056

Forrás: Saját szerkesztés – Republički Zavod za Statistiku 2013b; Republički Zavod za Statistiku 2014; Republički Zavod za Statistiku 2015 alapján.

A legnépesebb tagsággal a szakszervezetek (szindikátok), a politikai pártok, a nem kormányzati szervek és a sportegyesületek rendelkeznek. Kevesen vesznek részt viszont valamely természetvédelmi egyesület munkájában, mint ahogyan az önkéntesség, az

önkéntes segítségnyújtás, illetve adományozás is ritka, nem szervezett és általában a krízishelyzetekben jellemző csupán a szerbiai polgárok többségére. A férfiak részvétele valamely civil szervezetben magasabb (53,4 százalék), mint a nők részvétele (40,9 százalék). A nők részvétele főként Kelet-Szerbiában (21 százalék) és Dél-Szerbiában (49 százalék) mondható alacsonynak (Milivojević 2006). Az urbánus területeken a lakosság szintén jellemzően nagyobb számban vesz részt valamely civil szervezet munkájában (49 százalék), mint rurális közegben (39 százalék).

A civil szervezetek jellegüket tekintve mintegy 80 százalékban önálló szervezetként működnek, illetve több mint 50 százalékuk regisztrált tagja valamely más szervezetnek. Tevékenységi területüket tekintve főként helyi jellegűek (40 százalék), a többi regionális, tartományi és országos jellegű közel azonos arányban.

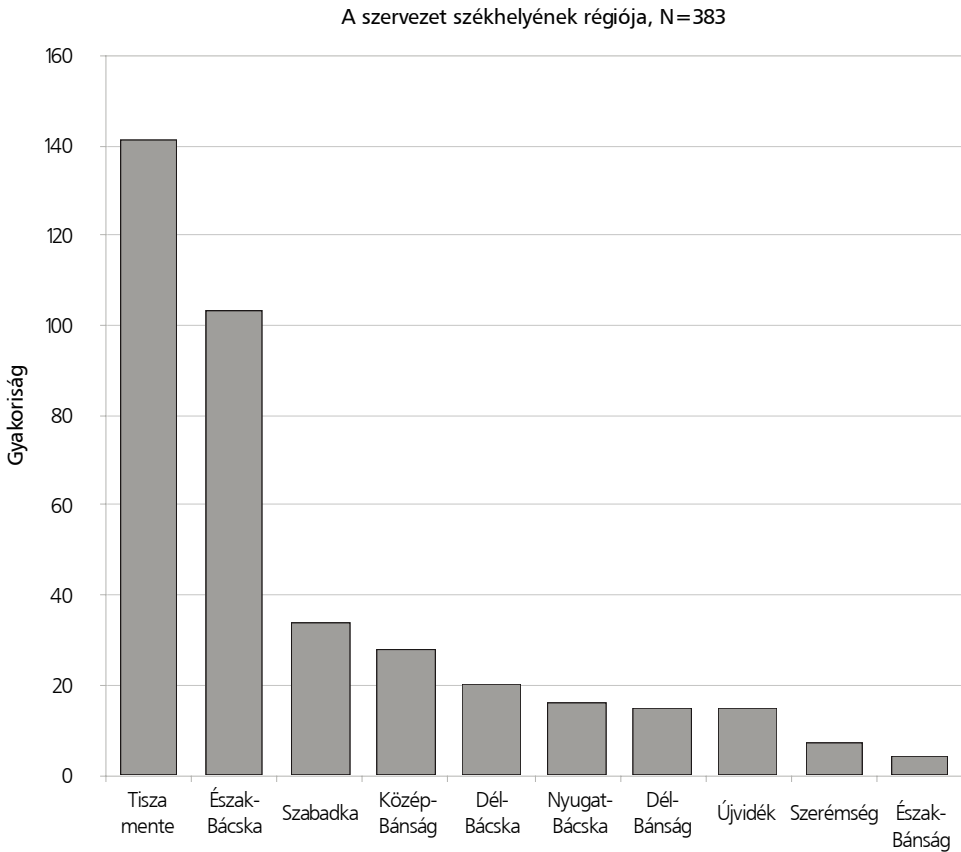
A legrégebbi, még ma is létező vajdasági magyar civil szervezet a Kúlai Népkör, amely 1868-ban alakult. Szorosan követte a kúliaikat a mai napig is az egyik legerősebb egyesület, a szabadkai Népkör, 1871-ből (VMCS 2012). A XX. század elejétől a második világháborúig a civil társulások leggyakoribb formái az alapítványok és az önkéntes szervezetek voltak.

A Vajdaságban több mint 500 magyar civil szervezet működik, ami a Szerbiában bejegyzett egyesületek 3 százalékát képezi. A civil szervezeteket elemezve megfigyelhető, hogy elsősorban oktatással, neveléssel-képzéssel, ismeretterjesztéssel, illetve jelentős mértékben kulturális és közművelődési tevékenységekkel foglalkoznak. Ezek mellett kiemelhető hányadú az ifjúsággal kapcsolatos tevékenység (VMCS 2012). 2003-ban elkészült a határon túli magyar közösségek kulturális és közművelődési intézményrendszerének adatbázisa, amelyből kitűnik, hogy Szerbia több száz egységből álló kulturális intézményrendszerrel rendelkezik (Fábrí 2005). A vajdasági magyar civil szervezetek fő tevékenységi köréről elmondható, hogy főként kultúrával foglalkoznak (26,2 százalék), ezt követik a hagyományápolással (9,7 százalék), illetve az oktatással (9,7 százalék) foglalkozó civil szervezetek. Nagyobb részben vannak még jelen a civil szférában a szabadidős tevékenységek területén működő (7,8 százalék), a valamely hobbival foglalkozó (7,8 százalék), valamint a szociális ellátás területén tevékenykedő (7,8 százalék) civil szervezetek (VMCS 2012). A jelentősebb szervezetek, melyek a legnagyobb tagsággal és legjobb mozgósítási képességgel bírnak, leginkább a tömb-magyar területeken működnek: a Tisza menti régióban, Észak-Bácskában és Közép-Bánát területén, illetve azokban a városokban, amelyek valamilyen módon összefogják a térség fiataljait. Ilyen Szabadka és Újvidék, ahol az egyetemisták tömörülnek, vagy Zenta, ahol szintén magas színvonalú kulturális élet zajlik. A legtöbb szervezet a saját városában tevékenykedik, ott szervez programot, és legfeljebb a város vonzáskörzetébe tartozó települések fiataljait tudja mozgósítani. A vajdasági civil szervezetek székhelyének területi megoszlását az 1. ábra mutatja be.

2010-ben a Magyar Nemzeti Tanács keretein belül megalakult a Civil Konzultatív Testület, mely a kezdetektől egy stratégiai terv kidolgozásán fáradozott, melynek segítségével megerősödhetne a civil szféra a Vajdaságban. A stratégiát megelőző kutatások helyzetjelentései ugyanis azt támasztották alá, hogy a vizsgált közeg túlságosan is megosztott, és szükség lenne egy egységes iránymutatásra. A 2012-ben elkészült stratégiát hat

évre tervezték, melyet kétévente újratárgyalnak, az útközben felmerülő esetleges problémák miatt. A stratégia nem fogalmaz meg konkrét cselekvési terveket, csak felvázol egy ágazati stratégiát, melynek eredményeit a tervezett periódus után megvizsgálva továbbgondolnak. „A stratégia célja, hogy kijelölje azt az irányt, amely mentén el kell indulni a magyar civil társadalom fejlesztésének érdekében.” (VMCS 2012)

1. ábra. A vajdasági magyar civil szervezetek székhelyének területi megoszlása

Forrás: VMCS 2012

Szintén a Magyar Nemzeti Tanács kezdeményezésére készült el a Vajdasági Magyar Civil Stratégia részeként a Vajdasági Magyar Civil Kataszter. Ebben az elektronikus rendszerbe önkéntesen és folyamatos jelleggel jelentkezhetnek a szervezetek, ami a későbbiek folyamán nemcsak megkönnyíti a munkájukat, hanem működésük szempontjából is előnyt jelenthet. A jelentkezés azon kívül, hogy önkéntes, teljesen ingyenes, viszont az ott szereplő szervezetek a tervek alapján a későbbiekben előnyt élvezhetnek egyes pályázatoknál. A Kataszter egy fontos adatbázis, melynek segítségével a Magyar Nemzeti Tanács naprakész információval rendelkezhet a civil szervezetekről.

Fotó/Gönczö Viktor

A vajdasági magyar civil szervezetek munkáját még egy összefogó intézmény, a 2007-ben alakult Vajdasági Magyar Civil Szövetség is segíti. E szervezet célkitűzéseiben szerepel, hogy lehetőségeihez mérten megpróbálja elősegíteni a térségben működő több száz szervezet sikeres együttműködését.

A civil szervezetek bevételének nagysága függ a székhelyüktől: a nagyvárosban működő civil szervezetek nagyobb bevétellel rendelkeznek. A civil szervezetek bevételük 9,7 százalékát tagsági díjból biztosítják, 74,2 százalékát pedig különböző pályázatok útján szerzik (főként önkormányzati pályázatok). A bevétel 8,6 százalékát saját szolgáltatás megfizetésével biztosítják.

A vajdasági magyar civil szervezetek 72,4 százaléka rendelkezik tervezett költségvetéssel. Többségük 100 000¹ dinár alatti költségvetésből gazdálkodik (29,4 százalék), illetve 100 000–500 000² dinár közötti költségvetéssel rendelkezik (24,5 százalék). A szervezetek mintegy 15 százaléka rendelkezik ettől nagyobb költségvetéssel. Ezek a keretösszegek illusztrálják a civil szféra pénzügyi lehetőségeit és céljainak megvalósításának lehetőségeit is.

A civil szervezetek jogi háttere Szerbiában

A Szerb Köztársaság Alkotmánya (Ustav Republike Srbije 2006) kimondja, hogy a nemzeti kisebbségek alapíthatnak közoktatási és művelődési egyesületeket, amelyek finanszírozása önkéntes alapon történik. Szerbiában a civil szervezetek alapítását és működését a Civil szervezetekről szóló törvény (Zakon o udruženjima 2009; 2011) (továbbiakban Törvény) szabályozza.

A Törvény értelmében a civil szervezet önkéntes, nem kormányzati, nonprofit szervezet, amely fizikai vagy jogi személyek önkéntes szerveződésén alapul, közös illetve általános célok és érdekek megvalósítása céljából, amely célok nincsenek az alkotmány, illetve valamely törvény által tiltva. A civil szervezet nyilvántartásba vételének napján jogi személyi státust szerez. Működése nyilvános, alapítása szólhat határozott vagy határozatlan időre. Tevékenységét a törvénnyel, statútumával, egyéb általános aktusokkal és azon szervezet szabályaival összhangban valósítja meg, amelyhez tartozik.

A civil szervezet alapítása az alapítói okirat és a statútum, azaz az alapszabály elfogadásával valósul meg, továbbá a megbízott képviselő megválasztásával az alapítói gyűlés alkalmával. A civil szervezet legmagasabb szerve a közgyűlés, amelyet a szervezet tagjai alkotnak.

A szabályozás kitér a civil szervezetek finanszírozására és támogatására. Eszerint a működéséhez szükséges eszközöket a következő forrásokból biztosíthatja: tagsági díj, önkéntes adomány, támogatás és ajándék (pénzbeli és természetbeli), pénzügyi szubvenciók, hagyaték, kamatok, bérbeadás, osztalék és egyéb törvényes módon, a Szerb Köztársaság költségvetéséből, Vajdaság Autonóm Tartomány költségvetéséből, a helyi önkormányzatok költségvetéséből.

A közérdekű programok – mint a szociális védelem, hátrányos helyzetűek védelme,

gyermekvédelem, idős személyek segítése, egészségvédelem, emberi és kisebbségi jogok védelme, oktatás, kultúra, információ, környezetvédelem, fogyasztóvédelem, korrupció elleni harc, humanitárius programok – finanszírozását vagy részfinanszírozását a Szerb Köztársaság költségvetéséből biztosítja. A kormány, illetve az illetékes minisztérium szerződést köt az adott program megvalósításáról a civil szervezettel, amelynek legalább évente egy alkalommal be kell számolnia a munkájukról és az eszközök felhasználásáról az eszközök folyósítóinak.

Emellett végezhet gazdasági tevékenységet is a civil szervezet, amit a Gazdasági Nyilvántartási Ügynökségnél (Agencija za privredne registre) kell bejegyeztetni.

A vajdasági magyar civil szféra kihívásai – összefoglaló egy empirikus kutatás tapasztalatairól³

A Nemzetstratégiai Kutatóintézet megbízásából a *Külhoni magyar ifjúságkutatás – 2014* projekt keretében készült egy átfogó összegzés a délvidéki ifjúsági civil szervezetekről (Ágyas 2014; Gruber 2014). A kutatás interjúkra támaszkodott, melyek különböző jellegű szervezetek vezetőivel készültek. A szélesebb látószögű megvilágítás érdekében külön figyelmet szenteltek annak, hogy a civil szervezetek közül képviseltetve legyen politikai, kulturális, oktatási, vallási és kimondottan civil társulás is, hiszen ezáltal pontosabb képet kaphatunk arról, hogy egy-egy szféra képviselője hogyan látja az éppen aktuális helyzetet. A projekt az ifjúsági szervezeteket helyezte a középpontba, de mivel a szervezetek besorolása e tekintetben sokszor nem egyértelmű, hiszen kevés olyanról tudunk, melynek tagságát kimondottan a 15–29 év közötti korosztály képezi (lásd nagycsaládosok egyesülete, cserkészek), így a kapott eredmények alapján általános következtetéseket is levonhatunk.

A kutatásba bevont civil szervezetek vezetői a valós társadalmi problémák helyi szintű kezelését tűzték ki célul. A jelenleg uralkodó zavaros társadalmi és gazdasági környezetben, a tömeges elvándorlás közhangulatában is igyekeznek sikeresen tevékenykedni.

A kutatásba bevont vajdasági magyar civil szervezetek a vezetői, képviselői vélemények alapján működésük során három területen találkoznak nehézséggel: akadozó finanszírozás, a szervezeti tagok és a célcsoport aktivitásának stagnálása, valamint az utánpótlás kérdése.

Mint ismeretes, a nonprofit szektor a működéséhez szükséges anyagi forrásokat elsődlegesen pályázat útján tudja előteremteni – ritkán fordul elő a tagdíj vagy egyéb szponzorálás. A szervezetek vezetőivel, képviselőivel készített interjúk során szinte kivétel nélkül komoly nehézségként jelent meg a folyamatos működéshez szükséges anyagi forrás előteremtése. Ebből kifolyólag a vezetők a többi segítővel együtt, akik szintén szívügyüknek tartják szervezetük fennmaradását, önkéntes alapon dolgoznak. A gyakorlatban azt láthatjuk, hogy a szervezetek működésük költségeit általában egy-egy projekthez kapcsolódóan tudják lefedni, viszont ebben az esetekben csak a finanszírozás részleges folytonosságáról beszélhetünk.

„A mi szervezetünknek nincs alkalmazottja. Nincs arra anyagi keretünk. Évente egy-két pályázatot, ha megírunk, abból körülbelül a programjainkat, ha le tudjuk fedni, hogy mindenki nullába jöjjön ki. A munkánk önkéntes.” (vallási szervezet)

A bizonytalan pénzügyi forrásokból következik az is, hogy főállású alkalmazott biztosítására szinte nincs lehetőségük, ami pedig szorosan összefügg a szervezet működésének stagnálásával, vagyis azzal, hogy egyre kevésbé tudnak piacépes programokat nyújtani célközönségüknek. A szervezetek vezetői ugyanakkor hangsúlyozzák az állandó munkatársak fontosságát, kimondottan a pályázatokkal kapcsolatos adminisztrációk és egyéb terhek miatt. Az elmondások szerint több időt tudnának fordítani a pályázatírás kreatívabb részére, az új forráshelyek felderítésére és a kapcsolatok építésére, ami által még sikeresebbek lehetnének.

„Igen, nagyon nagy szükségét érezzük annak egyrészt, hogy [...] mivel egyesületünk szerteágazó tevékenységet folytat, és a szervezői munka [...] nagyon sok időt elvesz, másrészt pedig a pályázatok, az anyagi javak megszerzése borzasztó sok időt kíván. Egyre bonyolultabb pályázatok jönnek, egyre nehezebb az elszámolás, és egyre nehezebb ezeknek az igényeknek eleget tenni, és bizony, hogy nagyon-nagyon jó lenne egy főállású alkalmazott.” (kulturális szervezet)

Az interjúalanyok folyamatosan növekvő pályázati konkurenciáról és az elérhető források csökkenéséről számolnak be. Ugyanakkor egyöntetűen kijelentették, hogy bár lehetne több a pályázatokon elnyert pénz, összességében mégis pozitívnak vélik az ilyen jellegű tevékenységüket, és 70:30 százalékra becsülik a megnyert pályázatok arányát a sikertelenekkel szemben. A vajdasági magyar civil szervezetek megcéloznak szerbiai pályázati forrásokat is: helyi önkormányzatoknál és a Vajdaság Autonóm Tartomány kormányának titkárságainál, mégis az anyaországi pályázati lehetőségeket emelik ki, mint a legjelentősebb támogatási formákat. Pályáznak például a Nemzeti Együttműködési Alapnál, a Nemzeti Kulturális Alapnál, a Nemzeti és Szociálpolitikai Intézetnél, az Emberi Erőforrások Minisztériumánál, vagy a Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiumánál. Nemzetközi programok ritkán valósulnak meg, a kiterjedtebb kapcsolati hálóval rendelkező szervezetek – jellemzően kárpát-medencei (magyar) szintű – számoltak be uniós forrás-szervezésre való törekvésekről. De egyre több szervezet próbál nyitni európai uniós források felé, ezzel egyre inkább kiépülnek, erősödnek a tényleges kapcsolati hálók.

„Remélem, megtalálom azt az utódot, akinek átadhatom a szervezetet, és ő tovább viszi azt, amit mi elkezdtünk. Az érdekérvényesítésben a vajdasági magyar közéletben már fontosabb lesz, mint amilyen most, és európai uniós projekteken fognak dolgozni.” (civil kötődésű szervezet)

Szükséges is a kapcsolati tőke kiaknázása, ugyanis a legtöbb vajdasági civil szervezet életében gond a szilárd anyagi háttér, ezért elengedhetetlen olyan kapcsolatok kiépítése, amelyek segíthetik őket abban, hogy sikeresen valósíthassanak meg határon átnyúló programokat. Önerő hiányában sok szervezet nem is gondolkodik nagyobb volumenű projekteken, pedig ötletek lennének. Sőt, sok esetben a szervezetek vezetői arról beszéltek, hogy regionális szinten, vagy akár szerbiai szinten is bővíteni kellene a kapcsolathálóikat, a nagyobb célok elérése érdekében.

„Biztos vagyok benne, hogy nagy lökést tudna az is adni, hogyha nem csak egy Szabadka szintű, hanem, tegyük fel, egy Szerbia szintű együttműködés lenne a szervezetek között. És így segítenének az államnak igazából” (hallgatói-oktatási kötődésű szervezet).

A hullámzó aktivitás két területen is sújtja a nonprofit szektort: a szűkebb szervezeti tagok, valamint a mozgósítandó célcsoport esetében. A képviselők, vezetők az úgynevezett *aktív tagok lendületének hiányát* abban látják, hogy nekik általában nem elsődleges tevékenységük a szervezetvezetés. A szervezetek vezetőségi tagjai és első számú vezetői ugyancsak önkéntesek, szabadidejükben látják el a vállalt feladataikat – rendszeresen nem tudnak időt szakítani rá – emiatt sokszor a stagnálás stádiumába kerül(het) a szervezet.

„Általában az egyesületek életében [...] van egy kezdeti lendület, egy fejlődés, egy meghatározott eredményesség, és utána a legtöbb egyesületnél krízishelyzetek vannak, meg bekövetkezik [...] egy visszaesés.” (civil kötődésű szervezet)

Jellemzően – kis és közepes méretű szervezetnél – legfeljebb 20 fős aktív tagságról számoltak be, de egyes rendezvények szervezése során ez a szám akár hatvanra is növekedhet. A szövetségeknél 300-400 vagy akár 500 személy is tevékenykedik a helyi szervezetek keretein belül. A gyakorlatban viszont, a civil szervezetek összetételét túlnyomó részt a passzív tagság képezi.

Az, hogy a civil szervezetek általában nem rendelkeznek állandó alkalmazottakkal, hosszú távon már nem csak a hatékony működést vonja kétségbe, hanem egyáltalán a mindennapi tevékenységet is ellehetetleníti.

„[...] néha oda jutunk, hogy megírjunk egy pályázatot vagy nem, mert ha éppen nekem a [saját] munkám a sürgős, vagy nem érek rá, akkor [egyszerűen] elmarad.” (vallási szervezet)

Kisebb gondként említették interjúalanyaink az infrastrukturális hiányosságokat – működéshez szükséges alapvető eszközök és irodák hiányát –, amelyek elmondásuk szerint nem akadályozzák működésüket.

Nem egyedi problémaként jelenik meg a nonprofit szektorban, hogy meglehetősen *nehéz mozgósítani a közösséget*. A megkérdezett vezetők szerint a Vajdaságban kollektív problémaként jelenik meg a fiatal és a többi generáció passzivitása, érdektelensége, amely az egyes programok keresettségében is megnyilvánul. A kötetlen szórakozási lehetőségek inkább vonzzák a fiatalokat, mint az egyéb hagyományápoló, kulturális rendezvények. Ez a demotiváltság több interjúalany szerint is a szocializációra vezethető vissza. Sajnos már a gyerekekre is rányomódni látszik a szülőket, családokat sújtó problémák sora: mint a munkanélküliség, pénztelenség, kiábrándultság, depresszió, sikertelenség, kisebbségi lét.

„Az az igazság, hogy nem csak a fiatalok, hanem a gyerekeken is lecsapódik a társadalom minden rákfenéje. Tehát ők azt magukban hozzák, hordozzák. Én tanítok gyerekeket, felsősöket, és ott pontosan látszódik egyébként, hogy milyen családból érkezik, milyen a háttere, mit tud, milyen... a gyerekeken és a fiatalokon is lecsapódik a szüleiknek az elkeseredése és kiúttalanság érzése. Ez ellen ők általában úgy küzdenek, úgy rea-

gálnak rá, hogy valójában elsősorban bulikba [járnak], nem veszik komolyan az életet, mert nem akarják ezt a keserű létállapotot – ez az én személyes olvasatom, amit esetleg a szüleiknél látnak.” (civil kötődésű szervezet)

A szülők sikertelensége és nehézkes boldogulása, az interjúalanyok szerint, önbizalomhiányt is eredményez a fiatalokban. *„Az itteni térségnek biztos, hogy ez egy nagy problémája, hogy már kiskorában azt hallja a gyerek, hogy nem érdemes dolgozni, mert hiába elvettem a búzát, és nem fizetik meg, nem érdemes tanulni, mert hiába a diploma, hogyha [nincs munkahely később]. A gyerek állandóan ezt hallja, hogy nem érdemes, nem érdemes, és ez ivódik bele kiskorától... ő is esetleg befejez valamit, utána elmegy külföldre, és majd valami lesz. Így nem lehet hozzáállni.” (egyházi kötődésű szervezet)*

A fiatalok közéleti passzivitásában többen is a nyitottság, a mobilitás és a nyelvtudás hiányát vélik felfedezni.

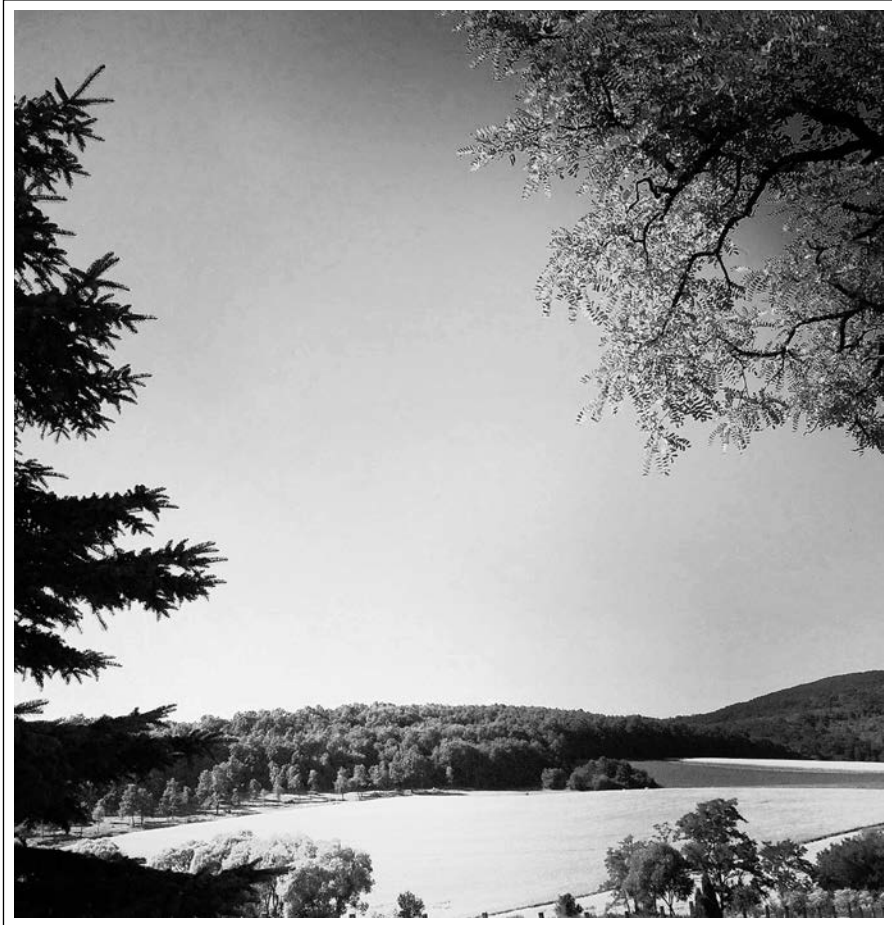
„Hát van egy ilyen félelem is talán bennük így megmutatni magukat, mármint olyan értelemben, hogy ők képesek arra, hogy elmenjenek egy Youth in Action képzésre, ahol angolul kell beszélni, holott nem is olyan szinten megy az angol beszéd, ahogy elképzelelik. Igazából úgy érzem, hogy az önbizalomhiány az, ami nagyon durva és nagyon sok mindenre kiható.” (hallgatói-oktatási kötődésű szervezet)

Annak ellenére, hogy sok esetben a vártnál kisebb tömeget tudnak mozgósítani, a vajdasági magyar civil szervezetek vezetői mégis úgy érzik, a programok, akciók tartalmi szempontból elérik a hatásukat. Azokat, akiknek közvetlen kötődése (szülők, család, barátok útján) van az adott szervezethez könnyebb megszólítani, de sokan úgy érzik, az újabb generációkat egyre nehezebb (lesz) bevonni. A tapasztalatok azt mutatják, hogy azok a fiatalokat, akiket sikerül mozgósítani, szívesen vesznek részt önkéntes munkákban, szervezési vagy akár szociális feladatok ellátásában. Az interjúk alapján arra következtethetünk, hogy ennek oka a társadalmi hasznosság, a személyes sikerélmény igénye.

Harmadik kulcsfontosságú nehézség a szervezetek életében az *utánpótlás kinevelése*. Az interjúk során többen is kihangsúlyozták, hogy a működés fenntarthatósága miatti aggodalom tartja még őket jelenlegi pozíciójukban, mert úgy látják, nehéz (lesz) megtalálni azokat az áldozatos fiatalokat, akik átvennék a stafétabotot.

„[...] minden személy, aki egy idő után elhagyja a szervezetet, helyébe nehéz találni utánpótlást [...] egyrészt valószínűleg azért, mert kevesebb is a fiatal, másrészt pedig, gondolom, vannak egzisztenciális gondok, és akkor persze normális, hogy az önkéntes tevékenység, meg aktivizmus szenved ez miatt. Legnagyobb kihívásnak a szervezet utánpótlásának a biztosítását tekintem. Én gondolom, hogy addig, míg ezeket a rendezvényeket meg tudjuk valósítani, addig itt lesz aktív tagság. Csak hogy ha egy idő után nem tudunk aktív tagokat behozni, akkor meglehet, hogy fokozatosan fognak megszűnni a rendezvények, és akkor lehet egy idő után maga a szervezet [is megszűnik].” (civil kötődésű szervezet)

„Ha optimista szeretnék lenni, akkor [...] egyrészt szeretném átadni a fiatalabbaknak úgy, hogy továbbra is legalább azt a tevékenységi kört megtartsák, amit eddig, ha nem is tudnak bővíteni. Az már nekem egy megnyugvás és egy siker lenne.” (vallási szervezet)

Fotó/Gönczö Viktor

Határozott belső elhatározás szükséges, hogy valaki a szabadidejét nem kímélve, önkéntes alapon vállalja egy nonprofit szervezet vezetői pozícióját, tudván, hogy elenyésző társadalmi és anyagi megbecsülés jár érte. A jelenlegi vezetők inkább hivatásként, életformaként tekintenek erre a posztra.

„A civil [ifjúsági munkát] tettem előtérbe, én azért vagyok tíz éve ennek a diákszervezetnek a tagja, [mert] az ifjúsági szférába belenevelkedtem, ebbe nőttem fel, mondanám, hogy saját gyerekeknek tekintem.” (hallgatói-oktatási kötődésű szervezet)

Mezőgazdaság és a civil szféra a Vajdaságban

Szerbia, és ezen belül a Vajdaság, jelentős mezőgazdasági térség. A Szerb Köztársaság területén 2012-ben a 2 487 886 háztartás közül 628 552 háztartás családi mezőgazdasági gazdaságként tevékenykedett a 631 552 regisztrált agrár gazdaság közül. Összesen mintegy hárommillió hektár földterületen gazdálkodtak. Az átlagos földterület 5,4 hektár. Az agrár gazdaságokat működtetők átlagos életkora 59 év.

A Vajdaság területén 2012-ben a 696 157 család közül 146 269 család mint bejegyzett agrár gazdaság tevékenykedett, azaz legalább egy fő a családból mezőgazdasági tevékenységet folytatott (Republički Zavod za Statistiku 2013a).

Ez azt jelenti, hogy a vajdasági családok 21 százaléka érintett a mezőgazdasági termelésben. Mivel az ország területén nem létezik a mezőgazdasági kamara vagy a termék-tanácsok rendszere, azt gondolhatnánk, hogy a politikai érdekérvényesítés érdekében erős civil összefogás alakult ki.

A vidéki térségek fejlődése és a fejlesztések eredményessége nagymértékben függ attól, hogy milyen a helyi társadalom együttműködési készsége; milyen a társadalmi kohézió, az egyének és a közösségek közötti összetartó erő; mennyire aktív a helyi népesség; léteznek-e működő közösségek; az egyén, a közösség akar-e tenni a település, a kistérség társadalmi-gazdasági fejlődéséért, vagy hogy van-e egyáltalán igény a fejlettebb életminőség iránt (Kis–Kocsis-Nagy 2010).

Amennyiben azonban a mezőgazdaságban tevékenykedő civil szférát kívánjuk vizsgálni, megállapíthatjuk, ahogyan azt Vasa László (2013) is megállapította, hogy jelentős az információhiány a vidéken működő mezőgazdasági, illetve vidékfejlesztési (terület- vagy térségfejlesztési) civil szervezetekről.

A Vajdaságban az érdekképviseletet is ellátó legfontosabb mezőgazdasági civil összefogás a Vajdasági Agrárregyesületek Szövetsége zentai székhellyel, valamint Magyarkanisza község Agrár Uniója.

„A Vajdasági Agrárregyesületek Szövetsége 2006-ban alakult meg azzal a céllal, hogy összefogja és egységesen képviselje a Vajdaság területén létrejött magyar agrárregyesületeket, és azok érdekeit a különböző fórumokon.

A Szövetség a Vajdaságban hét községet átfogó úgynevezett falugazdász hálózatot épített ki a 2008. évtől kezdve. A kapcsolattartó, információátadó és érdekvédelmi szerepkörön belül a falugazdász hálózat községi irodáiban a falugazdászok felvállalták a gaz-

daságok bejegyzési jogszabályokkal kapcsolatos ügyintézését, tájékoztatását, tanácsadását, az agráriumot érintő pályázati, eszközbeszerzési, terményértékesítési lehetőségek figyelését és az azokról való időbeni tájékoztatást és tanácsadást, a szövetséghez tartozó községi agráregyesületek szervezési és egyéb ügyeinek intézését stb. Kezdetben 10 településen nyílt falugazdász iroda, ahol a magyar termelőknek (sok településen nem beszélnek az állam nyelvét), információt és segítséget nyújtottak a helyi falugazdászok.

A Szövetségnek 46 tagszervezete van az egész Vajdaság területén, közel 5000 magyar termelő tartozik ezekhez a gazdaszervezetekhez és így a Szövetséghez. A szervezet központi irodája koordinálja a tagszervezetek munkáját. Négy irodát tudott a szervezet újraindítani Palicson, Zentán, Magyarkanizsán és Topolyán egy rövidebb időtartamra. A terepen levő helyi irodák önállóan működnek a helyi viszonyoktól és adottságoktól függően, azzal az alapvető céllal, hogy segítsenek a községi egyesületek működésében is." (<http://www.vgazda.com/>)

„Magyarkanizsa község Agrár Unióját 2009 őszén alakította 11 mezőgazdasági civil szervezet. Megalakulásának célja, hogy egységesen képviselje Magyarkanizsa mezőgazdaságának érdekeit." (<http://www.agrarunio.rs/>)

Sajnos az érdekképviseletet ellátni kívánó szervezetek egyelőre nem tudnak erélyes érdekérvényesítéssel élni a szakpolitika irányába. A minőségi kormányzati kapcsolat hiányát jól tükrözi az a tény, hogy a Mezőgazdasági és Környezetvédelmi Minisztérium honlapján nem található egyetlen arra vonatkozó utalás sem, hogy léteznek mezőgazdasággal foglalkozó civil szervezetek, és azokkal létrejött állandó szakmai kapcsolat vagy párbeszéd.

Az információs társadalom és a civil szféra a Vajdaságban

A célirányos informatikai fejlesztések Szerbiában és a Vajdaságban a milosevicsi rendszer végnapjaira nyúlnak vissza, amikor 1999-ben megalakult Topolyán az első Teleház és a Jugoszláv Teleház Szövetség. A szervezet elnöke, a kezdeményezés mozgatója Verbászi András lett. A Teleház Szövetség és maga a teleház mozgalom az 1994-ben megalakult és azóta is sikeresen működő magyarországi példa mintájára jött létre.

Az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Ügynöksége (USAID), a DemNet és a Magyar Teleház Szövetség javaslatára, 2000-ben 692 ezer dolláros támogatást biztosított Szerbiában a teleházak létesítésére. Ez volt az első olyan program, amely egy sikeres magyarországi példa külföldi elterjesztését célozta meg. A program keretében 66 Teleház és 32 Telekunyó jött létre. A támogatás nagyobb részéből 66 teleház informatikai és telekommunikációs, valamint irodatechnikai felszerelését sikerült megvásárolni, de az új teleházak 9 hónapos működési költségét is fedezni tudták belőle. A megmaradt közel 250 ezer dollár elsősorban a leendő teleházvezetők képzésére, a monitoring és mentor-szolgálat működtetésére, a Szerbiai Teleház Szövetség megerősítésére, valamint a projekt lebonyolításának fedezetére szolgált (Fazekas 2014).

A 9 hónapos támogatási ciklus lejárta után a Teleházak egy része anyagi problémákkal szembesült, de megpróbálták kihasználni a korlátozott pályázati forrásokat, mindemellett az ECDL (European Computer Driving Licence – Európai Számítógép-használói Jogosítvány) és EBCL (European Business Competence License – Egységes Európai Gazdasági Oklevél) képzések szervezéséből sikerült még bevételhez jutniuk, amellett, hogy megfizették a számítógép- és internethasználatot. A hálózat a későbbiekben a közösségi programok és az adott településen élők életminőségének javítását tűzte ki célul. Szerbiában ezek a fejlesztések a demokratikus változásokkal párhuzamosan mentek végbe.

A következő jelentős fejlesztés a magyarországi Informatika és Hírközlési Minisztérium által meghirdetett *Szülőföldön az információs társadalomban, eMagyar-pontok* című pályázata volt, amelyben szerbiai részről partnerként jelent meg a Magyar Nemzeti Tanács. Ebben a projektben, a 2006-os év közepéig, 33 eMagyar pont létesült, amely elsősorban a kisebb települések és a szórányban élő vajdasági magyarság internet-hozzáférést hivatott biztosítani. Emellett a tájékoztatás és a magyar–magyar gazdasági együttműködés is hangsúlyosan szerepelt a programban.

A következő időszakban, az internet és a hálózati lehetőségek jelentős térhódításának következtében, ezen intézmények jelentősége csökkent, ezzel egy időben pedig a magyarországi minisztériumok átszervezésének és a politikai helyzet megváltozásának következtében az anyaország támogatáspolitikája is. Célirányos informatikai támogatások már nincsenek, a Bethlen Gábor Alap azonban a *Magyar Kultúráért és Oktatásért* elnevezésű központi és regionális pályázatán számos olyan pályázatot bírált el pozitívan, mellyel informatikai képzéseket vagy eszközfejlesztést támogatott. Az ilyen jellegű tevékenység támogatásában a Vajdasági Autonóm Tartomány különböző titkárságai is részt vesznek. A legutóbbi célirányos pályázatot a Tartományi Gazdasági, Foglalkoztatási és Nemi Egyenjogúsági Titkárság hirdette meg 2015-ben a különböző oktatási formák információs társadalmon belüli népszerűsítésére.

A Vajdaságban az e-Régió az egyetlen olyan szervezet, mely kizárólag informatikai jellegű tevékenységgel foglalkozik.

Az e-Régió (szerbül: e-Регија, angolul: e-Region) civil szervezet 2009. december 12-én alakult meg Szabadkán, határozatlan időre, elnöke pedig Námesztovszki Zsolt lett. A szervezet célja az informatikai írástudás, valamint a specifikus IKT kompetenciák fejlesztése. Tevékenysége kiterjed az egész Kárpát-medencére.

A szervezet társszervezőként jelentős szerepet játszott az ECDL tanfolyamok szervezésében (2009 és 2011 között). A képzés az Európai Unió által támogatott, egységes európai számítógép-használói bizonyítvány megszerzésére irányul, amely nem elsősorban az informatikai, hanem a felhasználói ismereteket, az informatikai írástudás meglétét hivatott igazolni (<http://njszt.hu/ecdl/rolunk>). Az ECDL képzés 2009 és 2011 között örvendett nagy népszerűségnek. A civil szervezet szervezésében 21 helyszínen 268 személy fejezte be az ECDL Start modult, ebből 33-an az ECDL Core elismervényt is megszerezték.

Az e-Régió az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karával közösen szervezi meg az akkreditált pedagógus-továbbképzést és különböző szakmai előadásokat, amelyben tevékenyen részt vesz a szervezet tagsága is. Ezek:

- Web 2.0-ás eszközök lehetőségei az oktatásban, mint a Google Drive dokumentumok, MOODLE, Prezi prezentációk, WordPress honlapok. A 12 órás képzést a 2014/2015-ös iskolaévben akkreditálták először, melynek sikerességét jól mutatja, hogy az eddigi három alkalom során 113 magyar anyanyelvű pedagógus végezte el.
- Gyakorló pedagógusok képzése az interaktív tábla használatára. E képzés a 2009/2010-es iskolaévtől akkreditált pedagógus-továbbképzés formájában kerül megszervezésre. A továbbképzés kétnapos és 12 órából áll. Eddig 12 alkalommal szervezték meg, amit 247 pedagógus végzett el sikeresen, 95-en szerb nyelven.

Az *IKT az oktatásban* konferenciát az e-Régió tagsága szervezi és az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán kerül megszervezésre. A rendezvény egyedülálló és hiánypótló, mivel egyesíti a tudományos kutatással, fejlesztésekkel foglalkozó szakembereket a közoktatásban tevékenykedőkkel, ami egy nagyon interaktív, tartalmas kommunikációt eredményez. A konferencia hivatalos nyelve a magyar, a szerb és az angol, ezért az egész régióból látogatják a különböző szakemberek. A rendezvényt eddig két alkalommal szervezték meg, és az itt elhangzott előadásokból készült kötetben 2014-ben 36 szerző 24 tanulmánya, 2015-ben pedig 81 szerző 56 munkája jelenhetett meg.

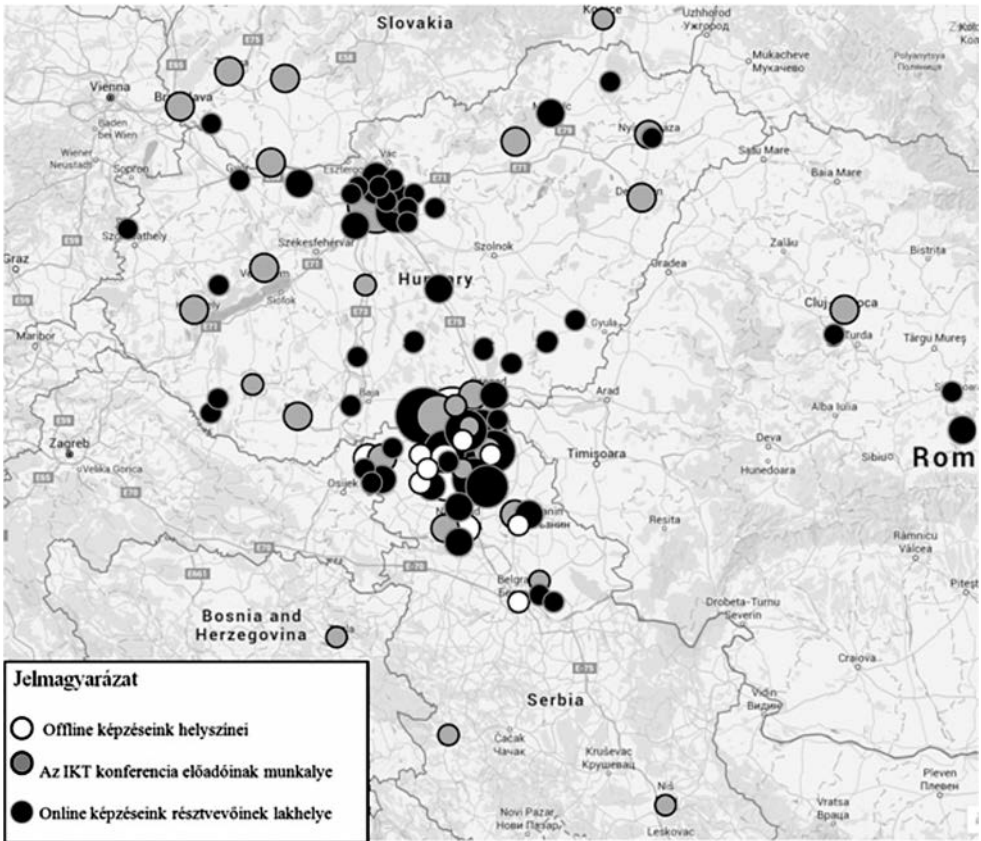
A tevékenységük még hatékonyabb kiterjesztéséhez az online oktatási formát választották, konkrétan a MOOC szervezésű kurzusokat. A *Massive open online course* (MOOC) (magyarul: tömeges nyílt online kurzusok) az online tanítás és tanulás legújabb vívmányai (Liyanagunawardena et al. 2013). Ezek az egyetemi kurzusok nyilvánosak és elérhetőek az egész világ számára. Nincsenek előfeltételeik, és általában térítésmentesek (Fini 2009; Adams et al. 2013; Stewart 2013; Allen–Seaman 2014). Ezek a rendszerek a rugalmas tanulást bárhol és bármikor, valamint a rendszerbe történő változatos feladatok integrálását teszik lehetővé. Minden egyes kurzus felépítése különböző. A tananyag a szükségletek és az oktatók döntésének függvényében alakul (Soffer–Cohen 2014). A 2015-ös év során a szervezet tagsága 2 projekt keretén belül 3 MOOC-ot dolgozott ki és valósított meg (Tudatos és biztonságos internethasználat 1., A PHP-programozás alapjai és Tudatos és biztonságos internethasználat 2.). A három kurzusra összesen 362 tanuló jelentkezett, és amellett, hogy jelentős mennyiségű magyar nyelvű oktatóanyagot sikerült elkészíteni, megvizsgálták az online tanulás jellegzetességeit, mely során számos, sikerességet meghatározó faktort sikerült feltárni.

A civil szervezet tagsága elsősorban pedagógusokból áll, akik nagy része informatikai jellegű tárgyakat oktat a köz- vagy felsőoktatásban, illetve olyan pedagógus, aki otthonosan mozog ezeken a területeken. Ahogy a célokból és a feladatokból is látszik, a tevékenységét az oktatás és a tudomány kettőssége, valamint a lentről szerveződő műhelyjelleg határozza meg. Ebben az esetben, az erdélyi tapasztalat és a szerző felosztása megegyezik a vajdasági példával: *„Attól függően, hogy milyen társadalmi körülmények között jön létre a tudás, beszélhetünk magyar tudományról, erdélyi magyar tudományról és erdélyi magyar civil tudományról. Civil abban az értelemben, hogy nem az állam által*

(fentről) kialakított intézményi keretekben, hanem közösségi szándékot követve, közösségi alapon (lentről) szerveződő műhelyekben jön létre ismeret és tudás.” (Bodó 2014:7)

A szervezet tevékenységének nagy részét magyar nyelven valósítja meg, ezért a működéséhez és a programok megvalósításához szükséges anyagi források jelentős része az anyaországból érkezik. Az e-Régió különböző programjainak helyszínét a 2. ábra mutatja be. A körök nagysága arányos a résztvevők számával.

2. ábra. Az e-Régió különböző programjainak helyszíne

Forrás: Google Maps, MAPCITE Excel Add-Inn.

Összefoglalás/Megállapítások

A tanulmány elsődleges célja a vajdasági magyar civil szféra ismertetése, az elméleti alapok, a jogi háttér és az általános áttekintésen túl, konkrét példákon, vagyis a mezőgazdasággal és az információs társadalommal kialakított kapcsolatokon keresztül.

Következtetésként megállapíthatjuk, hogy a vizsgált egyesületek a legtöbb esetben kislétszámú tagsággal rendelkeznek, tehát e közeget főként kis és közepes méretű szer-

vezetek alkotják. A tagságra a középkorúak felülreprezentáltsága jellemző, és állandó problémaként találkozhatunk az utánpótlás hiányával. A tevékenységi kör legtöbb esetben összefügg a szervezet vezetőjének képességeivel és hozzáállásával, ami a főállású alkalmazott hiányával magyarázható. Működésük zökkenőmentessége szinte kizárólag az önkéntes tagság önfeláldozó munkájának köszönhető. A vajdasági magyar civil szektor legjellemzőbb problémája a folytonosság, a környezeti változásokhoz való alkalmazkodás és a fenntarthatóság hiánya. A finanszírozási nehézségek, a szervezeti tagok és a célcsoport passzivitása ellenére fő célkitűzésük egy aktív ön- és közösségszervező bázis kiépítése.

„Nekünk az lenne a lényeg, a szervezetnek, hogy felépüljön, hogy ezek a fiatalok, akik benn vannak a szervezetben, az aktív tagok, a vezetéssel, mentorálással, önmagukat fejlesszék egy olyan szintre, hogy közösségszervezők tudjanak lenni. Évek óta ismerjük ezt a problémát, és próbáljuk megoldani. Olyan közösségszervezőkre van szükség, akik mikor akármit is befejeznek, és hazamennek a saját környezetükbe, ott ezt a tudást és képességeket tovább tudják adni és mozgatni. Úgy gondolom, hogy a fiatalokat közvetlenül csak a diákszervezet nem fogja tudni katalizálni.” (hallgatói-oktatási kötődésű szervezet)

A vajdasági magyar lakosság nagy része mezőgazdasággal foglalkozik, civil összefogás azonban a politikai érdekérvényesítés biztosítására még nem alakult ki. Bár a Vajdasági Agráregyesületek Szövetsége és Magyarkanizsa Község Agrár Uniója ilyen szempontból hiánypótló tevékenységet végez, működésüket az információ és a kormányzati kapcsolatok hiánya hátráltatja.

Az informatikai fejlesztések szélesebb körű elterjedésére az országban zajló demokratikus változásokkal párhuzamosan nyílt lehetőség. E tevékenység az Amerikai Egyesült Államok pénzügyi és Magyarország által nyújtott tapasztalati segítséggel valósulhatott meg. A tanulmány egy konkrét informatikai jellegű civil szervezet munkájába is bepillantást nyújt, amely a fent említett alapokra épül, tevékenységével ugyanakkor túlmutat a helyi célokon. Online kurzusainak köszönhetően, melyek helytől és időtől függetlenül követhetőek, nemzetközileg is fontos szerepet tölt be.

Ezek lennének a legfontosabb szempontok és megállapítások, melyek segítségével átfogó képet adhatunk a vajdasági magyar civil szféráról, és annak működéséről. Természetesen a kép csak akkor teljes, ha a vizsgálat több aspektusból is körüljárja a szemléltetni kívánt témát, így erre törekedve állítottuk szembe egymással a nehézségeket az elért eredményekkel, és próbáltuk a hangsúlyt a szervezetek problémái helyett inkább a jövőképre helyezni. Mert bár minden egyesület helyzete küzdelmes, vezetőit mégis a pozitív szemléletmód jellemzi, ami a fennmaradás tekintetében elegendhetetlen.

Irodalom

Allen, Elaine–Seaman, Jeff (2014): *Grade change: Tracking online education in the United States*. Babson Survey Research Group and Quahog Research Group, LLC.

Ágyas Réka (2014): *Délvidéki fiatalok kihívásai ifjúsági kötődésű szervezetek képviselőjének szemszögéből*. Kézirat

Bodó Barna (2014): Erdélyi magyar civil tudomány. *Civil Szemle*, XI., (3), 7–26.

- Fábri István (2005): A kisebbségi magyar közösségek kulturális intézményrendszere. *Magyar Tudomány*, 2. 200–215.
- Fazekas Róbert (2014): *A bácskossuthfalvi teleház a szerbiai Teleházmozgalomban. Teleházak a Kárpát-medencében*. Szeged: Alapítvány a Közösségi Hálózatokért.
- Fini, Antonio (2009): The technological dimension of a massive open online course: The case of the CCK08 course tools. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 10, (5), 74–96.
- Gruber Enikő (2014): *Célkeresztben a délvidéki ifjúsági szervezetek*. Kézirat
- Liyanagunawardena, Tharindu–Adams, Andrew–Williams, Shirley (2013): MOOCs: A systematic study of the published literature 2008–2012. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 14., (3), 202–227.
- Kis Krisztián–Kocsis-Nagy Zsolt (2010): Civil aktivitás és társadalmi részvétel – A Hódmezővásárhelyi kistérség non-profit szektorának vizsgálata megyei, regionális és országos kitekintéssel. *Területi Statisztika*, (5), 530–550.
- Milivojević, Zdenka (2006): *Civilno društvo Srbije, Potisnuto tokom 1990-ih – U potrazi za legitimitetom, prepoznatljivom ulogom I priznatim uticajem tokom 2000-ih*, Beograd.
- Republički Zavod za Statistiku (2013a): *Popis poljoprivrede, 2012*. Beograd: Poljoprivreda u Republici Srbiji.
- Republički Zavod za Statistiku (2013b): *Statistički godišnjak Srbije, 2013*. Beograd.
- Republički Zavod za Statistiku (2014): *Statistički godišnjak Srbije, 2014*. Beograd.
- Republički Zavod za Statistiku (2015): *Statistički godišnjak Srbije, 2015*. Beograd.
- Soffer, Tal–Cohen, Anat (2014): Implementation of Tel Aviv University MOOCs in Academic Curriculum: A Pilot Study. *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, 16., 80–97.
- Stewart, Bonnie (2013): Massiveness + openness = New literacies of participation? *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 9., (2.), 228–238.
- Ustav Republike Srbije (2006): Službeni Glasnik RS, br. 98/2006.
- Vasa László (2013): Civil szervezetek rendszere, szerepe a magyar agráriumban. *Civil Szemle*, X., (2.), 25–37.
- VMCS–Magyar Nemzeti Tanács (2012): *Vajdasági Magyar Civil Stratégia 2012–2018*. Szabadka.
- Zakon o udruženjima (2009): Službeni Glasnik RS, br. 51/2009. Beograd.
- Zakon o udruženjima (2011): Službeni Glasnik RS, br. 99/2011. Beograd.

Internetes hivatkozások

- <http://www.agrarunio.rs/>
- <http://www.emagyar.net/>
- http://www.idkm.org/tanulmanyok/TANULMANY_FV_02_NY.pdf
- <http://www.mnt.org.rs/55-Civil-Konzultativ-Testulet>
- <http://www.njszt.hu/ecdl/rolunk>
- http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_udruzenjima.html
- http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Madjari/Jogszabalyok/torveny_az_egyesuletekrrol.pdf
- <http://www.vgazda.com/>

Jegyzetek

- 1 Kb. 800 euró.
- 2 Kb. 4000 euró.
- 3 Ágyas 2014; Gruber 2014: a kvalitatív kutatás alapját félig strukturált interjúk adták, amelyek 2014 tavaszán készültek a Délvidéken. Az interjúk során elsődlegesen a szervezetek elnökeit kerestük fel, ám ha az első számú vezető nem ért rá, abban az esetben az alelnökökhöz, illetve az operatív vezetőkhez fordultunk. Kutatásunkban az ifjúsági szervezeteket kétféleképpen definiáltuk: 1. olyan szabad társulásokként, amelyek vezetői, képviselői és/vagy aktív tagjai a célcsoport tagjainak vallják magukat, és/vagy 2. amelyek nem feltétlenül rendelkeznek fiatal vezetői réteggel, de tevékenységeiket a fiatalok érdekében fejtik ki.

Fotó/Gönczö Viktor

Kaszáné Tóth Katalin

Önkéntesség a keleti végeken

Fényes Hajnalka: Önkéntesség és új típusú önkéntesség a felsőoktatási hallgatók körében (2015)

Debreceni Egyetemi Kiadó

Az önkéntességnek nemcsak gazdasági és társadalmi jelentősége növekedett az utóbbi évtizedben, de minőségi változások is megfigyelhetők a területen, és a jelenség felkeltette a gazdasági és társadalomtudományi szakemberek figyelmét. Készültek kutatások az önkéntesség természetéről, az európai és a tengerentúli felsőoktatási hallgatók önkéntességéről (Dekker–Halmann 2003; Eubanks 2008; Handy et al. 2010; Son–Wilson 2012; Moore et al. 2014) és a magyarországi felnőttek és a fiatalok önkéntes szokásairól is (Czike–Bartal 2005; Czike–Kuti 2006; Bartal 2010; Szabó–Marián 2010; Perpék 2012). Nem születtek azonban még tanulmányok Magyarországon felsőoktatásban tanuló fiatal felnőttek önkéntességéről és új típusú önkéntességéről. E kötet így hiánypótló a témában elmerülni vágyók számára.

Az önkéntesség, ezen belül a felsőoktatási hallgatók önkéntessége a szerző, Fényes Hajnalka közgazdász-szociológus egyik fő kutatási területe – az oktatásszociológia, a társadalmi mobilitás, illetve az abban szerepet játszó nemi különbségek mellett. A szerző a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitikai Tanszékének egyetemi docense, számos magyar és angol nyelvű publikációja, több szerkesztett kötete jelent meg. Az Önkéntesség és új típusú önkéntesség a felsőoktatási hallgatók körében az elmúlt három év legfontosabb tanulmányait gyűjti össze, melyek egyrészt a 2010–2013 között folyó „Campus-lét a Debreceni Egyetemen. Csoportok, csoportthatárok, csoportkultúrák” című OTKA-kutatás, másrészt a 2012-es HERD – „Higher Education for Social Cohesion Cooperatív Research and Development in a Cross-border Area”, harmadrészt a 2014-es SZAKTÁRNET adatbázisa alapján készültek.

Két tanulmány a debreceni hallgatók önkéntességének jellemzőivel foglalkozik, a második társszerzői Lipcsei László és Szeder Dóra Valéria, további öt tanulmány pedig a keleti határvidék – Magyarország, Ukrajna és Románia történelmében összefonódó – területei hallgatóinak önkéntességét vizsgálja. A tanulmányok közül három angol nyelvű, illetve szintén három társszerzők – Pusztai Gabriella és Bocsi Veronika – közreműködésével készült.

Az első, „Önkéntesség és új típusú önkéntesség a debreceni egyetemisták körében” című tanulmány a témában járatlanok számára is átfogó képet ad az önkéntességről. A fogalom alapos körüljárását követően mikro- és makroszintű magyarázó elméleteken keresztül megismerkedhet az olvasó az önkéntesség motivációival és az önkéntesség típusaival, a terület közép-kelet-európai sajátosságaival és a fiatalok önkéntességének jellemzőivel. A tanulmány ezt követően vizsgálja a debreceni hallgatók önkéntességének jellemzőit a nemi különbségek, a vallásosság, az értékpreferenciák, a hallgató tanulmányi területe figyelembevételével, illetve elemzi a hallgatók szabadidős önkéntességében, vala-

mint a régi és új típusú önkéntességben megjelenő nemi különbségeket. A tanulmányhoz az említett adatbázisok felhasználásával számos keresztábra, illetve regressziós modell készült, melyek segítségével a szerző szemléletesen mutatja be a hallgatók önkéntes munkáját és az önkéntességre ható okokat.

Az „Önkéntesség a Debreceni Egyetem hallgató táborában” című, második tanulmány a campus hallgatóinak önkéntességét fókuszcsoportos interjúk elemzésén keresztül mutatja be, illetve kitér az önkéntesség egyetemen jellemző előfordulási formájára. A tanulmány amellett, hogy megerősíti a korábbi kvantitatív eredményeket, emberközeli, élményszerűvé teszi a debreceni hallgatók körében végzett kutatásokat.

A következő négy tanulmány a magyar–román–ukrán határvidék, a történelmi partiumi régió diákjainak körében végzett kutatásokat mutatja be. A kötet harmadik, ugyanakkor első angol nyelvű írása – „Religiosity and Volunteering among Higher Education Students in the Partium Region” – a diákok vallásosságát, illetve ennek önkéntességre gyakorolt hatását vizsgálja. A tanulmány kitér a vallásgyakorlásnak a volt kommunista országokbeli sajátos jellemzőire, a tanulók vallási szokásaira, illetve a vallásgyakorlás iskolai kereteire is, majd a HERD adatait felhasználva elemzi a vallás és az önkéntesség összefüggéseit a felsőoktatási hallgatók körében. Az eredmények érdekes különbségeket fednek fel a három ország hallgatóinak vallási szokásairól, ezzel összefüggésben az önkéntesség motivációjáról.

A következő, szintén angol nyelvű tanulmány – „Values and the Motivations of Higher Education Students’ Volunteering in a Borderland Central Eastern European Region” – az önkéntesség típusainak és a tanulók értékpreferenciáinak összefüggéseit vizsgálja, a HERD-kutatásból átvett adatok segítségével. Az elemzés rámutat, hogy a hallgatók közötti különbség nem csupán az önkéntesség mértékében, hanem az önkéntesség motivációjában is tetten érhető.

A kötet ötödik tanulmánya – „Nemi különbségek a felsőoktatási hallgatók önkéntes munkájában” – az önkéntes munka nemi különbségeinek kérdéskörét vizsgálja. Bár a hipotézisek beigazolódása a férfiak és nők önkéntességének különbségére vonatkozóan nem meglepő, a kutatás izgalmas részleteket tár fel a különböző karon tanulók, a családi háttér és a vallásosság hatásának tekintetében.

A „Pedagógusjelöltek önkéntes munkájának jellemzői” című tanulmány a pedagógus és nem pedagógus hallgatók önkéntességét és annak motivációit veti össze a korábbi tanulmányok eredményeivel, illetve a HERD adatbázisára támaszkodva. A kutatás arra keresi a választ, van-e összefüggés a tanulmányok típusa és az önkéntesség között, vagy meghatározóbbak az egyéb változók, mint a vallásosság, a szülők olvasási szokásai és anyagi helyzete. Az írás új kérdéseket vet fel és meglepő eredményeket mutat be a magyarországi, ukrán és román pedagógushallgatók háttérét és motivációit kutatva.

A könyv hetedik, egyben utolsó tanulmánya – „Effect of Religiosity on Volunteering and on the types of Volunteering among in a crossborder Central-Eastern-European Region” – a közös határvidék magyar, román és ukrán hallgatói önkéntesség-motivációjának, illetve a vallásosság és a vallásgyakorlás szerepének részletesebb vizsgálatával foglalkozik a legfrissebb, 2014-es adatok felhasználásával.

A kötet átfogó képet nyújt a kelet-magyarországi határvidék felsőoktatási hallgatói önkéntes munkájának típusairól, motivációjáról, különös tekintettel a nemi különbségek és a vallásosság szerepére. A kutatások eredményeinek bemutatása szemléletesebb lenne ábrák, diagramok segítségével, a könyv visszafogott szerkesztése kevésbé érzékelteti tartalmi mélységét. A tanulmányok mindegyike áttekinti a releváns hazai és nemzetközi szakirodalmat, szinte tankönyvi alapossággal vezeti be az olvasót az önkéntesség kérdéskörének rejtelseibe. A kötet egyik tanulmányról a másikra egyre speciálisabb területre fókuszál, arra készítve az olvasót, hogy újragondolja, újraértékeli az önkéntességhez való saját viszonyát.

Irodalom

- Bartal Anna Mária (2010): Élnék köztünk boldog emberek is... – a magyar önkéntesek és nem-önkéntesek jellemzői. In: Rosta Gergely–Tomka Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok?* Budapest:OCIFE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia. 401–421.
- Czike Klára–Bartal Anna Mária (2005): *Önkéntesek és nonprofit szervezetek*. Piliscsaba:Országos Foglalkoztatási Köz-alapítvány – Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Czike Klára–Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció*. Budapest:Nonprofit Kutatócsoport – Önkéntes Központ Alapítvány.
- Dekker, Paul–Halman Loek (eds.) (2003): *The values of volunteering: Cross-cultural perspectives*. New York–Boston–Dordrecht–London–Moscow:Kluwer academic/Plenum Publishers.
- Eubanks, Alecia C. (2008): *To what extent is it altruism? An examination of how dimensions of religiosity predict volunteer motivation amongst college students*. PhD dissertation, Southern Illinois University at Carbondale. ProQuest.
- Handy, Femida–Cnaan, Ram A.–Hustinx, Lesley–Kang, Chulhee–Brudney, Jeffrey L.–Haski-Leventhal, Debbie–Holmes, Kirsten–Meijs, Lucas C. P. M.–Pessi, Anne Birgitta–Ranade, Bhagyashree–Yamauchi, Naoto–Zrinscak, Sinisa (2010): A cross-cultural examination of student volunteering: Is it all about résumé building? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39., (3), 498–523.
- Moore, Erin–Warta, Samantha–Erichsen, Kristen (2014): College students' volunteering: factors related to current volunteering, volunteer settings, and motives for volunteering. *College Student Journal*, 48., (3), 386–396.
- Perpék, Éva (2012): Formal and Informal Volunteering in Hungary: Similarities and Differences. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 3., (1), 59–80.
- Son, Joonmo–Wilson, John (2012): Using normative theory to explain the effect of religion and education on volunteering. *Sociological Perspectives*, 55., (3), 474–499.
- Szabó Ildikó–Marián Béla (2010): *Észak-alföldi ifjúsági stratégia*. Debrecen:Nullpont Kulturális Egyesület.

Fotó/Gönczö Viktor

Ágh Attila

A védekező társadalom, avagy a civilek hatalma: töprengések a magyar civil társadalom helyzetéről
 Vitairat a „civilek hatalmáról”

A védekező társadalom, avagy a civilek hatalma című tanulmány megkísérli áttekinteni a jelenlegi magyar civil társadalom gyengeségének okait, és megvizsgál három tényezőt: a formális és az informális intézmények kontrasztját, az elmúlt negyedszázad társadalmi-gazdasági válságát és a részvételi demokrácia hiányát. Ezen az elméleti bázison bemutatja a fejlődés optimista kiindulópontját a kilencvenes években és későbbi megtorpanását, majd 2010 után a civil társadalom államosítását és gyarmatosítását a legújabb átfogó nemzetközi felmérések alapján. A tanulmány azzal zárul, hogy a felülről építkező demokratizálás kudarca után most már szükség van az alulról, a civil társadalom bázisáról építkező demokratizálás megindítására.

Kulcsszavak: civil társadalom, politikai hatalom, részvételi demokrácia, informális intézmények

Ágh Attila a budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Tanszékének a professzora, korábban az „Együtt Európáért” Kutatási Központ igazgatója és a Közép-Európai Politikatudományi Társaság elnöke. Számos egyetemen volt vendégprofesszor Aarhustól Los Angelesig. Kutatási témája Közép-Európa európaizálása és demokratizálása komparatív megközelítésben, ebben a témakörben 20 könyve és több tucat tanulmánya jelent meg angolul és magyarul.

E-mail: attila.agh@chello.hu

Attila Ágh

The self-defence of society or the power of the civilians

This paper entitled as the self-defence of society or the power of the civilians tries to overview the reason of the weaknesses of the present Hungarian civil society, and it discusses three factors: the contrast of the formal and informal institutions, the socio-economic crisis in the last Quarter-Century and the lack of participative democracy. Relying on this conceptual framework it describes the optimistic point of departure in the nineties and the backsliding of development afterwards, finally the state capture and colonisation of civil society after 2010 based on the recent comprehensive international reports. The paper concludes that after the failure of the democratisation from above it is high time to start the bottom-up democratization based on the civil society.

Keywords: civil society, political power, participative democracy, informal institutions

Attila Ágh is a Full Professor of Political Science at Budapest Corvinus University. He was the Director of Research Centre “Together for Europe” and the President of the Central European Political Science Association. He was also a visiting professor at many universities from Aarhus to Los Angeles. His research interest is comparative politics in the Europeanization and

Democratization of Central Europe, and published 20 books and dozens of papers in English and Hungarian.

E-mail: attila.agh@chello.hu

Gerencsér Balázs—Oprics Judit—Tanító Zsófia—Vagyas Fanni

Civil szervezetek a közoktatásban

Civil programok sikerének néhány tényezője

Magyarországon évtizedek óta egyre sürgetőbb az igény arra, hogy a leghátrányosabb helyzetű csoportok problémáit kezeljük. A civil szervezetek szerepe ebben a munkában kiemelkedő. Hatékonyságuk a civil működés sajátosságaiban rejlik, általában nem központi formában, hanem helyi szinten szerveződnek, és standard megoldások alkalmazása helyett valós igényekre reagálnak. A civil munkának és sajátosságoknak a szerepe különösképpen jelentős az oktató-nevelő tevékenység területén, amely a hátrányos helyzet mérséklésének, kezelésének kiemelt terepe.

A NIOK Alapítvány 2015 áprilisa és októbere között arra vállalkozott, hogy összegyűjtse és elemezze azokat a civil kezdeményezéseket, amelyek a köznevelés mellett, azt kiegészítve oktató-nevelő programokat valósítanak meg a hátrányos helyzet mérséklése érdekében.

Tanulmányunkban összegezzük kutatásunk eredményeit, elemezzük a sikeres civil szervezeti működés háttérében álló tényezőket, azok szerepét, a kapcsolatos nehézségeket és ezek megoldási lehetőségeit. Tanulmányunk zárásaként a kutatás során felmerült lehetséges továbblépési módokat vesszük számba. Arra keressük a választ, mit lehetne tenni azért, hogy a hátrányos helyzet és kirekesztés mérsékléséért tevékenykedő civilek oktatási programjai megerősödjenek, hatékonyabbak, eredményesebbek legyenek? Hogyan lehet növelni a sikeres kezdeményezések számát ezen a területen?

Kulcsszavak: civil szervezet, oktatás, kutatás, társadalmi beágyazottság, együttműködés, hátrányos helyzet

Gerencsér Balázs 1986-ban végzett a Budapesti Corvinus Egyetemen, közgazdász-szociológus. 1992-ig a sajtó területén dolgozott, piac- és közvélemény-kutatásokat irányított, lapkiadással foglalkozott. 1993-ban közösségfejlesztő képzések után csatlakozott a Falufejlesztési Társasághoz és a Fejér megyei Abára költözött, ahol közösségi és kulturális programokat indított, gondozott. Budapestre visszaköltözése, 1997 óta a NIOK Alapítvány munkatársa, 2005-ig igazgatóhelyettese, 2005 óta igazgatója. Számos írása jelent meg a civil szervezet működésével kapcsolatban, részt vett több, a civil szervezetek menedzsmentjével, az 1%-os törvénnyel kapcsolatos kutatásban. 2002 óta a Budapesti Corvinus Egyetem óraadó tanára. Helyi és országos civil szervezetek önkéntese, tagja, kurátora. Az „Abai Kultúráért” díj kitüntetettje.

E-mail: b.gerencser@niok.hu

Oprics Judit szociológus, közgazda. 1994-ben a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett közgazda-szociológus végzettséget. Tanulmányai alatt és után a BKE Szociológia Tanszé-

kének epidemiológiai csoportjának tagjaként kutatóként dolgozott. 2004-től a NIOK Alapítvány munkatársa, 2006-tól fő témája a társadalmi egyeztetés. Több, a civil szervezetek kommunikációjával és a százalékos adományozással kapcsolatos kutatásban közreműködött. Részt vett a Társadalmi Egyeztetés Eljárási Normarendszere (TEEN) programban, és annak folytatásaiban (TEEN 2, RECE – Regionális Civil Egyeztetések, Nemzetközi RECE program). Jelenleg a NIOK Alapítvány részvételével és adományozásfejlesztéssel foglalkozó programjainak vezetője.

E-mail: j.oprics@niok.hu

Vagyas Fanni 2013-ban végzett társadalmi tanulmányok alapszakon az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, ahol jelenleg a szociálpolitika mesterképzés végzős hallgatója. 2013-ban a PwC Könyvvizsgáló Kft. „Másokról szól” társadalmi felelősségvállalás pályázatán támogatást nyert és a foglalkozás megvalósítását vezette a Wesley János Óvodába járó, halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek javára. Az elmúlt három évben hátrányos helyzetű, általános iskolás korú gyermekek nyári táboroztatásában vett részt a Kesztyűgyár Közösségi Ház szervezésében. Ebben az évben látókörét a vállalatok adományozási és társadalmi felelősségvállalási tevékenységének kutatásával bővítette. 2014 óta az InDaHouse pereit önkéntes program és társadalmi vállalkozás, 2015 januárjáról a NIOK Alapítvány önkéntese.

E-mail: fanni.vagyas@gmail.com

Tanító Zsófia 2006-ban végzett filozófia szakon a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Ugyanebben az évben megkezdte tanulmányait a Pécsi Filozófia Doktori Iskolában, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem szociológia szakán. 2006–2009 között a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Filozófia Tanszékének tudományos segédmunkatársa, kutatója és óraadója. 2009–2012 között a Corvinus Egyetem Államigazgatási Karán egyetemi tanárhelyettes, filozófia és etika tantárgyak oktatója, kutató. 2013-tól a NIOK alapítvány Vitatér oktatáspolitikai vitasorozat csapatához kutató-szerkesztőként csatlakozott. Jelenleg a Kontiki Szakképző Iskola szociális munkása.

E-mail: tanitozsofi@gmail.com

Balázs Gerencsér—Judit Oprics—Zsófia Tanító—Fanni Vagyas

The role of NGOs in public education – Factors of succesful civil programs

In Hungary, there has been an evergrowing urgent need for addressing the problems of the most deprived social groups. In this respect, the role of CSOs is crucial, since they provide assistance to these most excluded and disadvantaged groups on a regular basis. It is the CSOs who can reach these groups most effectively; since, as opposed to being centralized, these are mostly local grassroots organizations capable of addressing actual needs, instead of using standardized solutions. The work and characteristics of CSOs is of utmost importance in the area of education – the main field for abating the underprivileged status of these groups.

NIOK Foundation carried out a research between April 2015 and Oktober 2015 in the above area. The aim of this research was to summarize and examine, the educational

programs that complement public education – targeting disadvantaged or excluded groups or students and run by CSOs.

Our paper summarizes the results and analyzes the operational and professional background of the successful programs, as well as the difficulties and the solutions available to their problems. In the closing remarks, we elaborate some of the ways forward that we found during the conduct of our research, and what we could do to strengthen the educational programs of CSOs to have more successful and more effective initiatives in this field.

Keywords: NGOs, education, research, social embeddedness, cooperation, disadvantaged

Balázs Gerencsér graduated as an economist-sociologist from the Budapest University of Economic Sciences (now Corvinus) in 1986. He worked in the media until 1992, led marketing and public opinion researches, and was involved in publishing. In 1993, after studying community development, he became member of the Village Development Association (Falufejlesztési Társaság). He then moved to Aba in Fejér County where he started and managed community and cultural programs. He moved back to Budapest in 1997, and since then has been working at NIOK Foundation: until 2005 as deputy director, and since 2005 as director. He has written several publications on CSOs, has participated in the management of several CSOs and has also taken part in the research about the 1% law. Since 2002 he has been a lecturer at Corvinus University. He is a volunteer, member and board member of several local and national CSOs. He was also awarded the “For the Culture of Aba” prize.

E-mail address: b.gerencser@niok.hu

Judit Oprics is an economist-sociologist. She graduated as an economist-sociologist from the Budapest University of Economic Sciences (now Corvinus). During and after her studies she was member and worked as a researcher of an epidemiology team at the Sociology Department of BKE. Since 2004 she has been working at NIOK, and since 2006 her main focus has been public consultation. She has taken part in researches about the communication of CSOs and the percentage philanthropy. She participated in the TEEN program (Public Consultation Procedure Norm System), its continuation the TEEN2, the Regional Consultation (RECE) and International Regional Consultation program. Currently she works as Public Consultation and Philanthropy Program Officer at NIOK Foundation.

E-mail address: j.oprics@niok.hu

Fanni Vagyas graduated from Eötvös Loránd University with a bachelor degree in social studies where she is currently graduate student at the Master’s degree course in Social policy. In 2013 she was awarded a grant in PwC Könyvvizsgáló Kft.’s social responsibility grant program titled “Másokról szól” (“It is about others”) and this way she led a program for children with multiple disadvantages in Wesley János Kindergarten. In the past three years she has participated in summer camps organised by Kesztyűgyár Közösségi Ház (Kesztyűgyár Community House) for disadvantaged children of primary school age. This year she has broadened her knowledge by researching the support and social responsibility activities of companies. Since 2014 she has been

volunteering for the InDaHouse volunteer program and social enterprise in Pere, and since January 2015 for NIOK Foundation.

E-mail address: fanni.vagyas@gmail.com

Zsófia Tanító graduated in philosophy at the faculty of Humanities of the University of Pécs in 2006. In the same year she started her studies at Pécsi Filozófia Doktori Iskola (Doctoral School of Philosophy of Pécs), and at the Faculty of Sociology of Eötvös Lóránd University. 2006–2009 she was scientific assistant, researcher and part-time lecturer at the Faculty of Philosophy of the University of Pécs. Between 2009 and 2012 she worked as an assistant lecturer, as lecturer in Philosophy and Ethics, and as researcher at the Faculty of Public Administration at the Corvinus University. In 2013 she joined NIOK as editor and researcher for the Vitatér (Discussion Platform) program – a debate series on educational policy. At present she works for Kontiki Szakképző as a social worker.

E-mail address: tanitozsofi@gmail.com

Csongrádi Gyöngyi

A személyi jövedelemadó 1+1%-ának felajánlása és annak sajátosságai egy kérdőíves felmérés eredményei alapján

Európában egyre több országban nyílik lehetőség a személyi jövedelemadó meghatározott részének felajánlására nonprofit, illetve vallási szervezetek számára. Bár a szabályozás országonként eltérő, céljuk általában hasonló: állami forrásokat átengedve finanszírozási lehetőséghez juttatni a kérdéses szervezeteket, melyek így ismertebbé, elfogadottabbá válhatnak.

Magyarországon már készült felmérés 2004-ben, melyben az önkéntesség mellett kitérnek a pénzbeli adományozás jellemzőire, okaira, de kimondottan a százalékos adományozásra csak az adóhivatal által publikált statisztikák állnak rendelkezésre. A kérdőíves felmérés célja, hogy megérthessük a felajánlók motivációit, és azonosíthassuk azon társadalmi csoportokat, amelyek hozzájárulnak a szektor támogatásához. Az így kapott eredményeket nemzetközi kutatásokkal összehasonlítva pedig azonosíthatók és kiemelhetők a magyar sajátosságok.

Kulcsszavak: nonprofit, adomány, motiváció

Csongrádi Gyöngyi a Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli karának Közgazdasági tanszékének oktatója magyar és angol nyelven. Óraadóként dolgozott a Modern Üzleti Tudományok Főiskoláján, a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Óbuda Egyetemen.

Tanulmányait a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen végezte, ahol 2003-ban végzett pénzügy és angol szaknyelvtanár szakon.

Doktori tanulmányait a Budapesti Műszaki Egyetemen végezte, kutatási területe a nonprofit szervezetek sajátosságai és azok bevételi szerkezetének alakulása.

E-mail: csongradigy@gmail.com

Gyöngyi Csongrádi

The offering of 1+1 percent of personal income tax and its features according to a questionnaire survey

More and more European countries make it possible to offer one part of personal income tax to a charity or to a religious organization. Although the rules are different, the aim is similar: giving resources to nonprofits by conceding state incomes and making them known and popular.

A Hungarian research made in 2004 reveals the characteristics and causes of monetary donation and volunteering, but specific data at the field of percentage giving was published only by the National Tax Authority. The aim of this survey is to understand the motivation of donors and to identify the potential donor groups who could support the third sector. These results compared with international researches could highlight the possibilities of the Hungarian specific percentage philanthropy.

Keywords: nonprofit, philanthropy, motivation

Gyöngyi Csongrádi lecturer at the Budapest Business University at the Economics Department of the Faculty of Finance and Accountancy. Kept seminars at the College of Modern Business Studies, Budapest University of Technology and Economics, Óbuda University.

Studied at the Budapest University of Economics and get a degree of Finance and Business English Teacher.

Started PhD studies at the Budapest University of Technology and Economics. Her field of research is the characteristics of non-profit organizations and their income structure.

E-mail address: csongradigy@gmail.com

Ágyas Réka—Gruber Enikő—Kovács Sárkány Hajnalka—Námesztovszki Zsolt—Szügyi Éva

Fókuszban a vajdasági magyar civil szféra – önszerveződések sikerei és nehézségei

Tanulmányunkban a vajdasági magyar civil szféra vizsgálatát tűztük ki célul, elsősorban a jelenlegi helyzetre fókuszálva, de ezzel egy időben a tanulmány egyfajta történeti áttekintést is nyújt. A kisebbségi létből adódóan az általunk vizsgált szervezetekre bár ugyanúgy a szerbiai jogrendszer vonatkozik, tevékenységüket mégis a kisebbségi lét és az anyaországhoz való kötődés határozza meg. A vizsgálat egészen az elméleti alapoktól indul, amelyet egy átfogó empirikus kutatás követ, mely során anonim politikai, kulturális, oktatási, vallási és kimondottan civil társulások vezetőinek a tapasztalatai segítségével próbálunk hiteles képet festeni a működő civil szervezetek kihívásairól. Emellett olyan konkrét szervezetek bemutatására is sor kerül, melyek tevékenysége nagyban befolyásolja az itt élő magyarság életszínvonalának minőségét: a mezőgazdaság és az informatika-oktatás területén működő szervezetek. A Vajdaság lakosságának nagy része mezőgazdasággal foglalkozik, így az ő érdekképviselőjük az egyik legfontosabb feladat. A másik, általunk kiemelt szervezet informatikai irányultságú, amelyre azért esett a választás, mert

a jelen és a jövő társadalma már információs társadalom, ahol az online eszközök segítségével nyílik lehetőség a földrajzi távolságok áthidalására, és éppen ezért ezek elterjedését támogatni kell.

Kulcsszavak: civil szféra, kisebbségi lét, Vajdaság, ifjúság, magyar, mezőgazdaság

Ágyas Réka 1988-ban született Szabadkán. Az alapképzést a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának szociológia szakán végezte. Sikeres diplomázás után tanulmányait a Budapesti Corvinus Egyetem mesterképzésén folytatta, ahol szakiránya a Gazdaság- és Szervezetszociológia volt. Jelenleg középiskolában oktat szociológiát, illetve alkotmány- és polgárjogot a Vajdaságban. A tanári munka mellett a civil szférában is tevékenykedik, valamint fiatal, független kutatóként dolgozik. Megbízások keretein belül társadalomtudományi, szociológiai kutatásokat végez, valamint ezekhez kapcsolódó egyéb projektumokban hasznosítja tudását. 2011 óta tagja a Magyarságkutató Tudományos Társaságnak valamint 2012-től a Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezetének.

E-mail: agyasreka@gmail.com

Gruber Enikő 1985-ben született Zentán. Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén szerzett egyetemi diplomát 2009-ben, majd tanulmányait a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának Művelődéstörténeti Tanszékén folytatta, ahol jelenleg doktorjelölt. Kutatási területe a délvédeli-vajdasági magyarság identitásának alakulása.

E-mail: gruber.eniko.85@gmail.com

Kovács Sárkány Hajnalka Zentán született 1973. április 14-én. Középiskolai tanulmányai után felvételt nyert a Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Karára. Itt 2010-ben okleveles élelmiszermérnöki (MSc) diplomát szerzett. Tanulmányait ezek után a Debreceni Egyetemen folytatta, ahol az agrártudomány területén az élelmiszertudományokban summa cum laude minősítéssel doktori (PhD) oklevelet szerzett. Doktori értekezésének címe: Szerbiai élelmiszeripari kis- és középvállalatok minőségügyi és élelmiszer-biztonsági felkészültsége az EU küszöbén. 2007 óta a Budapesti Corvinus Egyetem zentai kihelyezett tagozatán meghívott társelőadó a marketing és minőség tantárgy minőség szabályozás területén. 2013 óta a European-cert vállalatnál dolgozik. 2015-ben a Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületi tagja lett.

E-mail: hajnalka.kovac@gmail.com

Námesztovszki Zsolt Szabadkán (Szerb Köztársaság, Vajdaság) született 1981. augusztus 14-én. Középiskolai tanulmányai után az Újvidéki Egyetem Zombori Tanítóképző Karára nyert felvételt. Magiszteri tanulmányait az Újvidéki Egyetem, Mihajlo Pupin Műszaki Egyetemi Karán végezte oktatásinformatika szakirányon. Doktori tanulmányait szintén ebben az intézményben fejezte be 2013-ban. Doktori értekezésének címe: Az oktatószoftverek alkalmazásának hatása a pedagógusok és a tanulók motiváltságára az általános iskolák alsó osztályaiban. 2006 óta, az intézmény megalakulásától, az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karának a munkatársa. 2008-tól nemzetközi előadó és vizsgáztató az ECDL tanfolyamokon. 2013-tól Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Karán oktat. 2013. október 9-től a Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületi tagja.

E-mail: zsolt.namesztovszki@magister.uns.ac.rs

Szügyi Éva 1982-ben született Zentán. Jelenleg Adán él. Okleveles közgazdász. Diplomát az Újvidéki Egyetem Szabadkai Közgazdasági Karán szerzett 2008-ban. Tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán folytatta 2009-től, a Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolában, mint PhD. hallgató. Kutatásterülete: szerbia regionális fejlődése, humánerőforrás, oktatáskutatás, regionális fejlesztés. Kutatásait a Szabadkai Regionális Tudományi Társaság és a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság keretei között folytatja.

E-mail: eva.szugyi12@gmail.com

Réka Ágyas—Enikő Gruber—Hajnalka Kovács Sárkány—Zsolt Námesztovszki—Éva Szügyi

Focus on the Vojvodina's Hungarian civil society – successes and difficulties of self-organizations

The aim of this paper is to analyze the civil societies focusing primarily on the current situation, but also providing a historical overview. These organizations were analyzed from a minority point of view, and the same is valid for the Serbian legislation, as well, though their activities are defined by their minority status and connection to Hungary. The research sets out from theoretical basics, followed by a detailed empirical study using the experiences of anonymous political, cultural, educational, religious and outright civil associations with the aim of presenting an accurate image of the challenges that these NGOs face. Furthermore, the paper also introduces specific organizations whose operation is significantly influenced by the standard of living of the local Hungarians; these are organizations working in the field of agriculture and teaching informatics. A large part of Vojvodina's population works in agriculture, thus one of the main tasks is to provide adequate advocacy for them. The other target organization is active in the field of informatics, given that the current, but also the future society is most certainly an information society, where online devices will help bridge any geographical distances, so supporting their spreading is important.

Keywords: civil society, minority, Vojvodina, young people, Hungarian, agriculture

Réka Ágyas was born in 1988 in Subotica, Yugoslavia (Serbia). She graduated at University of Pécs Faculty of Humanities Sociology Department. After the successful BA studies she continued studying at Corvinus University of Budapest, where she specialized Economics and Organizations Sociology at master level. Currently, she teaches sociology and constitutional and civil law at high schools in Serbia. Beside teaching she takes an active part in NGO sector and she works as a young, independent researcher. She creates and conducts social science and sociological surveys and takes a part in other related projects. She is a member of The Scientific Association for Hungarology Research (from 2011) Co and Organization of Vojvodina Hungarian PhD Students and Researchers (from 2012).

E-mail address: agyasreka@gmail.com

Enikő Gruber was born in 1985, in Zenta. She graduated in 2009 at the University of Novi Sad, Faculty of Humanities, her major was Hungarian language and literature. Currently she has been studying at the Eötvös Loránd University of Budapest. She is a PhD aspirant at the Doctoral School of the History of the Cultural History Doctoral Programme. Her research topic focuses on the development of the identity of the Hungarian minority living on the northern part of Serbia.

E-mail address: gruber.eniko.85@gmail.com

Hajnalka Kovács Sárkány was born in Senta (Republic of Serbia, Vojvodina) at April 14, 1973. Following secondary education, she applied to and was admitted at the Faculty of Engineering-University of Szeged. She was graduated as MSc in food science and technology in 2010. She continued her studies at the University of Debrecen, and finished her PhD studies in 2015. Her scientific field is agriculture-food sciences. The title of her doctoral thesis was: The quality management and food safety preparedness of the small and medium sized food industry enterprises in Serbia, before the EU accession. Since 2007 she is co-instructor at the Corvinus University of Budapest in Senta, in the field of Marketing and Quality management. Since 2013 she has been working at the company European-cert doo. In 2015 she became external member of the Hungarian Academy of Sciences.

E-mail address: hajnalka.kovac@gmail.com

Zsolt Námesztovszki was born in Subotica (Republic of Serbia, Vojvodina) in August 14, 1981. Following secondary education, he applied to and was admitted at the Teacher Training Faculty Sombor University of Novi Sad. He continued his studies at the Technical Faculty "Mihajlo Pupin", specializing in IT in education. He finished his PhD studies at the Technical Faculty "Mihajlo Pupin", in the scientific field of IT in education in 2013. The title of his doctoral thesis was: Analysis of the effects of applying educational software tools among pupils and the Teachers' motivation level in primary schools. He has been working at the Hungarian Language Teacher Training Faculty since 2006, the foundation of the faculty. Since 2008 he has been an authorized teacher and tester for ECDL courses. Since 2013 he has been working at the Eötvös Loránd University, Faculty of Education and Psychology in Budapest. In 2013 he became an external member of the Hungarian Academy of Sciences.

E-mail address: zsolt.namesztovszki@magister.uns.ac.rs

Éva Szügyi was born in 1982 in Senta. She lives in Ada. She has economic degree. She graduated in 2008 in the University of Novi Sad, Faculty of Economics Subotica. She continued her educations in the University of Pécs, Faculty of Economics, Doctoral School of Regional Policy and Economics. She does research on the following areas: regional development of Serbia, educational situation of the hungarian minority in Vojvodina, human resources in Serbia. She does research as a member of the Regional Science Association of Subotica and Hungarians Scientific Research Association.

E-mail address: eva.szugyi12@gmail.com

Kaszáné Tóth Katalin

Önkéntesség a keleti végeken

– recenzió **Fényes Hajnalka**: Önkéntesség és új típusú önkéntesség a felsőoktatási hallgatók körében c. kötetéről

Kaszáné Tóth Katalin szociális munkás, okleveles közösségi fejlesztő szakember. Dolgozott gyermekjóléti szolgálatnál, gyermekotthonban, jelenleg iskolai szociális munkás. A Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális Képzési Intézetének, valamint Apáczai Csere János Karának óraadó oktatója és tereptanára. Fő érdeklődési területei a szegregáció és az inklúzió az oktatásban, az iskolai közösségfejlesztés.

Katalin Kaszáné Tóth

Volunteering in the eastern marches

Book review: **Hajnalka Fényes**: Volunteering and new Volunteering among Higher Education Students

Katalin Kaszáné Tóth is a social worker, expert in community development. She worked for childcare service, children's home, and currently works as a school social worker. She teaches social work as a visiting lecturer at Petz Lajos Institute for Health and Social Studies and Faculty of Apáczai Csere János Teacher Training College. The main fields of her interest are segregated and inclusive education, community development at school.

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2016-BAN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

KÉRJÜK TÁMOGASSA SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓJA

1 százalékkal a

CIVIL SZEMLE

folyóiratot kiadó
Civil Szemle Alapítványt!

Adószám:
18116629-1-41

Támogatását köszönjük!

Honlapunk:
Civil Szemle Alapítvány
www.civilszemle.hu

10%

■ „A jól működő hatalommegosztás helyreállítása, de még a népszavazá-
■ sok gyakorisága sem oldja meg a demokratikus deficitet, a részvétel
■ hiányát, hiszen a választás után hazaküldött emberek az új rendszert sem
■ fogják a magukénak érezni. Ez a modell már többször befuccsolt, bár
■ kétségtelenül sokkal nehezebb az embereket visszahívni a politika teljes
■ világába és a részvételi demokrácia új, befogadó intézményrendszerét
■ kialakítani. A közvetlen demokrácia maga sem elég, mivel a demokrácia
■ 'elemi iskolája' az eseményeken és a tüntetéseken keresztül a tartós társa-
■ dalmi mozgalmak intézményesüléséhez, egyesületi szektorához kell, hogy
■ vezessen. A valódi részvételi demokráciához ugyanis nemcsak a makrode-
■ mokrácia szintjeit kell kiteljesíteni, hanem a közép- és mikrodemokrácia
■ horizontális szintjeit ki kell nyitni minden irányban, hogy az emberek min-
■ den intézményes szinten elfoglalhassák a köztereket.”

(Ágh Attila)

■ „Magyarországon évtizedek óta egyre sürgetőbb az igény arra, hogy a
■ leghátrányosabb helyzetű csoportok problémáit kezeljük. Ez azonban
■ elképzeléseink szerint csakis átfogó és szektorokon átívelő megoldások
■ alkalmazásával érhető el. A civil szervezetek szerepe ebben a munkában
■ kiemelkedő, hiszen a hátrányos, kirekesztett társadalmi csoportok érdeké-
■ ben eredményesen lépnek fel programjaikkal, megoldási javaslataikkal.
■ Hatékonyságuk a civil működés sajátosságaiban rejlik, általában nem köz-
■ ponti formában, hanem helyi szinten szerveződnek, és standard megoldá-
■ sok alkalmazása helyett valós igényekre reagálnak. A civil munkának és
■ sajátosságoknak a szerepe különösképpen jelentős az oktató-nevelő tevé-
■ kenység területén, amely a hátrányos helyzet mérséklésének, kezelésének
■ kiemelt terepe.”

(Gerencsér Balázs–Oprics Judit–Tanító Zsófia–Vagyas Fanni)

■ „Szerbia európai uniós irányultsága többek közt azt eredményezte,
■ hogy az utóbbi években a szerbiai kisebbségi létben a civil szervezetek
■ jelentősége felértékelődött, mivel az alapításukhoz mindössze három sze-
■ mély elegendő ... A bejegyzés folyamata néhány héten belül megtörténik
■ és az ilyen alulról építkező kezdeményezések különböző rendezvények és
■ programok megszervezését teszik lehetővé. Jelentőségük abban is megnyil-
■ vánul, hogy lehetőséget és jogi alapot nyújtanak a különböző tartományi,
■ köztársasági, anyaországi és uniós forrásokra történő pályázásra. ...

■ A vajdasági magyar civil szektor legjellemzőbb problémája a folytonos-
■ ság, a környezeti változásokhoz való alkalmazkodás és a fenntarthatóság
■ hiánya. A finanszírozási nehézségek, a szervezeti tagok és a célcsoport
■ passzivitása ellenére fő célkitűzésük egy aktív ön- és közösségszervező
■ bázis kiépítése.”

(Ágyas Réka–Gruber Enikő–Kovács Sárkány Hajnalka–
Námesztovszki Zsolt–Szügyi Éva)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

